

Collection of Papers
from the International Academic Conference
12 – 13 September 2022

**RULE OF LAW PROTECTION AT SUPRANATIONAL
AND INTERNATIONAL LEVEL
AND ITS IMPACT ON NATIONAL LEGAL ORDER**

Zborník príspevkov
z medzinárodnej vedeckej konferencie
12. a 13. septembra 2022

**OCHRANA PRÁVNEHO ŠTÁTU NA NADNÁRODNEJ
A MEDZINÁRODNEJ ÚROVNI A JEJ DOPAD
NA VNÚTROŠTÁTNY PRÁVNY PORIADOK**

SYMPÓZIÁ, KOLOKVIÁ, KONFERENCIE

**RULE OF LAW PROTECTION
AT SUPRANATIONAL AND INTERNATIONAL
LEVEL AND ITS IMPACT ON NATIONAL
LEGAL ORDER**

BRATISLAVA LEGAL FORUM 2022

**OCHRANA PRÁVNEHO ŠTÁTU
NA NADNÁRODNEJ A MEDZINÁRODNEJ
ÚROVNI A JEJ DOPAD NA VNÚTROŠTÁTNY
PRÁVNY PORIADOK**

BRATISLAVSKÉ PRÁVNICKÉ FÓRUM 2022

Collection of Papers from the International Academic Conference
Bratislava Legal Forum 2022
organised by the Comenius University in Bratislava, Faculty of Law
on 12 – 13 September 2022
under the auspices of the Alumni Club of Comenius University in Bratislava,
Faculty of Law.

Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie
Bratislavské právnické fórum 2022
organizovanej Univerzitou Komenského v Bratislave, Právnickou fakultou
v dňoch 12. – 13. septembra 2022
pod záštitou
Alumni Klubu Univerzity Komenského v Bratislave, Právnickej fakulty.

**TENTO ZBORNÍK JE VÝSTUPOM Z GRANTU VEGA Č. 1/0329/22
PRÁVNY ŠTÁT AKO HODNOTA CHRÁNENÁ V EURÓPSKOM
MEDZINÁRODNOM PRIESTORE**

Univerzita Komenského v Bratislave
Právnická fakulta
2022

Editors / Zostavovatelia:

- Mgr. Michaela Durec Kahounová
- Mgr. Silvia Senková

Všetky príspevky prešli dvojitém anonymným recenzným konaním.

Scientific committee / Vedecká komisia:

doc. JUDr. Eduard Burda, PhD. – head of the committee / predseda komisie

doc. JUDr. Mgr. Martina Gajdošová, PhD.

doc. JUDr. Mgr. Martin Turčan, PhD.

prof. JUDr. Matúš Nemeč, PhD.

prof. doc. PaedDr. JCDr. Róbert Brtko, CSc.

prof. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD.

doc. Mgr. et Mgr. Matej Mlkvý, PhD., LL.M.

prof. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.

prof. JUDr. Ján Svák, DrSc.

doc. JUDr. Peter Lysina, PhD.

prof. JUDr. Ladislav Orosz, CSc.

doc. JUDr. Marián Giba, PhD.

doc. JUDr. Marek Domin, PhD.

prof. JUDr. Marián Vrabko, CSc.

prof. JUDr. Mária Srebalová, PhD.

prof. JUDr. Juraj Vačok, PhD.

doc. JUDr. Matej Horvat, PhD.

Mgr. Ing. Ján Jenčo

prof. JUDr. Ľubomír Čunderlík, PhD.

doc. JUDr. Ing. Matej Kačaljak, PhD.

prof. JUDr. Mária Patakyová, CSc.

doc. JUDr. Peter Lukáčka, PhD.

doc. JUDr. Mária Nováková, PhD.

JUDr. Pavol Rak, PhD.

doc. JUDr. Romana Smyčková, PhD.

Mgr. Tamara Čipková, PhD.

prof. JUDr. Jozef Čentéš, PhD.

Dr. h. c. prof. JUDr. Lucia Kurilovská, PhD.

doc. JUDr. Ing. Ondrej Blažo, PhD.

doc. JUDr. Hana Kováčiková, PhD.

JUDr. Jozef Andraško, PhD.

JUDr. Matúš Mesarčík, PhD., LL.M.

JUDr. Mária Havelková, PhD.

ISBN 978-80-7160-671-0
EAN 9788071606710

CONTENT / OBSAH

ZAKOTVENIE ĽUDSKÉHO PRÁVA NA ŽIVOTNÉ PROSTREDIE V MEDZINÁRODNOM PRÁVE VEREJNOM AKO PRÍSPEVOK KU KONCEPCII OCHRANY PRÁVNEHO ŠTÁTU	
Juraj Jankuv.....	9
PRÁVNY ŠTÁT A Európska Únia V PREMENÁCH ČASU	
Peter Lysina.....	26
DOČASNÉ OPATRENIA MEDZINÁRODNÉHO SÚDNEHO DVORA	
Lukáš Mareček	36
VPLYV JUDIKATÚRY EURÓPSKEHO SÚDU PRE ĽUDSKÉ PRÁVA NA ROZHODOVACIU PRAX ÚSTAVNÉHO SÚDU SLOVENSKEJ REPUBLIKY	
Anna Kseňáková.....	49
APLIKÁCIA PRINCÍPOV PRÁVNEHO ŠTÁTU V INVESTIČNEJ ARBITRÁŽI	
Dominika Gornaľová	57
ZÁSAHY MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA DO ÚSTAVODARNÝCH PROCESOV	
Ondrej Ružička	65
PRÁVO NA MENO A JEHO ZMENU: AKTUÁLNE TRENDY	
Sandra Žatková	76
THE ROLE OF THE UNITED NATIONS IN PROMOTING AND ENHANCING THE RULE OF LAW IN THE FIELD OF HUMAN RIGHTS	
Edyta Lis.....	85

ÚVOD

Búrivosť storočnej etapy ľudskej civilizácie rámcovanej koncom prvej svetovej vojny a oslavami stého výročia Univerzity Komenského v Bratislave vyjadruje nielen víchor v názve Bratislavského právnického fóra ale aj historické momentum v ktorom sa v septembri 2022 toto právnické fórum v podobe medzinárodnej konferencie uskutočnilo. Tak ako pred sto rokmi bol svet zdecimovaný a otrávený následkami aj dôsledkami 1. svetovej vojny tak v čase tejto konferencie sa svet spamätával z neľahkej a ľudskými obeťami sprevádzanej vojny s neviditeľnou čiastočkou prírody – vírusom COVID-19. Tak ako bol koniec 1. svetovej vojny začiatkom budovania nového systému medzinárodného práva zadefinovaného novo sa tvoriacim svetovým poriadkom, tak je rok 2022 vďaka ozbrojenému konfliktu na Ukrajine veľkou skúškou jeho odolnosti a životaschopnosti. Jedným z najviditeľnejších prejavov tejto skúšky je právny štát veliaci medzinárodnému spoločenstvu riadiť sa princípom právneho štátu v podobe dodržiavania noriem medzinárodného práva a to nielen štátmi priamo zainteresovanými týmto od 2. svetovej vojny bezprecedentným rinčaním zbraní len kúsok na východ od srdca Európy.

Sekcia medzinárodného práva diskusné príspevky ladila do rámca integrovaného názvom Ochrana právneho štátu na nadnárodnej a medzinárodnej úrovni a jej dopad na vnútroštátny právny poriadok, ktorým pomenovala aj zborník týchto príspevkov. Tématické zameranie bolo determinované tromi skutočnosťami, a to

- ústrednou témou Bratislavského právnického fóra 2022, ktorým bola v duchu osláv storočnice Právnickej fakulty Univerzity Komenského téma Právny štát a akadémia v víchroch 100 rokov,
- kontinuitou s Bratislavským právnickým fórom 2022, kde sa sekcia medzinárodného práva zaoberala témou Princíp právneho štátu a jeho miesto v medzinárodnom práve,
- začiatkom nového výskumného projektu v rámci grantu VEGA č. 1/0329/22 Právny štát ako hodnota chránená v európskom nadnárodnom priestore.

Príspevky sú zamerané v duchu historicko-právneho zamerania ústrednej témy konferencie na skúmanie historického vývoja absorbovania pojmu právneho štátu medzi základné nástroje nadnárodných právnych systémov či už v rámci univerzálnych organizácií (Jankuv, Lis) alebo

regionálnych a osobitne v rámci Európskej únie (Lysina, Gornaľová). Popri popise historického vývoja etablovania sa pojmu právny štát v medzinárodnom priestore je rovnaká pozornosť venovaná aj súčasnému definičnému vymedzeniu pojmu právneho štátu, či už v rámci Organizácie spojených národov (Lis), Európskej únie (Lysina, Gornaľová) alebo Rady Európy (Gornaľová, Kseňáková).

Silu medzinárodného spoločenstva pri ochrane právneho štátu dokumentuje jeho presadzovanie do vnútroštátneho právneho poriadku, a to od úrovne samotnej tvorby ústavných dokumentov (Ružička) až po vykonateľnosť rozhodnutí medzinárodných univerzálnych súdov (Mareček) a európskych regionálnych súdov (Kseňáková).

Všeobecné odborné úvahy pohybujúce sa v generálnom prostredí a pôsobení právneho štátu sú doplnené o sektorové vnímanie právneho štátu v podobe ľudského práva na životné prostredie (Jankuv), zabezpečenia jeho ochrany v mimoštátnej sfére rozhodovacích orgánov (Gornaľová) a v premietnutí sa jeho pôsobenia až do osobnej sféry človeka (Žatková).

Príspevky zo sekcie medzinárodného práva dopĺňa príspevok, ktorý odznel v plenárnom zasadnutí konferencie a pod názvom Právny štát v plameňoch pamäťových vojen, ktorý odprezentoval autor tohoto úvodného slova je súčasťou zborníka príspevkov z plenárneho rokovania konferencie.. Upozorňuje v ňom na nebezpečenstvo, ktoré skrýva konštitucionalizácia určitej verzie udalostí z minulosti a vyzýva, aby história a jej výklad zostali v rukách vedcov a nedostali sa do rúk politikov. Aj

to je jeden z odkazov konferencie, ktorá bola holdom histórie akadémie a mementom, aby sa právny štát v súčasnosti neroztopil v tekutom toku dejín.

Prof. JUDr. Ján Svák, DrSc.

ZAKOTVENIE ĽUDSKÉHO PRÁVA NA ŽIVOTNÉ PROSTREDIE V MEDZINÁRODNOM PRÁVE VEREJNOM AKO PRÍSPEVOK KU KONCEPCII OCHRANY PRÁVNEHO ŠTÁTU¹

Juraj Jankuv

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Právnická fakulta

Abstract: Substantive human right to environment represents a relatively new element in human rights catalogues of international law. The concept of this human right has gradually become established in international law at the universal level since the year of 1972 under the auspices of the United Nations Organization as a part of non-binding documents of the international environmental law. Following this process, this right had been enshrined in the framework of several binding treaties of regional international organizations and integration groupings. In connection with this development of international regulations the UN Human Rights Council in Resolution No. 48/13 of October 8, 2021 recognized the right to environment as an important independent human right. Subsequently, the UN General Assembly in resolution No. 6/300 of July 28, 2022 entitled "The human right to a clean, healthy and sustainable environment" recognized the right to a clean, healthy and sustainable environment as a human right. The aim of the contribution is to point out the genesis of the development of this human right in public international law as a contribution to the concept of the protection of the rule of law.

Abstrakt: Hmotné ľudské právo na životné prostredie predstavuje relatívne nový prvok v rámci katalógov ľudských práv v medzinárodnom práve. Koncept tohto práva sa postupne formoval v rámci medzinárodného práva na univerzálnej úrovni od roku 1972 pod gesciou Organizácie Spojených národov ako súčasť nezáväzných dokumentov medzinárodného práva životného prostredia. V nadväznosti na tento proces bolo toto právo zakotvené i v rámci viacerých záväzných dohovorov regionálnych medzinárodných organizácií a integračných zoskupení. V súvislosti s týmto vývojom medzinárodnoprávných úprav Rada OSN pre ľudské práva v rezolúcii č. 48/13 z 8. októbra 2021 uznala právo na životné prostredie ako dôležité samostatné ľudské právo. Následne Valné zhromaždenie OSN v rezolúcii č. 6/300 z 28. júla 2022 nazvanej „Ľudské právo na čisté, zdravé a udržateľné životné prostredie“ uznalo právo na čisté, zdravé a udržateľné životné prostredie ako ľudské právo. Cieľom príspevku je poukázať na genézu vývoja tohto ľudského práva v medzinárodnom práve verejnom ako príspevku ku koncepcii ochrany právneho štátu.

Key words: Public international law, international human rights law, international environmental law, human right to environment.

Kľúčové slová: Medzinárodné právo verejné, medzinárodné právo ľudských práv, medzinárodné právo životného prostredia, ľudské právo na životné prostredie.

1 ÚVOD

Koncepcia ochrany právneho štátu (angl. rule of law) v medzinárodnom práve verejnom zahŕňa celý rad problematík. Ako príspevok postupnému napĺňaniu tejto koncepcie je možné zahrnúť i proces zakotvenia ľudského práva na životné prostredie chápaného ako hmotné ľudské právo. Toto ľudské právo bolo zakotvené a dotvárané v rámci medzinárodného práva životného prostredia, ktoré predstavuje osobitné odvetvie medzinárodného práva verejného.

Sumarizáciu princípov rule of law v medzinárodnom práve životného prostredia, zahŕňajúcich aj právo na životné prostredie, je možné odvodiť z nezáväzného dokumentu Medzinárodnej únie pre zachovanie prírody (International Union for Conservation of Nature, angl. skr.

¹ Príspevok predstavuje čiastkový výstup v rámci výskumného projektu APVV-20-0576 pod názvom „Zelené ambície pre udržateľný rozvoj (Európska zelená dohoda v kontexte medzinárodného a vnútroštátneho práva)“.

IUCN) – *Svetovej deklarácie environmentálneho rule of law* (2016).² IUCN je unikátna medzinárodná organizácia, ktorá zahŕňa verejné, súkromné a mimovládne orgány a organizácie s vedomosťami a nástrojmi, ktoré umožňujú spoločný pokrok človeka, hospodársky rozvoj a ochranu prírody. Bola vytvorená v roku 1948 a vyvinula sa do najväčšej a najrozmanitejšej environmentálnej siete sveta. Využíva skúsenosti, zdroje a dosah svojich 1 300 členských organizácií a približne 13 000 odborníkov.

Environmentálne rule of law je podľa bodu I uvedenej deklarácie založené najmä na celkovo šiestich kľúčových prvkoch, medzi ktoré je zahrnutý v rámci odseku 2 i prvok zdôrazňujúci „rešpektovanie ľudských práv vrátane práva na bezpečné, čisté, zdravé a trvalo udržateľné životné prostredie“. Dané prvky environmentálneho rule of law vrátane uvedeného prvku je možné identifikovať i v rámci medzinárodného práva životného prostredia.

Cieľom tohto príspevku je identifikácia formálnych prameňov medzinárodného práva životného prostredia a iných súvisiacich prameňov medzinárodného práva verejného, ktoré zakotvujú ľudské právo na životné prostredie a identifikovať príslušné medzinárodnoprávne mechanizmy ich ochrany.

2 ZAKOTVENIE A OCHRANA ĽUDSKÉHO PRÁVA NA ŽIVOTNÉ PROSTREDIE V NEZÁVÄZNÝCH SOFT LAW DOKUMENTOCH MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA

So vzrastom významu postavenia jednotlivca ako jedného zo subjektov medzinárodného práva verejného sa v medzinárodnom práve najprv etabluje jednotlivec ako zodpovednostný subjekt „s pasívnou právnou legitimitáciou“ po druhej svetovej vojne, v kontexte stíhania zločinov podľa medzinárodného práva, ako aktér v procesoch pred vojenskými súdmi v Norimbergu a Tokiu a neskôr pred Medzinárodným trestným súdom pre bývalú Juhosláviu, Medzinárodným trestným súdom pre Rwandu a Medzinárodným trestným súdom.³ Po druhej svetovej vojne sa však skoro rozvíja i druhá rovina aktívnej úlohy jednotlivca na medzinárodnej scéne ako destinátára práv a slobôd stanovených medzinárodnou normatívitou.⁴ Bezprostredným popudom pre rozvoj tejto aktívnej úlohy bolo prijatie *Všeobecnej deklarácie ľudských práv* (1948) a následne aj prijatie záväzných dohôd, ktoré garantujú ľudské práva a slobody všetkým ľudským bytostiam alebo určitým skupinám osôb.⁵ V uvedených dokumentoch sa však nachádzalo len minimum ľudských environmentálnych práv. Relatívne rýchly povojnový spoločensko-ekonomický vývoj, hlavne na európskom kontinente, viedol k postupnému rozširovaniu a obohacovaniu katalógov ľudských práv vrátane ľudských práv environmentálneho charakteru. Zásadným krokom v tomto smere bolo vytvorenie konceptu ľudského práva na životné prostredie, ktoré je najširšie chápaným environmentálnym právom.

Vedecká i laická diskusia na tému stabilizácie nového *ľudského práva na životné prostredie* chápaného ako hmotné (materiálne) právo (ďalej právo na životné prostredie alebo hmotné právo na životné prostredie), zosilnela v polovici šesťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia.⁶ Výsledkom tejto diskusie bolo zakotvenie tohto práva, podľa niektorých názorov chápaného ako základné ľudské právo,⁷ do medzinárodného dokumentu zásadnej povahy pre ochranu životného prostredia -

² *IUCN World Declaration on the Environmental Rule of Law*, The IUCN World Congress on Environmental Law, having met in Rio de Janeiro (Brazil) from 26 to 29 April 2016. Dostupná k 11.09.2018 na webstránke

https://www.iucn.org/sites/dev/files/content/documents/english_world_declaration_on_the_environmental_rule_of_law_final.pdf

³ Bližšie pozri ZÁSTĚROVÁ, J.: Jednotlivci: právo na životní prostředí (kapitola v učebnici), In: ŠTURMA, P. a kol.: *Mezinárodní právo životního prostředí, I. část (obecná)*, s. 36.

⁴ Tamtziež, s. 36.

⁵ Bližšie pozri KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (Všeobecná a osobitná časť)*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s.79-80.

⁶ Porovnaj ZÁSTĚROVÁ, J.: Jednotlivci: právo na životní prostředí. In: ŠTURMA, P. a kol. *Mezinárodní právo životního prostředí, I. část (obecná)*. Beroun: Eva Rozkotová - IFEC, 2004, s. 36.

⁷ Bližšie pozri ZÁSTĚROVÁ, J.: Jednotlivci: právo na životní prostředí (kapitola v učebnici), In: ŠTURMA, P. a kol. *Mezinárodní právo životního prostředí, I. část (obecná)*. Beroun: Eva Rozkotová - IFEC, 2004, s.37.

*Deklarácie Štokholmskej konferencie o životnom prostredí človeka*⁸ Organizácie Spojených národov (ďalej aj OSN). Táto deklarácia bola prijatá na *Štokholmskej konferencii OSN o ľudskom životnom prostredí* v roku 1972, prvej významnej medzinárodnej konferencii, ktorá „naštartovala“ dynamický vývoj medzinárodného práva životného prostredia ako celku, ale aj takmer rovnako dynamický vývoj ľudského práva na životné prostredie.⁹ V Zásade 1 uvedenej deklarácie je zakotvené, že „Človek má základné právo na slobodu, rovnosť a adekvátne podmienky života v životnom prostredí v takej kvalite, ktorá umožňuje zdravý a dôstojný život a nesie vážnu zodpovednosť chrániť a zlepšovať životné prostredie pre budúce generácie.“ Veda medzinárodného práva v tejto súvislosti prezentuje názory v tom zmysle, že dikcia ustanovenia uvedeného článku tejto deklarácie v sebe obsahuje uznanie hmotného práva na životné prostredie ako jedného zo základných ľudských práv,¹⁰ minimálne v nepriamej forme.

Zakotvenie uvedenej formy ľudského práva na životné prostredie v *Deklarácii Štokholmskej konferencie o ľudskom životnom prostredí* ovplyvnilo jeho ďalšiu implementáciu do rôznych ďalších medzinárodnoprávnych dokumentov a dohovorov prijatých v rámci Organizácie Spojených národov, konferencií organizovaných OSN, v rámci k nej pridružených medzinárodných organizácií a tiež v rámci dohovorov a dokumentov medzinárodných regionálnych organizácií.

Ľudské právo na životné prostredie sa premietlo najmä do ďalších nezáväzných medzinárodných dokumentov univerzálneho charakteru prijatých v rámci Organizácie Spojených národov (ďalej aj OSN). Ide, napr. o nezáväzný *Súhrn navrhovaných právnych princípov ochrany životného prostredia a udržateľného rozvoja* (1987) významnej Expertnej skupiny Svetovej komisie pre životné prostredie a rozvoj,¹¹ ktorá z poverenia Valného zhromaždenia OSN pracovala pod vedením nórskej ministerskej predsedníčky Gro Harlem Brundtlandovej od roku 1983 celkovo tri roky.¹² Podľa článku 1 tohto dokumentu „Všetky ľudské bytosti majú základné právo na životné prostredie, ktoré je primerané ich zdraviu a blahu.“

Z hľadiska ďalšieho zakotvenia ľudského práva na životné prostredie v rámci OSN je primárne potrebné spomenúť *Rezolúciu Valného zhromaždenia OSN č.45/94 (1990) o nutnosti zaistiť zdravé životné prostredie pre blaho jednotlivca*,¹³ ktorá zakotvuje, že „...všetci jednotlivci majú nárok žiť v životnom prostredí primeranom ich zdraviu a blahu...“ a vyzýva štáty, aby v tomto ohľade zvýšili snahu v smere zabezpečenia lepšieho a zdravšieho životného prostredia.¹⁴

Určitú novú perspektívu v oblasti kodifikácie a rozvoja medzinárodného práva v tejto oblasti iniciovala *Rada pre ľudské práva OSN* v roku 2012.¹⁵ Vo svojej *rezolúcii č. 19/10 prijatej 22. marca 2012* Rada pre ľudské práva (ďalej aj RLP) rozhodla o vymenovaní Nezávislého experta pre problematiku záväzkov v oblasti ľudských práv na používanie bezpečného, čistého, zdravého a

⁸ Bližšie pozri *Declaration of the UN Conference on the Human Environment*, Stockholm, 5-16 June 1972, UN Doc. A/Conf. 48/14/Rev. 1 (1972)

⁹ K zakotveniu hmotného práva na životné prostredie v medzinárodnom práve pozri dielo ONDŘEJ, J.: *Mezinárodněprávní ochrana životního prostředí na konci 20. Století*. In: *Acta Universitatis Carolinae - Iuridica*, č.3-4/1998, s. 77-79.

¹⁰ Bližšie pozri ZÁSTĚROVÁ, J.: *jednotlivci: právo na životní prostředí*. ŠTURMA,P.: a kol. *Mezinárodní právo životního prostředí. I. část (obecná)*. Beroun: Eva Rozkotová – IFEC, 2004, s. 36-37 alebo RIVERA – RODRIGUEZ, L. E.: *Is the Human Right to Environment Recognized under International Law?* In: *Colorado Journal of International Environmental Law and Policy*, Vol. 12, No.1, 2001, s. 31-37.

¹¹ Report of the World Commission on Environment and Development Experts Group on Environmental Law. „*Our Common Future, Annexe 1: Summary of proposed legal principles for environmental protection and sustainable development*“. UN Doc. A/42/427 (1987). Dostupné k 4.9.2018. <http://www.un-documents.net/ocf-a1.htm>

¹² Bližšie pozri JANKUV, J. a kol.: *Medzinárodné právo verejné. Druhá časť*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 104.

¹³ UN GA Resolution „*Need to ensure a healthy environment for the well being of individuals*“, UN Doc.A /Res/45/94 (1990)

¹⁴ K tejto rezolúcii bližšie pozri MASLEN, M.: *Verejná správa a právo na životné prostredie*. Praha: Leges, 2016. s. 23-25.

¹⁵ BOYLE, A.: *Human Rights and the Environment*. In: BOER, B.: *Environmental Law Dimensions of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2015, s.201.

udržateľného životného prostredia, skrátene nazývaného *Nezávislý expert pre ľudské práva a životné prostredie*. Dňa 6. júla 2012 RLP vymenovala do tejto funkcie na tri roky profesora Johna H. Knoxa. Jeho mandát sa formálne začal 1. augusta 2012. Jeho mandát bol v marci 2015 rozšírený a predĺžený na ďalšie tri roky pričom jeho funkcia bola premenovaná¹⁶ do formy – *Osobitný spravodajca pre otázku záväzkov v oblasti ľudských práv súvisiacich s užívaním bezpečného, čistého, zdravého a udržateľného životného prostredia* (skrátene sa pre túto funkciu používa aj názov *Osobitný spravodajca pre ľudské práva a životné prostredie*). Prvú správu uvedený expert predložil v decembri 2012.¹⁷ Podľa tejto správy v posledných dvoch desaťročiach sa veľa pozornosti venuje vzťahu ľudských práv a životného prostredia. Podľa prof. Knoxa „*Niektoré základné aspekty tohto vzťahu sú teraz pevne stanovené, ale mnohé otázky stále nie sú dobre pochopené. Pre objasnenie záväzkov v oblasti ľudských práv v súvislosti s užívaním bezpečného, čistého, zdravého a trvalo udržateľného životného prostredia je nevyhnutné, aby štáty a iné štáty lepšie porozumeli tomu, čo tieto záväzky vyžadujú, a zabezpečiť, aby boli plne splnené na všetkých úrovniach od miestnych po globálne*“. Vo svojom obsahu však daná správa nepriniesla žiaden zásadnejší prelom či odporúčania iba konštatáciu existujúceho stavu zakotvenia ľudského práva na životné prostredie a ďalších environmentálnych práv tak, ako to už bolo nami uvedené.

V roku 2018 prof. Knox publikoval svoju poslednú správu nazvanú „*Rámcové princípy o ľudských právach a životnom prostredí*“.¹⁸ V úvode tejto správy už zdôraznil, že *bezpečné, čisté, zdravé a udržateľné životné prostredie je nevyhnutné pre plné užívanie ľudských práva, vrátane samotného práva na zdravé životné prostredie, ktoré sa uznáva v regionálnych dohodách a väčšine národných ústav*.

V roku 2018 Rada pre ľudské práva vymenovala nového *Osobitného spravodajcu pre otázku záväzkov v oblasti ľudských práv súvisiacich s užívaním bezpečného, čistého, zdravého a udržateľného životného prostredia* dr. Davida R. Boyda. Tento spravodajca predložil viaceré tematické správy a osobitne *Správu o osvedčených postupoch štátov v oblasti práva na zdravé životné prostredie* (2019)¹⁹ Rade pre ľudské práva. Usporiadal odborné stretnutie na tému skúseností a osvedčených postupov štátov na národnej a regionálnej úrovni s ohľadom na záväzky v oblasti ľudských práv týkajúce sa životného prostredia.²⁰ V marci 2021 Rada pre ľudské práva predžila mandát Davida R. Boyda o ďalšie tri roky. Jeho mandát v súčasnosti zahŕňa oprávnenie skúmať záväzky v oblasti ľudských práv súvisiace s užívaním bezpečného, čistého, zdravého a udržateľného životného prostredia, presadzovať osvedčené postupy využívania ľudských práv pri tvorbe environmentálnej politiky, identifikovať výzvy a prekážky globálneho uznania a implementácie práva na bezpečné, čisté, zdravé a udržateľné životné prostredie, uskutočňovať návštevy krajín a reagovať na porušovanie ľudských práv v danej oblasti.²¹

I v nadväznosti na aktivity uvedených špeciálnych spravodajcov, existenciu hmotne chápaného ľudského práva na životné prostredie významne podporila Rada OSN pre ľudské práva, prijatím prelomovej *Rezolúcie č. 48/13 z 8. októbra 2021*, v ktorej uznáva „*ľudské právo na čisté, zdravé a udržateľné životné prostredie*“ angl. „*right to a clean, healthy and sustainable environment*“ ako dôležité ľudské právo,²² o.i. i s odkazom na Štokholmskú deklaráciu. Táto rezolúcia bola prijatá 43 členskými štátmi uvedeného orgánu, pričom 4 členské štáty sa hlasovania zdržali.

¹⁶ Bližšie pozri webstránku Osobitného spravodajcu pre ľudské práva a životné prostredie : <https://www.ohchr.org/en/issues/environment/SREnvironment/Pages/SREnvironmentIndex.aspx>

¹⁷ KNOX, J. H.: *Report of the Independent Expert on the issue of human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment, Preliminary Report*. United Nations Human Rights Council, UN Doc.A/HRC/22/43(2012).

¹⁸ KNOX, J. H.: *Framework Principles on Human Rights and the Environment*. UN Human Rights Council, UN Doc. A/HRC/37/59 (2018).

¹⁹ BOYD, D. R.: *Right to a healthy environment: good practices. Report of the Special Rapporteur on the issue of human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment*. United Nations Human Rights Council, UN Doc. A/HRC/43/53 (2019).

²⁰ Pozri UN Doc. A/HRC/43/54.

²¹ Pozri oficiálnu webstránku daného Osobitného spravodajcu: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-environment>.

²² Resolution adopted by the Human Rights Council on 8 October 2021. No. 48/13. The human right to a clean, healthy and sustainable environment. UN Doc. A/HRC/RES/48/13 (2021).

O niečo významnejším a v podstate prelomovým dokumentom v smere uznania existencie práva na životné prostredie bola *Rezolúcia č. 6/300 Valného zhromaždenia OSN z 28. júla 2022* nazvaná „*Ľudské právo na čisté, zdravé a udržateľné životné prostredie*“.²³ Za túto rezolúciu hlasovalo 161 členských štátov OSN, 8 štátov sa zdržalo hlasovania. Obsiahla preambula tejto rezolúcie odkazuje na celý rad nezáväzných dokumentov i záväzných dohovorov v oblasti medzinárodného práva ľudských práv a medzinárodného práva životného prostredia vrátane Štokholmskej deklarácie.

Vo operatívnej časti rezolúcie Valné zhromaždenie, v nadväznosti na skutočnosť, že veľká väčšina štátov uznala určitú formu práva na čisté, zdravé a udržateľné životné prostredie prostredníctvom medzinárodných dohôd, svojich národných ústav, legislatívy, zákonov alebo politik, *uznáva právo na čisté, zdravé a udržateľné životné prostredie ako ľudské právo*.

Valné zhromaždenie ďalej v tejto časti rezolúcie konštatuje, že právo na čisté, zdravé a udržateľné životné prostredie súvisí s inými právami a existujúcim medzinárodným právom, potvrdzuje, že presadzovanie ľudského práva na čisté, zdravé a udržateľné životné prostredie si vyžaduje úplné vykonávanie mnohostranných environmentálnych dohôd podľa zásad medzinárodného práva životného prostredia.

Valné zhromaždenie v uvedených súvislostiach vyzýva štáty, medzinárodné organizácie, obchodné podniky a iné príslušné zainteresované strany, aby prijali politiky, posilnili medzinárodnú spoluprácu, posilnili budovanie kapacít a pokračovali v zdieľaní osvedčených postupov s cieľom zvýšiť úsilie o zabezpečenie čistého, zdravého a udržateľného životného prostredia pre všetkých.

Hmotné ľudské právo na životné prostredie zakotvuje i *Deklarácia ľudských práv ASEAN (2012)*.²⁴ V článku 28 tejto deklarácie sú zakotvené viaceré ľudské environmentálne práva vrátane ľudského práva na životné prostredie. Podľa dikcie čl. 28 ods.f) „*Každá osoba má právo na primeranú úroveň života pre seba a svoju rodinu vrátane....práva na bezpečné, čisté a udržateľné prostredie*“.

Určitú normotvornú aktivitu v oblasti ochrany práva na životné prostredie vyvinuli i orgány Rady Európy. Parlamentné zhromaždenie Rady Európy, prijalo v tejto oblasti primárne *Odporúčanie č. 1431 (1999) o budúcej činnosti Rady Európy v oblasti životného prostredia*.²⁵ Odporúčanie č. 1431 (1999) obsahuje vo svojom bode 8 ustanovenie v rámci, ktorého Parlamentné zhromaždenie, vzhľadom na meniace sa životné podmienky a rastúce uznanie otázok ochrany životného prostredia, pokladá za vhodné aby Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd (1950, ďalej Európsky dohovor) Rady Európy zahŕňal hmotné právo na životné prostredie ako základné ľudské právo. Ďalším odporúčaním uvedeného orgánu v tomto smere je *Odporúčanie č. 1885 (2009) „Návrh dodatkového protokolu k Európskemu dohovoru o ľudských právach o práve na zdravé životné prostredie“*.²⁶ Toto odporúčanie v bode 10 odporúča Výboru ministrov vypracovať dodatkový protokol k Dohovoru o ľudských právach a základných slobodách (1950) Rady Európy, ktorý uznáva právo na zdravé a životaschopné životné prostredie a zaradiť zástupcov zhromaždenia do skupiny expertov, ktorí sa budú vecou zaoberať. Ostatným počínom rady Európy v tomto smere je návrh nového *Dodatkového protokolu k Európskemu dohovoru o ľudských právach a základných slobodách* Parlamentného zhromaždenia Rady Európy (PZRE) 29. septembra 2021, ktorý by uznal právo na bezpečné, čisté, zdravé a udržateľné životné prostredie v rámci systému Rady Európy. Zahŕnutie práva na životné prostredie do rámca *Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (1950)* Rady Európy je teda dlhodobou snahou PZRE. Vzhľadom na nechotu členských štátov v rámci Výboru ministrov Rady Európy sa však doposiaľ nepodarilo tento protokol prijať. Aktivity PZRE však našli svoj odraz aspoň v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva, vytvoreného Dohovorom o ochrane ľudských práva a základných slobôd (1950), ktorý v jej rámci chráni toto právo nepriamo širším výkladom článku 8, ktorý zakotvuje právo na rešpektovanie súkromného a rodinného života.

²³ UN Doc. A/RES/76/300 - *Human right to clean environment*, July 28, 2022,

²⁴ *The ASEAN Human Rights Declaration* (2012). Text deklarácie dostupný k 23.7.2018 aj na stránke <http://www.mfa.go.th/asean/contents/files/other-20121217-165728-100439.pdf>.

²⁵ Recommendation 1431 (1999) „*Future action to be taken by the Council of Europe in the field of environment protection*“ adopted by the Parliamentary Assembly on 4. November 1999.

²⁶ Recommendation 1885 (2009) „*Drafting an additional protocol to the European Convention on Human Rights concerning the right to a healthy environment*“ adopted by the Parliamentary Assembly on 30. September 2009.

3 ZAKOTVENIE A OCHRANA ĽUDSKÉHO PRÁVA NA ŽIVOTNÉ PROSTREDIE V DUCHU ZÁVÄZNÝCH DOHovorov MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA

Prvou „lastovičkou“ v smere zakotvenia hmotného práva na životné prostredie v zmluvnej forme bolo zakotvenie ustanovení článkov 11 ods. 1 a 12 ods. 1 a 2 do rámca *Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach* (1966).²⁷ V duchu ustanovenia článku 11 ods. 1 paktu „*Štáty, zmluvné strany paktu, uznávajú právo každého jednotlivca na primeranú životnú úroveň pre neho a jeho rodinu, zahrňujúce dostatočnú výživu, šatstvo, byt, a na neustále zlepšovanie životných podmienok. Zmluvné štáty podniknú zodpovedajúce kroky, aby zabezpečili uskutočnenie tohto práva, uznávajúc pre dosiahnutie tohto cieľa zásadnú dôležitosť medzinárodnej spolupráce, založenej na slobodnom súhlase.*“ Formulácia „*zlepšovanie životných podmienok*“ už nepriamo indikuje potrebu formuláciu práva na životné prostredie. Podľa čl. 12 ods. 1 a 2 toho istého paktu „*1. Štáty, zmluvné strany paktu, uznávajú právo každého na dosiahnutie najvyššej dosažiteľnej úrovne fyzického a duševného zdravia. ... 2. Štáty, zmluvné strany paktu, urobia opatrenia na dosiahnutie plného uskutočnenia tohto práva, ktoré budú zahŕňať: ... b) zlepšenie všetkých stránok vonkajších životných podmienok a priemyselnej hygieny;...*“ Tento článok indikuje primárne existenciu ľudského práva na bezpečné hygienické podmienky prostredia, ale jeho formulácie „*zlepšenie vonkajších životných podmienok*“ nepriamo indikuje i potrebu uznania existencie práva na životné prostredie, rovnako ako spomenuté podobné ustanovenie článku 11 ods. 1 paktu.

Najvýznamnejšou európskou regionálnou záväznou zmluvou formou zakotvenia práva na životné prostredie v medzinárodnom práve je jeho zakotvenie v *Dohovore o prístupe k informáciám, účasti verejnosti na rozhodovaní a prístupe k spravodlivosti v záležitostiach životného prostredia* (1998, *d'alej Aarhuský dohovor*), ktorý bol prijatý v rámci Hospodárskej komisie OSN pre Európu.²⁸ Aarhuský dohovor je novým typom dohovoru z oblasti medzinárodného práva životného prostredia, ktorý prepája medzinárodné právo životného prostredia a medzinárodné právo ľudských práv. Hmotné právo na životné prostredie je primárne uvedené v rámci preambuly dohovoru v rámci formulácie „*...každý človek má právo na život v životnom prostredí, ktoré je postačujúce na zachovanie jeho zdravia a dosiahnutie blahobytu...*“

Ďalej je toto právo uvedené v článku 1 dohovoru nazvaného „*Cieľ*“, v rámci formulácie „*Každá Strana bude zaručovať práva na prístup k informáciám, účasť verejnosti na rozhodovacom procese a prístup k spravodlivosti v záležitostiach životného prostredia v súlade s ustanoveniami tohto dohovoru, s cieľom prispieť k ochrane práva každého človeka, príslušníka tejto i budúcich generácií, žiť v životnom prostredí, ktoré je postačujúce pre zachovanie jeho zdravia a dosiahnutie blahobytu.*“

Právo na životné prostredie bolo v Aarhuskom dohovore takto prvýkrát výslovne uznané v operatívnych ustanoveniach medzinárodného právneho inštrumentu na európskej úrovni.²⁹ Uvedený článok 1 Aarhuského dohovoru vytvára veľmi špecifickú formu ochrany hmotného práva na životné prostredie. V druhej časti uvedeného článku je zreteľné deklaratórne uznanie hmotného práva na životné prostredie. Z jeho prvej časti však zreteľne vyplýva, že ochrana tohto práva bude uskutočňovaná prostredníctvom troch procesných práv, ktoré je možné nazvať procesnými environmentálnymi právami,³⁰ ktoré zahŕňajú *právo na prístup k informáciám o životnom prostredí, právo na účasť verejnosti na rozhodovacom procese vo veciach životného prostredia a právo prístup k spravodlivosti v záležitostiach životného prostredia*. Tento prístup oslabuje možnosť vynútenia ochrany hmotného práva na životné prostredie v rámci kontrolného mechanizmu dohovoru, v rámci ktorého je možné dovolávať sa iba procesných environmentálnych práv. Je pozoruhodné, že základné právo na životné prostredie, práve v okamihu jeho právneho uznania, bolo okamžite zredukované na svoj procesný rozmer. Je tiež potrebné poznamenať, že jazyk použitý v článku 1 znamená, že strany uznávajú, že zaručujú procesné práva ustanovené v dohovore čo samo osebe nebude postačovať na

²⁷ *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights* (1966), United Nations, Treaty Series, vol. 993, p. 3.

²⁸ *Convention on Access to Information, Public Participation on Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters* (1998). United Nations, Treaty Series, Vol. 2161, p. 447.

²⁹ Bližšie pozri DÉJANT-PONS, M., PALLEMAERTS, M. *Human Rights and the Environment*. Strasbourg: Council of Europe, 2002, s.16-17.

³⁰ Tamtiež, s.18.

zabezpečenie ochrany hmotného práva, ale len "prispeje" k dosiahnutiu tohto konečného výsledku jeho ochrany.³¹

Aarhuský dohovor mal primárne regionálny charakter, avšak bol v duchu článku 19 ods. 3 otvorený k prístúpeniu zo stany akéhokoľvek iného štátu pokiaľ tento akt schváli stretnutie zmluvných strán dohovoru. Existuje teda predpoklad, že by sa mohol stať i dohovorom univerzálneho charakteru. V súčasnosti má celkovo 47 zmluvných strán vrátane mimoeurópskych krajín ako je Turkménsko, Kirgizsko, Kazachstan či Tadžikistan. Bývalý generálny tajomník OSN Kofi Annan v tejto súvislosti konštatoval, že význam Aarhuského dohovoru je celosvetový.³² Aarhuský dohovor má i kontrolné mechanizmy. Kontrolné mechanizmy dohovoru sú vytvárané v duchu článkov 10 ods.2, 12, 14 a 15. Článok 10 ods. 2 v prvej vete zakotvuje „...Strany budú na svojich stretnutiach uskutočňovať priebežné hodnotenie naplňania tohto dohovoru na základe pravidelných správ Strán...“. Ide tu o spravodajskú procedúru podobnú spravodajským procedúram ľudsko-právnych dohovorov OSN. Článok 12 vytvára osobitný orgán Aarhuského dohovoru *Sekretariát*. Článok 14 vytvára ďalší osobitný medzinárodný orgán Aarhuského dohovoru - *stretnutie strán*. Článok 15 ďalej zakotvuje, že „...Na stretnutí strán sa na základe súhlasnej vôle všetkých Strán vytvoria nepovinné mechanizmy pre posúdenie súladu s ustanoveniami tohto dohovoru, ktoré majú nekonfrontačný, mimosúdny a konzultačný charakter. Tieto mechanizmy musia umožniť primeranú účasť verejnosti a môžu tiež zahŕňať možnosť posúdiť stanoviská členov verejnosti k záležitostiam týkajúcim sa tohto dohovoru.“ Uvedené mechanizmy boli v priebehu času vytvorené. V rámci stretnutí zmluvných strán bol vytvorený celý rad orgánov. Z hľadiska kontroly dodržiavania ustanovení dohovoru je zrejme najvýznamnejší tzv. *Výbor pre súlad* (angl. Compliance Committee) nazývaný aj *Aarhuským výborom* (ďalej aj Aarhuský výbor) vytvorený na základe *Rozhodnutia č. 1/7 (2002) o preskúmaní súladu stretnutia strán*. Mechanizmus tohto výboru je možné spustiť, podaním jednej zmluvnej strany ohľadom dodržiavania dohovoru inou zmluvnou stranou, podaním zmluvnej strany týkajúcim sa dodržiavania dohovoru z jeho strany, odkazom sekretariátu zasadnutia zmluvných strán Aarhuského výboru, oznámeniami verejnosti ohľadom dodržiavania dohovoru štátom. Navyše výbor pre súlad môže skúmať dodržiavanie dohovoru z vlastnej iniciatívy, robiť odporúčania, pripravovať správy o dodržiavaní dohovoru na požiadanie stretnutia strán a monitorovať, posúdiť a napomáhať implementácii požiadaviek na spravodajskú procedúru zo strany štátov podľa článku 10 ods.2. Detaily ohľadom realizácie spravodajskej procedúry boli rozpracované v rámci *Rozhodnutia č.1/8 (2002) o spravodajských požiadavkách* stretnutia strán. V rámci tejto procedúry má okrem Aarhuského výboru významnú úlohu Sekretariát.

Z regionálnych dohovorov je významný je i medzinárodnoprávne záväzný *Dodatkový protokol o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (1988)*³³ k *Americkému dohovoru o ľudských právach (1969)*,³⁴ ktorý bol prijatý v rámci *Organizácie amerických štátov*. Uvedený dodatkový protokol v článku 11 zakotvuje formuláciu "... každý má právo žiť v zdravom životnom prostredí ...". Jeho nedostatkom je skutočnosť, že síce zakotvuje samostatné právo na životné prostredie v článku 11, avšak tohto práva sa nemožno dovolávať podľa procedúry individuálnych sťažností,³⁵ vzhľadom na skutočnosť, že tento protokol zakotvuje vo vzťahu k aplikácii jeho obsahu iba spravodajskú procedúru. Protokol ako taký zakotvuje právo na sťažnosť pre porušenie práva na

³¹ DÉJANT-PONS, M., PALLEMAERTS, M. *Human Rights and the Environment*. Strasbourg: Council of Europe, 2002, s.18.

³² ANNAN, K. *Foreword*. In: STEC, S., CASEY-LEFKOWITZ, S., JENDROSKA, J. *The Aarhus Convention-An Implementation Guide*, UNECE, United Nations, New York and Geneva, 2000, s. v.

³³ *Additional Protocol to the American Convention on Human Rights in the area of Economic, Social, and Cultural Rights (1988)*, **O.A.S. Treaty Series No. 69 (1988)** reprinted in **Basic Documents Pertaining to Human Rights in the Inter-American System, OEA/Ser.L.V/II.82 doc.6 rev.1 at 67 (1992)**.

³⁴ *American Convention on Human Rights (1969)*, **O.A.S. Treaty Series No. 36 (1969)**.

³⁵ PAVONI, R.: *Environmental Jurisprudence of the European Inter - American Courts of Human Rights*. In: BOER, B.(ed.): *Environmental Law Dimensions of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2015. s.70.

vzdelanie a práva na slobody pracovných odborov.³⁶ Toto právo je teda možné chrániť najmä širším výkladom iných práv zakotvených v rámci *Amerického dohovoru ľudských práv* (1969).

Ďalším regionálnym dohovorom zakotvujúcim hmotné právo na životné prostredie je *Regionálna dohoda o prístupe k informáciám, účasti verejnosti na rozhodovaní a prístupe k spravodlivosti v záležitostiach životného prostredia v Latinskej Amerike a Karibiku* (nazývaná aj Dohovor z Escazú, podľa mesta jeho uzavretia) z roku 2018 vytvorená v rámci Hospodárskej komisie OSN pre Latinskú Ameriku a Karibik. Tento dohovor uznáva existenciu hmotného práva na životné prostredie v článkoch 1 a 4 ods.1 vo forme „právo každej osoby súčasných a budúcich generácií žiť v zdravom životnom prostredí“, angl. „right of every person of present and future generations to live in a healthy environment“.

Relatívne novou záväznou úpravou zakotvujúcou hmotne chápané právo na životné prostredie je záväzná *Arabská charta ľudských práv* (2004), ktorá toto právo zakotvuje explicitne v článku 38 vo forme „právo na bezpečné životné prostredie“, angl. “right to safe environment“.

Ostatnú osobitnú dimenziu ochrany práva na životné prostredie rozvíja medzinárodnoprávne záväzná *Africká charta práv človeka a národov* (1981, ďalej aj Africká charta),³⁷ prijatá v rámci *Organizácie africkej jednoty* neskôr transformovanej na *Africkú úniu*, ktorá v článku 24 hovorí o “práve všetkých národov na všeobecne uspokojivé životné prostredie, priaznivé ich rozvoju...”. V prípade tohto dohovoru sa však jedná skôr o právo kolektívne náležiacie všetkým národom, i keď sa nevyklučuje jeho individuálna dimenzia. Africká charta umožňuje podanie sťažnosti v súvislosti s týmto právom *Africkej komisii pre ľudské práva a práva národov*, ako kvázi-súdnemu orgánu s nezáväznou vyšetrovacou a zmierovacou právomocou,³⁸ ktorý môže za určitých okolností postúpiť prípad aj *Africkému súdu pre ľudské práva národov*,³⁹ aby vo veci rozhodol záväzným spôsobom. Africká charta je takto jediným regionálnym mechanizmom, ktorý umožňuje priamy prístup k ochrane práva na životné prostredie pred kvázi-súdnym orgánom, ale i pred medzinárodným súdom.

Africká komisia pre ľudské práva a práva národov dokonca už i riešila konkrétny prípad porušenia článku 24 Africkej charty. Išlo o prípad skrátene nazývaný *Ogoniovia proti Nigérii* (2001).⁴⁰ V kontexte tohto prípadu v marci 1996 podali sťažnosť dve mimovládne organizácie. Išlo o Akčné centrum pre sociálne a ekonomické práva (SERAC) so sídlom v Nigérii a Centrum pre hospodárske a sociálne práva (CESR) v New Yorku. Oznámenie sa zaoberalo pomerne veľkým množstvom údajných vážnych porušení ľudských práv domorodého národa Ogoniov chápaného aj ako etnická menšina v nigérijskom štáte Rivers. V sťažnosti bolo namietané, že vojenská vláda Nigérie bola priamo zapojená do nezodpovedných postupov ťažby ropy v regióne Ogoni. Nigérijská štátna ropná spoločnosť National Petroleum Company (NNPC), vytvorila spoločný podnik so zahraničnou spoločnosťou Shell Petroleum Development Corporation (SPDC), ktorej činnosť v oblasti regiónu, kde žije národ Ogoniov, a zreteľne spôsobila zhoršovanie životného prostredia a zdravotné problémy jeho ľudu, vyplývajúce z kontaminácie prostredia. V sťažnosti bola namietaná aj rozšírená kontamináciu pôdy, vody a ovzdušia, zničenie domácností, spaľovanie plodín a usmrcovanie hospodárskych zvierat, a atmosféra teroru, ktorej národ Ogoniov trpel, v rozpore s ich právami na zdravie, zdravé životné prostredie, bývanie a stravovanie. Pokiaľ ide o Africkú chartu, v sťažnosti boli namietané porušenia porušenia článkov 2 (nediskriminačné využívania práv), 4 (právo na život), 14 (právo na vlastníctvo), 16 (právo na zdravie), 18 (rodinné právo), 21 (právo národov slobodne disponovať s bohatstvom a prírodnými zdrojmi) a 24, ktorý zakotvuje nami skúmané a komentované právo národov na (všeobecne uspokojivé) životné prostredie.

V komentári k článku 24 Africkej charty Komisia uviedla, že právo v ňom zakotvené uznáva dôležitosť čistého a bezpečného prostredia, ktoré je úzko spojené s hospodárskymi a sociálnymi právami, keďže životné prostredie ovplyvňuje kvalitu života a bezpečnosť jednotlivca. Prostredie

³⁶ ANTON, D.K., SHELTON, D.L. *Environmental Protection and Human Rights*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. s.519.

³⁷ *African Charter on Human and Peoples' Rights* (1981), OAU Doc. CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58 (1982).

³⁸ K činnosti tejto komisie bližšie pozri JANKUV, J. a kol.: *Medzinárodné právo verejné. Druhá časť*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016. s.214-215.

³⁹ Tamtiež, s.215.

⁴⁰ Communication 155/96, The Social and Economic Rights Action Center and the Center for Economic, and Social Rights / Nigeria

degradované znečistením a poškodené ničením jeho celej krásy a rozmanitosti je v rozpore s uspokojivými životnými podmienkami a rozvoj ako rozpad základnej ekologickej rovnováhy je škodlivý pre fyzické a morálne zdravie. Právo na všeobecné uspokojivé prostredie, ako je zaručené podľa článku 24 Africkej charty alebo právo na zdravé životné prostredie, ako je všeobecne známe, preto ukladá vláde jasné povinnosti. Vyžaduje od štátu, aby prijal primerané a iné opatrenia na prevenciu znečistenia a ekologickej degradácie, na podporu ochrany a na zabezpečenie ekologicky udržateľného rozvoja a využívania prírodných zdrojov. Článok 12 Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (ICESCR), ktorého zmluvnou stranou je Nigéria, vyžaduje, aby vlády podnikli potrebné kroky na zlepšenie všetkých aspektov environmentálnej a priemyselnej hygieny. Právo na dosiahnutie najlepšieho dosiahnutého stavu telesného a duševného zdravia vymedzené v článku 16 ods. 1 Africkej charty a právo na všeobecné uspokojivé prostredie, ktoré je priaznivé pre rozvoj (článok 16 ods. 3), už signalizuje záväzok štátov upustiť od priameho ohrozenia zdravia a životného prostredia svojich občanov. Štát je povinný rešpektovať tieto práva, čo znamená zdržať sa konania, ako je vykonávanie, sponzorovanie alebo tolerovanie akejkoľvek praxe, politiky alebo právnych opatrení, ktoré porušujú integritu jednotlivca. Dodržiavanie pravidiel v zmysle článku 16 a článku 24 Africkej charty zo strany vlády musí zahŕňať aj usporiadanie alebo prinajmenšom povolenie nezávislého vedeckého sledovania ohrozeného prostredia, vyžadovanie a zverejňovanie štúdií environmentálnych a sociálnych dopadov pred akýmkoľvek významným priemyselným rozvojom, vykonávať vhodné monitorovanie a poskytovanie informácií tým komunitám, ktoré sú vystavené nebezpečným materiálom a činnostiam a poskytnúť zmysluplné príležitosti, aby boli jednotlivci vypočutí a aby sa podieľali na rozhodnutiach týkajúcich sa rozvoja, ktoré ovplyvňujú ich spoločnosti. V kontexte správaní nigérijskej vlády v súvislosti s článkom 16 a článkom 24 Africkej charty je nepochybne pravdou, že vláda Nigérie prostredníctvom NNPC má právo vyrábať ropu, ktorej príjem bude použitý na plnenie ekonomických a sociálnych práv Nigérijčanov. Ale starostlivosť, ktorá mala byť realizovaná, ako sa uvádza v duchu hore uvedených ustanovení Africkej charty a ktorá by chránila práva obetí porušovaných sťažností, nebola prijatá. Naopak, bezpečnostné sily vlády zapojili do konania porušujúceho práva Ogoniov tým, že napadli, spaľovali a zničili niekoľko obcí a domovov Ogoniov.

Komisia po preskúmaní prípadu konštatovala, že Nigérijská federatívna republika porušila články 2, 4, 14, 16, 18 ods. 1, 21 a 24 Africkej charty. Apelovala sna vládu Nigérijskej federatívnej republiky, aby zabezpečila ochranu životného prostredia, zdravia a živobytia obyvateľov komunity Ogoniov tým, že zabezpečí zastavenie všetkých útokov na spoločnosti a vodcov Ogoniov zo strany štátnych bezpečnostných orgánov a umožnení prístup občanov a nezávislých vyšetrovateľov na územie, aby zabezpečila vyšetovania vyššie opísaných porušení ľudských práv a stíhanie úradníkov bezpečnostných síl, NNPC a príslušných agentúr zapojených do porušovania ľudských práv, aby zabezpečila primeranú kompenzáciu obetiam porušovania ľudských práv, vrátane pomoci pre pomoc a presídľovanie obetiam štátom sponzorovaných nájazdov a podniku komplexné vyčistenie pozemkov a riek poškodených ropnými činnosťami, aby zabezpečila, aby boli pripravené primerané hodnotenia environmentálneho a sociálneho vplyvu pre akýkoľvek budúci vývoj ropy a aby zabezpečili bezpečnú prevádzku akéhokoľvek ďalšieho vývoja ropy prostredníctvom účinných a nezávislých orgánov dohľadu pre ropný priemysel a zabezpečila poskytovanie informácií o rizikách pre zdravie a životné prostredie a o zmysluplnom prístupe komunit Ogoniov, ktoré by mohli byť postihnuté ropnými operáciami, k regulačným a rozhodovacím orgánom.

Uvedené rozhodnutie prvýkrát v histórii prvýkrát priamo konštatovalo porušenie hmotného práva na životné prostredie a nariadilo štátu prijať extenzívne opatrenia na vyčistenie životného prostredia.⁴¹ V danom judikáte komisia objasnila i obsah a rozsah tohto práva.

4 ZAKOTVENIE A OCHRANA HMOTNÉHO PRÁVA NA ŽIVOTNÉ PROSTREDIE PROSTREDNÍCTVOM NORIEM PRÁVA EURÓPSKEJ ÚNIE

V rámci Európskej únie vedľa seba existujú paralelne tri záväzné katalógy ľudských práv a to katalóg práv zakotvený v *Charte základných práv Európskej únie* (2000), katalóg práv zakotvený v rámci *Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd* (1950) a katalóg práv

⁴¹ BOER, B. Human Rights and the Environment: Where Next? In: BOER, B. (ed.) *Environmental Law Dimensions of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2015. s.224. ISBN 978-0-19-873614-1.

vytvorený v rámci doktríny základných práv Súdny dvorom Európskej únie. Uvedené katalógy sa navzájom dopĺňajú a v určitom rozsahu sa i prekrývajú. Otázkou je, či je tento stav ideálny. To však zrejme ukáže až proces paralelnej aplikácie týchto katalógov v praxi členských štátov a orgánov a inštitúcií Európskej únie.

Ochrana hmotného ľudského práva na životné prostredie v práve Európskej únie sa vyvíjala viac menej mimo rámca spomenutých troch katalógov ľudských práv v rámci práva životného prostredia EÚ, prostredníctvom noriem sekundárneho práva EÚ. Postupne však dochádza k procesu prepájania tejto problematiky s problematikou ochrany ľudských práv v nadväznosti na hore komentovaný vývoj zakotvenia tohto práva v medzinárodnom práve verejnom.

Hmotné právo na životné prostredie bolo v rámci práva ES/EÚ primárne uznané v nezáväznej politickej *Deklarácii Európskej rady o "Environmentálnom imperatíve"*⁴² prijatej 7. júla 1990 v Dublini. Hlavy štátov a vlád členských štátov vtedajšieho ES v tejto deklarácii vyhlásili, že cieľom ochrany životného prostredia v rámci ES *"musí byť zaručenie práva na čisté a zdravé prostredie občanom"*. Európska komisia v tejto súvislosti dvakrát odporúčala medzivládny konferenciam o reforme zakladajúcich zmlúv ES, aby do ustanovení zakladajúcich zmlúv o občianskych právach bolo zahrnuté právo na zdravé životné prostredie, ale členské štáty na toto odporúčanie určitý čas nereagovali.⁴³

Je však pravdou, že určitú formu zakotvenia hmotného práva na životné prostredie v práve EÚ je možné identifikovať v rámci sekundárneho práva EÚ. Indikovať ho možno v rámci *Smernice 2003/35/ES o verejnej účasti vo vzťahu k vytváraniu určitých plánov a programov týkajúcich sa životného prostredia a zmene smerníc 85/337/EHS a 96/61/ES ohľadom účasti verejnosti a prístupu k spravodlivosti*,⁴⁴ ktorá predstavuje implementáciu druhého piliera Aarhuského dohovoru – práva na účasť verejnosti v rozhodovaní vo veciach životného prostredia. V odseku 6 preambuly tejto smernice sa uvádza, že *„medzi cieľmi Aarhuského dohovoru je želanie garantovať práva verejnej účasti v rozhodovaní o záležitostiach životného prostredia, tak aby sa prispelo k ochrane práva žiť v životnom prostredí, ktoré je primerané zdraviu jednotlivca a jeho blahu.“* Toto ustanovenie, podľa nášho názoru, indikuje deklaratorne uznanie existencie hmotného práva na životné prostredie v práve EÚ. Pri skúmaní ďalších noriem práva EÚ je zreteľné, že toto hmotné právo ďalej nerozvíjajú, ale sústreďujú s skôr na rozvoj procesných environmentálnych skv, práva na vodu a práva na bezpečné hygienické prostriedky prostredia, ktorých praktická aplikácia prispieva k ochrane hmotného práva na životné prostredie, rovnako ako sama existencia noriem práva životného prostredia EÚ ako takého, ktoré chráni životné prostredie ako hodnotu esenciálne nutnú pre realizáciu samotného práva na životné prostredie v hmotnej podobe.

V práve EÚ existuje i potenciál nepriamej ochrany hmotného práva na životné prostredie prostredníctvom rešpektovania *Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd* (1950) a niektorých ustanovení *Charty základných práv Európskej únie* (2000). Tieto možnosti však doposiaľ neboli využívané. Z hľadiska ochrany tohto práva teda nie je efektívne venovať pozornosť možnostiam domáhať sa jeho ochrany prostredníctvom konania pred Súdny dvorom Európskej únie. Túto situáciu môže zmeniť *Rezolúcia Európskeho parlamentu Európskeho parlamentu 2020/2273(INI) z júna 2021 o stratégii EÚ v oblasti biodiverzity do roku 2030*,⁴⁵ v ktorej je uvedené, že právo na zdravé životné prostredie by malo byť uznané v Charte základných práv Európskej únie a EÚ by mala byť lídrom v snahe o medzinárodné uznanie takéhoto práva.

⁴² *Declaration by the European Council on the Environmental Imperative*, Bull. Eur. Comm., No. 6, at 17 (1990).

⁴³ DÉJANT-PONS, M., PALLEMAERTS, M. *Human Rights and the Environment*. Strasbourg: Council of Europe, 2002. s. 16.

⁴⁴ *Directive 2003/35/EC of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 providing for public participation in respect of the drawing up of certain plans and programmes relating to the environment and amending with regard to public participation and access to justice Council Directives 85/337/EEC and 96/61/EC*, OJ L 156/17.

⁴⁵ *Resolution 2020/2273(INI) of the European Parliament of 9 June 2021, "EU Biodiversity Strategy for 2030: Bringing nature back into our lives"*.

5 OBSAH A ROZSAH PRÁVA NA ŽIVOTNÉ PROSTREDIE V DUCHU EXISTUJÚCICH NORIEM MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA A PRÁVA EURÓPSKEJ ÚNIE

Úvodom tejto časti je možné konštatovať, v nadväznosti na hore uvedené informácie, že právo na životné prostredie je v rámci medzinárodného práva verejného i práva Európskej únie uznané minimálne v deklaratórnej podobe. Je preto užitočné zamyslieť sa nad jeho obsahom a rozsahom. Vzhľadom na to, že v medzinárodnom práve verejnom i v práve Európskej únie je toto právo uznané najmä v deklaratórnej podobe, jeho obsah a rozsah je možné identifikovať prostredníctvom názorov vedy medzinárodného verejného práva, prípadne vedy práva Európskej únie. Vo svojej najzákladnejšej forme by sa právo na životné prostredie mohlo spájať s existenciou prostredia, ktoré je vhodné na udržanie ľudského života, ktoré je "životaschopným" prostredím v doslovnom zmysle. Medzinárodné spoločenstvo uznalo v *Svetovej charte prírody* (1992),⁴⁶ že "Ludstvo je súčasťou prírody a život závisí od nerušeného fungovania prírodných systémov, ktoré zabezpečujú dodávku energie a živín." Za minimalistický je, podľa niektorých názorov vedy, pokladať prístup, že právo na životné prostredie je porušené len v prípade, ak je priamo ohrozené právo na život, pretože len extrémne ťažká degradácia životného prostredia môže ovplyvniť holé biologické potreby ľudského prežitia. Neexistujú náznaky takéhoto obmedzujúceho výkladu v ktoromkoľvek z citovaných dohovorov či dokumentov. Environmentálnej kvality životného prostredia by teda mala byť dostatočná na zabezpečenie nielen prežitia, ale aj uspokojenia základných ľudských potrieb.⁴⁷

Z hľadiska obsahu hmotného ľudského práva na životné prostredie je tiež zaujímavé zamyslieť sa nad definíciou pojmu „životné prostredie“, s cieľom identifikovať obsah tohto práva. Pojem životné prostredie pochádza z francúzskeho slova „*environner*“, ktoré značí v slovenskom doslovnom preklade „*obklopuje*“.⁴⁸ Následne z tohto slova bolo vytvorené francúzske slovo „*environment*“, ktoré sa vo význame „životné prostredie“ prenieslo i do ostatných jazykov. Životné prostredie je teda všetko čo nás obklopuje a zahŕňa, prírodné, spoločenské a kultúrne podmienky, ktoré ovplyvňujú život jednotlivca alebo spoločenstva ľudí. So zemepisného hľadiska môže zahŕňať menšiu oblasť alebo aj celú planétu vrátane atmosféry a stratosféry.⁴⁹ Na medzinárodnej úrovni nebolo veľa pokusov definovať životné prostredie. Až *Dohovor o občianskoprávnej zodpovednosti za škody vyplývajúce z aktivít nebezpečných pre životné prostredie* (1993)⁵⁰ prvýkrát v medzinárodnom práve zmluvne definuje po životné prostredie ako „*prírodné zdroje živé i neživé, ako sú vzduch, voda, pôda, fauna a flóra a interakcie medzi týmito istými faktormi, ako aj objekty, ktoré vytvárajú súčasť kultúrneho dedičstva a charakteristické zložky zemského povrchu*“. V kontexte plného zabezpečenia hmotného ľudského práva na životné prostredie je, v súvislosti s touto definíciou, potrebné zabezpečiť aby prírodné zdroje živé i neživé, ako sú vzduch, voda, pôda, fauna a flóra a interakcie medzi týmito istými faktormi, ako aj objekty, ktoré vytvárajú súčasť kultúrneho dedičstva a charakteristické zložky zemského povrchu mali takú kvalitu, aby umožňovali plnohodnotný a zdravý život jednotlivca alebo spoločenstva ľudí.

6 SLOVENSKÁ VNÚTROŠTÁTNA ROVINA ZAKOTVENIA PRÁVA NA ŽIVOTNÉ PROSTREDIE A JEJ VZŤAH K MEDZINÁRODNOPRÁVNEJ A ÚNIIJNEJ ÚPRAVE V TEJTO OBLASTI

Zakotvenie hmotného práva na životné prostredie v medzinárodnom práve, v práve Európskej únie, v rámci amerického, arabského a afrického regiónu spôsobilo i prieniku tohto práva do vnútroštátnych právnych poriadkov štátov, vrátane právneho poriadku Slovenskej republiky. Právo na životné prostredie zakotvujú najmä normy ústavného práva Slovenskej republiky.

⁴⁶ *World Charter for Nature*, UN Doc. A/Res./37/7(1982).

⁴⁷ Bližšie pozri dielo DÉJANT-PONS, M., PALLEMAERTS, M.: *Human Rights and the Environment*. Strasbourg: Council of Europe, 2002. s.18.

⁴⁸ ANTON, D. K., SHELTON, D. L.: *Environmental Protection and Human Rights*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, s. 2.

⁴⁹ ANTON, D. K., SHELTON, D. L.: *Environmental Protection and Human Rights*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, s. 2.

⁵⁰ *Convention on Civil Liability for Damage Resulting from Activities Dangerous to the Environment* (1993). Lugano, 21 June 1993, 32 ILM 1228 (1993).

Právo na životné prostredie zakotvuje primárne *Ústava Slovenskej republiky* (1992, ďalej aj *Ústava SR*)⁵¹ v článku 44 ods. 1 Ústavy SR vo formulácii "Každý má právo na priaznivé životné prostredie.". Subjektom uvedeného práva je každý, t. j. nielen štátny občan Slovenskej republiky, ale aj cudzinci a osoby bez štátnej príslušnosti.⁵² Rovnaké znenie tohto práva je možné nájsť v článku 35 ods.1 *Ústavného zákona, ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd ako ústavný zákon Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky č.23/1991 Zb.* (ďalej aj *Listina základných práv*). Vzhľadom na to, že *Ústava SR* nevymedzuje presný obsah tohto práva⁵³ a nečiní tak ani *Listina základných práv*, pri interpretácii tohto práva je potrebné vychádzať zo zákonnej úpravy starostlivosti o životné prostredie. Ide najmä o zákon č. 17/1992 o životnom prostredí v znení neskorších predpisov, zákon č. 223/2001 Z. z. o odpadoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, zákon č. 525/2003 Z. z. o štátnej správe starostlivosti o životné prostredie a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, zákon č. 245/2003 Z. z. o integrovanej prevencii a kontrole znečisťovania životného prostredia a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, zákon č. 364/2004 Z. z. o vodách a o zmene a doplnení zákona Slovenskej národnej rady č.372/1990 o priestupkoch v znení neskorších predpisov (vodný zákon) v znení neskorších predpisov, zákon č. 24/2006 Z. z. o posudzovaní vplyvov na životné prostredie a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, zákon č. 137/2010 Z.z. o ochrane ovzdušia a niektoré ďalšie zákonné úpravy týkajúce sa ochrany životného prostredia.⁵⁴ Podľa prof. Košičiarovej dôležitú úlohu pri interpretácii práva na priaznivé životné prostredie podľa čl. 44 ods. 1 zohráva cieľ právnej úpravy starostlivosti o životné prostredie, právny výklad pojmu životné prostredie a interpretácia prívlastku priaznivé životné prostredie.⁵⁵ V širšom slova zmysle je cieľom právnej úpravy starostlivosti o životné prostredie dosiahnuť trvalo udržateľný rozvoj. Z tohto hľadiska možno ústavné právo na priaznivé životné prostredie vymedziť ako právo osoby žiť v životnom prostredí, ktoré umožňuje uspokojovať jej základné životné potreby a využívať ho vo svoj prospech tak, aby sa neznižovala rozmanitosť prírody a zachovali prirodzené funkcie ekosystémov.⁵⁶ Podľa prof. Košičiarovej je právo osoby žiť v životnom prostredí, ktoré umožňuje uspokojovať jej základné životné potreby, zabezpečené vtedy, ak štát v rámci svojho pozitívneho záväzku nielen garantuje, ale i reálne zabezpečuje (s využitím právnych a ekonomických nástrojov) stav, keď územie nie je zaťažované ľudskou činnosťou nad mieru únosného zaťaženia, ak sa dodržia medzné hodnoty prípustnej miery znečisťovania životného prostredia vyhlásené všeobecne záväzným právnym predpisom alebo ustanovené rozhodnutím orgánu a ak sa vykonávajú opatrenia na predchádzanie nebezpečenstva nenávratného alebo závažného poškodenia životného prostredia.⁵⁷

Podľa dr. Maslena zakotvenie práva na priaznivé životné prostredie získava ochrana životného prostredia podobu celospoločensky deklarovaného cieľa, princípu či ústavne chránenej hodnoty v objektívnom zmysle. Ústavodárca týmto spôsobom spája základné práva a slobody s potrebou ochrany životného prostredia a zreteľne sa prikláňa k teoretickému prístupu obhajujúcemu koncept environmentálnych základných práv.⁵⁸

Právo na priaznivé životné prostredie podľa *Ústavy SR* má charakter verejného subjektívneho práva. Nositeľom tohto subjektívneho práva verejnoprávnej povahy je len fyzická osoba, nie právnická osoba. Takéto stanovisko zaujal Ústavný súd Slovenskej republiky v odôvodnení svojho uznesenia vo veci sťažnosti sťažovateľa v duchu článku 127 *Ústavy SR*, ktorým bola právnická

⁵¹ *Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších zmien.*

⁵² ČIČ, M. a kol.: *Komentár k Ústave Slovenskej republiky*. Žilina: Eurokódex, 2012, s. 324.

⁵³ Tamtiež, s. 324.

⁵⁴ Prehľad uvedených zákonných noriem bližšie pozri v diele ČIČ, M. a kol.: *Komentár k Ústave Slovenskej republiky*. Žilina: Eurokódex, 2012, s. 318-319.

⁵⁵ KOŠIČIAROVÁ, S.: Medzinárodnoprávne a ústavnoprávne aspekty presadzovania práva na priaznivé životné prostredie. In: KOŠIČIAROVÁ, S. (ed.): *Právo na životné prostredie a nástroje jeho presadzovania*. Ružomberok: Epos, 2016. s. 13.

⁵⁶ ČIČ, M. a kol.: *Komentár k Ústave Slovenskej republiky*. Žilina: Eurokódex, 2012, s. 325.

⁵⁷ KOŠIČIAROVÁ, S.: Medzinárodnoprávne a ústavnoprávne aspekty presadzovania práva na priaznivé životné prostredie. In: KOŠIČIAROVÁ, S. (ed.) *Právo na životné prostredie a nástroje jeho presadzovania*. Ružomberok: Epos, 2016. s. 133-134.

⁵⁸ MASLEN, M.: *Verejná správa a právo na životné prostredie*. Praha: Leges, 2016. s. 50.

osoba namietajúca porušenie svojho základného práva podľa čl.44 ods.1 Ústavy SR v spojení so základným právom podľa článku 46 Ústavy SR.⁵⁹

Prienik právnych úprav týkajúcich sa ľudského práva na životné prostredie z oblasti medzinárodného práva verejného a práva Európskej únie do právneho poriadku Slovenskej republiky je *zabezpečený aj ustanoveniami právnej úpravy Slovenskej republiky v oblasti vzťahu medzinárodného práva a práva EÚ a vnútroštátneho práva*.⁶⁰ Implementácia pravidiel týkajúcich sa tohto práva, tak ako je zakotvené v medzinárodnom práve verejnom a v práve Európskej únie sa v rámci právneho poriadku Slovenskej republiky realizuje aj prostredníctvom judikatúry slovenských súdov, judikatúry Aarhuského výboru, Súdneho dvora Európskej únie i Európskeho súdu pre ľudské práva.

7 ÚVAHY NAD MOŽNOU EXISTENCIOU OBYČAJOVEJ FORMY ZAKOTVENIA PRÁVA NA ŽIVOTNÉ PROSTREDIE V MEDZINÁRODNOM PRÁVE

V rámci súboru informácií o medzinárodnoprávnom zakotvení ľudského práva na životné prostredie by, podľa nášho názoru, nemali chýbať úvahy o možnej existencii obyčajovej formy zakotvenia tohto práva. Uvedené úvahy je možné začať prezentovať v nadväznosti na správu *Osobitného spravodajcu pre otázku záväzkov v oblasti ľudských práv súvisiacich s užívaním bezpečného, čistého, zdravého a udržateľného životného prostredia* Davida R. Boyda o osvedčených postupoch štátov v oblasti práva na zdravé životné prostredie⁶¹ Rade pre ľudské práva. V rámci tejto správy je možné identifikovať už avizovanú informáciu, že zakotvenie hmotného práva na životné prostredie v medzinárodnom práve, v práve Európskej únie, v rámci amerického, arabského a afrického regiónu spôsobilo i zreteľnejší prienik tohto práva do vnútroštátnych právnych poriadkov štátov.

Podľa tejto správy existuje celkovo 110 štátov, kde toto právo požíva ústavnú ochranu. Ústavná ochrana ľudských práv je nevyhnutná, pretože ústava predstavuje najvyšší a najsilnejší zákon v domácom právnom systéme. Okrem toho ústava zohráva dôležitú kultúrnu úlohu, pretože odráža hodnoty a ambície spoločnosti. Je tiež dôležité, aby boli prijaté a implementované právne predpisy na rešpektovanie, ochranu a napĺňanie práva na bezpečné, čisté, zdravé a udržateľné životné prostredie. Podľa správy existuje 101 štátov, v ktorých bolo toto právo začlenené do vnútroštátnych právnych predpisov. Obzvlášť dobré postupy možno vidieť v Argentíne, Brazílii, Kolumbii, Kostarike, Francúzsku, na Filipínach, v Portugalsku a Južnej Afrike, kde právo na zdravé životné prostredie slúži ako zjednocujúci princíp, ktorý sa prelína s legislatívou, nariadeniami a politikami.

Podľa danej správy je právo na zdravé životné prostredie výslovne zahrnuté v regionálnych zmluvách, ktoré ratifikovalo 126 štátov. To zahŕňa 52 štátov, ktoré sú zmluvnými stranami *Africkej charty ľudských práv a práv národov*, 45 štátov, ktoré sú zmluvnými stranami *Dohovoru o prístupe k informáciám, účasti verejnosti na rozhodovaní a prístupe k spravodlivosti v záležitostiach životného prostredia* (Aarhuský dohovor), 16 štátov, ktoré sú zmluvnými stranami *Dodatkového protokolu k Americkému dohovoru o ľudských právach v oblasti hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv*, 16 štátov, ktoré sú zmluvnými stranami *Arabskej charty ľudských práv* a 13 štátov, ktoré sú zmluvnou stranou *Regionálnej dohody o prístupe k informáciám, účasti verejnosti a spravodlivosti v záležitostiach životného prostredia v Latinskej Amerike a Karibiku* (Dohoda z Escazú). Desať štátov prijalo nezáväznú *Deklaráciu o ľudských právach Združenia národov juhovýchodnej Ázie*. Pre úplnosť je potrebné uviesť, že celkovo 161 štátov hlasovalo vo Valnom zhromaždení OSN za Rezolúciu „*Ľudské právo na čisté, zdravé a udržateľné životné prostredie*“.

V nadväznosti na detaily uvedenej správy je možné konštatovať, že celkovo viac ako 80 percent členských štátov Organizácie Spojených národov (161 zo 193) právne uznáva právo na bezpečné, čisté, zdravé a udržateľné životné prostredie. Vzhľadom na uvedené skutočnosti, je možné

⁵⁹ Porovnaj ČIČ, M. a kol.: *Komentár k Ústave Slovenskej republiky*. Žilina: Eurokódex, 2012. s. 324.

⁶⁰ Bližšie pozri JANKUV, J.: *Mechanizmy ochrany ľudských environmentálnych práv v medzinárodnom práve verejnom, v práve Európskej únie a v právnom poriadku Slovenskej republiky*. Praha: Leges, 2018, s. 116-162.

⁶¹ *Right to a healthy environment: good practices. Report of the Special Rapporteur on the issue of human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment*. UN Doc. A/HRC/43/53 (2019)

skúmať otázku existencie relevantného pravidla medzinárodného práva zakotvujúceho právo na životné prostredie v obyčajovej podobe, záväznej *erga omnes*. Pre definitívny záver v tom to smere by bola vhodné identifikovať jeho súdne uznanie jeho obyčajového charakteru na prostredníctvom judikátov medzinárodných súdnych alebo arbitrážnych orgánov s univerzálnou jurisdikciou. Takéto judikáty však zatiaľ absentujú. Pri absencii absolútne jasného súdneho uznania jeho zaužívanej povahy je stále možné otestovať, či pravidlo zakotvujúce právo na životné prostredie spĺňa požiadavky podľa článku 38 ods. 1 písm. b) *Štatútu Medzinárodného súdneho dvora* (1945). Dané požiadavky zahŕňajú potrebu existencie všeobecnej praxe štátov v danej oblasti, ktorá je štátmi prijatá ako právo.

Všeobecná štátna a medzinárodnoprávna prax týkajúca sa práva na životné prostredie, preukazuje veľké množstvo rezolúcií, deklarácií, medzinárodných a vnútroštátnych súdnych rozhodnutí, vnútroštátnej legislatívy a zmluvných ustanovení, ktoré sa na ňu odvolávajú, aspoň pokiaľ tieto formulácie sú vo forme dostatočne podobných právnych noriem. Vysoký počet štátov (celkovo 161), ktoré dlhodobo akceptujú existenciu práva na životné prostredie v záväzných zmluvných normách i v rámci svojich právnych poriadkov. To nám dovoľuje konštatovať, že v danom prípade sú splnené podmienky článku 38 ods. 1 písm. b) *Štatútu Medzinárodného súdneho dvora*. Pravdepodobnosť existencie pravidla zakotvujúceho existenciu práva na životné prostredie v podobe obyčajového pravidla všeobecného medzinárodného práva je preto, podľa nášho názoru, relatívne vysoká.

ZÁVER

Z obsahu hore uvedených úprav je možné konštatovať, že zakotvenie hmotného práva na životné prostredie je v medzinárodnom práve verejnom zreteľné primárne v rámci nezáväzných dokumentov *soft law*, kde majú kľúčový význam najmä Deklarácia Štokholmskej konferencie o životnom prostredí človeka OSN z roku 1972, ktorá v zásade 1 uznáva právo na životné prostredie minimálne nepriamo, rezolúcia č. 48/13 z 8. októbra 2021 Rada OSN pre ľudské práva, ktorá uznala právo na životné prostredie ako dôležité samostatné ľudské právo a rezolúcia č. 6/300 Valného zhromaždenia OSN z 28. júla 2022 nazvaná „Ľudské právo na čisté, zdravé a udržateľné životné prostredie“ uznalo právo na čisté, zdravé a udržateľné životné prostredie ako ľudské právo. Významné je však i medzinárodnoprávne zakotvenie tohto práva v Aarhuskom dohovore, v záväzných dohovoroch prijatých v rámci amerického, arabského a afrického regiónu, i jeho záväzné zakotvenie v rámci práva Európskej únie. V nadväznosti na uvedené úpravy je zreteľné, že sa v praxi začínajú dotvárať i detailnejšie mechanizmy ochrany práva na životné prostredie i v hmotnej podobe. Mechanizmy ochrany tohto práva zahŕňajú primárne možnosť jeho priamej ochrany tak ako sme to prezentovali v predchádzajúcom texte. V duchu aktuálnej judikatúry medzinárodných súdnych a kvázi súdnych orgánov, je možná i nepriama ochrana hmotného ľudského práva na životné prostredie, prostredníctvom iných kodifikovaných a uznaných práv zakotvených v medzinárodných dohovoroch o ochrane ľudských práv. Detailná analýza týchto mechanizmov jednak presahuje rámec tohto príspevku a bola už nami viackrát podrobne rozpracovaná.⁶² Ochrana hmotného ľudského práva na životné prostredie je indikovaná i v už spomenutom Aarhuskom dohovore. Ide taktiež o nepriamu ochranu prostredníctvom ochrany procesných environmentálnych práv. Detailná analýza týchto mechanizmov rovnako presahuje rámec tohto príspevku a rovnako bola už nami viackrát podrobne rozpracovaná.⁶³

Vzhľadom na to, že v medzinárodnom práve je hmotné právo na životné prostredie uznané najmä v deklaratórnej podobe, jeho obsah a rozsah je možné identifikovať v rámci vedy medzinárodného práva verejného či vedy práva Európskej únie, ktoré nadväzuje na v tejto oblasti na názory vedy medzinárodného práva verejného. Právo na životné prostredie vo svojej najzákladnejšej forme mohlo spájať s existenciou prostredia, ktoré je vhodné na udržanie ľudského života, ktoré je "životaschopným" prostredím v doslovnom zmysle. Medzinárodné spoločenstvo tento typ prostredia nepriamo definovalo v Svetovej charte prírody (1992) v ustanovení "Ľudstvo je súčasťou prírody a

⁶² Bližšie pozri JANKUV, J.: Ľudské právo na životné prostredie a mechanizmy jeho ochrany v medzinárodnom práve. In: *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*, Praha, č.4, 2006 (vydané v roku 2008), s. 75-76.

⁶³ Pozri napr. JANKUV, J.: *Mechanizmy ochrany ľudských environmentálnych práv v medzinárodnom práve verejnom, v práve Európskej únie a v právnom poriadku Slovenskej republiky*. Praha: Leges, 2018, s. 56-65.

život závisí od nerušeného fungovania prírodných systémov, ktoré zabezpečujú dodávku energie a živín". Samotný pojem životné prostredie definoval Dohovor o občianskoprávnej zodpovednosti za škody vyplývajúce z aktivít nebezpečných pre životné prostredie (1993).

Pre nerušené užívanie hmotného ľudského práva na životné prostredie je potrebné zabezpečiť aby prírodné zdroje živé i neživé, ako sú vzduch, voda, pôda, fauna a flóra a interakcie medzi týmito istými faktormi, ako aj objekty, ktoré vytvárajú súčasť kultúrneho dedičstva a charakteristické zložky zemského povrchu mali takú kvalitu aby umožňovali plnohodnotný a zdravý život jednotlivca alebo spoločenstva ľudí.

Právo na životné prostredie sa vplyvom medzinárodnoprávných úprav dostalo i do právneho poriadku Slovenskej republiky a to prostredníctvom pravidiel ústavného práva. Ústava SR zakotvuje právo na životné prostredie v článku 44 ods. 1 Ústavy SR vo formulácii "*Každý má právo na priaznivé životné prostredie.*". Subjektom uvedeného práva je každý, t.j. nielen štátny občan Slovenskej republiky, ale aj cudzinci a osoby bez štátnej príslušnosti.⁶⁴ Rovnaké znenie tohto práva je možné nájsť v článku 35 ods.1 *Ústavného zákona, ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd ako ústavný zákon Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky č.23/1991 Zb.* (ďalej aj Listina základných práv). Vzhľadom na to, že Ústava SR nevymedzuje presný obsah tohto práva⁶⁵ a nečiní tak ani Listina základných práv, pri interpretácii tohto práva je potrebné vychádzať zo zákonnej úpravy starostlivosti o životné prostredie. Dôležitú úlohu pri interpretácii práva na priaznivé životné prostredie podľa čl. 44 ods. 1 zohráva cieľ právnej úpravy starostlivosti o životné prostredie, právny výklad pojmu životné prostredie a interpretácia prívlastku priaznivé životné prostredie. V širšom slova zmysle je cieľom právnej úpravy starostlivosti o životné prostredie dosiahnuť trvalo udržateľný rozvoj. Z tohto hľadiska možno ústavné právo na priaznivé životné prostredie vymedziť ako právo osoby žiť v životnom prostredí, ktoré umožňuje uspokojovať jej základné životné potreby a využívať ho vo svoj prospech tak, aby sa neznižovala rozmanitosť prírody a zachovali prirodzené funkcie ekosystémov.

V rámci súboru informácií o medzinárodnoprávnom zakotvení ľudského práva na životné prostredie je možné prezentovať i úvahy o možnej existencii obyčajovej formy zakotvenia tohto práva. Významným podporným faktom pre tieto úvahy je primárne skutočnosť, že existuje celkovo 110 štátov, kde toto právo požíva ústavnú ochranu. Ústavná ochrana ľudských práv je nevyhnutná, pretože ústava predstavuje najvyšší a najsilnejší zákon v domácom právnom systéme. Okrem toho ústava zohráva dôležitú kultúrnu úlohu, pretože odráža hodnoty a ambície spoločnosti. Právo na zdravé životné prostredie je ďalej výslovne zahrnuté v záväzných regionálnych zmluvách, ktoré ratifikovalo 126 štátov. V konečnom dôsledku celkovo viac ako 80 percent členských štátov Organizácie Spojených národov (161 zo 193) právne uznáva právo na bezpečné, čisté, zdravé a udržateľné životné prostredie.

Uvedené skutočnosti nám dovoľujú konštatovať, že pre medzinárodnoprávnu obyčajovú existenciu pravidla zakotvujúceho existenciu práva na životné prostredie sú splnené podmienky článku 38 ods. 1 pís. b) Štatútu medzinárodného súdneho dvora, ktoré zahŕňajú potrebu existencie všeobecnej praxe štátov v danej oblasti, ktorá je štátmi prijatá ako právo. Pravdepodobnosť existencie pravidla zakotvujúceho existenciu práva na životné prostredie v podobe obyčajového pravidla všeobecného medzinárodného práva je preto, podľa nášho názoru, relatívne vysoká.

Použitá literatúra:

ANNAN, K. *Foreword*. In: STEC, S., CASEY-LEFKOWITZ,S., JENDROSKA,J. The Aarhus Convention-An Implementation Guide, UNECE, United Nations, New York and Geneva, 2000, s. v.

ANTON,D.K. – SHELTON, D.L. *Environmental Protection and Human Rights*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, s.519. ISBN 978-0-521-74710-3.

Additional Protocol to the American Convention on Human Rights in the area of Economic, Social, and Cultural Rights (1988), **O.A.S. Treaty Series No. 69 (1988)** reprinted in **Basic Documents Pertaining to Human Rights in the Inter-American System**, OEA/Ser.L.V/II.82 doc.6 rev.1 at 67 (1992).

⁶⁴ ČIČ, M. a kol.: *Komentár k Ústave Slovenskej republiky*. Žilina: Eurokódex, 2012, s. 324.

⁶⁵ Tamtiež, s. 324.

- African Charter on Human and Peoples' Rights (1981)*, OAU Doc. CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58 (1982). Communication 155/96, The Social and Economic Rights Action Center and the Center for Economic, and Social Rights / Nigeria
- American Convention on Human Rights (1969)*, **O.A.S. Treaty Series No. 36 (1969)**.
- BOER,B.(ed.) *Environmental Law Dimensions of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2015, 246s. ISBN 978-0-19-873614-1.
- BOYLE,A. Human Rights and the Environment: Where Next? In: BOER,B.(ed.) *Environmental Law Dimensions of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2015, s.201-239. ISBN 978-0-19-873614-1.
- BOYD, D. R.: *Right to a healthy environment: good practices. Report of the Special Rapporteur on the issue of human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment*. United Nations Human Rights Council, UN Doc. A/HRC/43/53 (2019).
- Convention on Access to Information, Public Participation on Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters (1998)*. United Nations, Treaty Series , Vol. 2161, p. 447.
- Convention on Civil Liability for Damage Resulting from Activities Dangerous to the Environment (1993)*. Lugano, 21 June 1993, 32 ILM 1228 (1993).
- ČÍČ, M. a kol. *Komentár k Ústave Slovenskej republiky*. Žilina: Eurokódex, 2012, 829s. ISBN 978-80-89447-93-0.
- Declaration by the European Council on the Environmental Imperative*, Bull. Eur. Comm., No. 6, at 17 (1990).
- Declaration of the UN Conference on the Human Environment*, Stockholm, 5-16 June 1972, UN Doc. A/Conf. 48/14/Rev. 1 (1972)
- DÉJANT-PONS, M., PALLEMAERTS, M. *Human Rights and the Environment*. Strasbourg: Council of Europe, 2002, 327s. ISBN 92-871-4777-9.
- Directive 2003/35/EC of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 providing for public participation in respect of the drawing up of certain plans and programmes relating to the environment and amending with regard to public participation and access to justice Council Directives 85/337/EEC and 96/61/EC*, OJ L 156/17.
- International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (1966)*, United Nations, Treaty Series, vol. 993, p. 3.
- IUCN World Declaration on the Environmental Rule of Law*, The IUCN World Congress on Environmental Law (2016).
- JANKUV, J. a kol.: *Medzinárodné právo verejné. Druhá časť*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, 463s. ISBN 978-80-7380-597-5.
- JANKUV, J. *Ľudské právo na životné prostredie a mechanizmy jeho ochrany v medzinárodnom práve*. In: *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*, Praha, č.4, 2006 (vydané v roku 2008), s. 63-83. ISSN 0323-0619.
- JANKUV,J. *Mechanizmy ochrany ľudských environmentálnych práv v medzinárodnom práve verejnom, v práve Európskej únie a v právnom poriadku Slovenskej republiky*. Praha: Leges, 2018. 200s. ISBN 978-80-7502-309-4.
- KLUČKA, J. *Medzinárodné právo verejné (Všeobecná a osobitná časť)*. Tretie doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, 520s. ISBN 978-80-8168-743-3.
- KNOX, J. H.: *Report of the Independent Expert on the issue of human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment, Preliminary Report*. United Nations Human Rights Council, UN Doc.A/HRC/22/43 (2012).
- KNOX, J. H.: *Framework Principles on Human Rights and the Environment*. UN Human Rights Council, UN Doc. A/HRC/37/59 (2018).
- KOŠIČIAROVÁ, S. *Medzinárodnoprávne a ústavnoprávne aspekty presadzovania práva na priaznivé životné prostredie*. In: KOŠIČIAROVÁ,S. (ed.) *Právo na životné prostredie a nástroje jeho presadzovania*. Ružomberok: Epos, 2016, s. 125-135.
- MASLEN, M.: *Verejná správa a právo na životné prostredie*. Praha: Leges, 2016. 248s.. ISBN 978-80-7502-198-4.
- ONDŘEJ, J.: *Mezinárodněprávní ochrana životního prostředí na konci 20. Století*. In: *Acta Universitatis Carolinae - Iuridica*, č.3-4/1998, s. 77-79. ISSN 0323-0619.

PAVONI, R. Environmental Jurisprudence of the European Inter - American Courts of Human Rights. In: BOER, B. (ed.) *Environmental Law Dimensions of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2015, s. 69-108. ISBN 978-0-19-873614-1.

Report of the World Commission on Environment and Development Experts Group on Environmental Law. „*Our Common Future, Annexe 1: Summary of proposed legal principles for environmental protection and sustainable development*“. UN Doc. A/42/427 (1987).

Resolution adopted by United Nations General Assembly, No.45/94 „*Need to ensure a healthy environment for the well being of individuals*“, UN Doc.A /Res/45/94 (1990)

Resolution adopted by United Nations General Assembly on 28 July 28 2022, No. 6/300 “*Human right to clean environment*“, UN Doc. A/RES/76/300 (2022).

Resolution adopted by the Human Rights Council on 8 October 2021. No. 48/13. The human right to a clean, healthy and sustainable environment. UN Doc. A/HRC/RES/48/13 (2021).

Resolution 2020/2273(INI) of the *European Parliament* of 9 June 2021, "EU Biodiversity Strategy for 2030: Bringing nature back into our lives".

RIVERA – RODRIGUEZ, L. E., Is the Human Right to Environment Recognized under International Law? In: *Colorado Journal of International Environmental Law and Policy*, Vol. 12, No.1, 2001, s. 31-37.

The ASEAN Human Rights Declaration (2012). Dostupná k 16 septembru 2022 na: <https://www.refworld.org/docid/50c9fea82.html>.

Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších zmien.

World Charter for Nature, UN Doc.A/Res./37/7(1982).

ZÁSTĚROVÁ, J. Jednotlivci: právo na životní prostředí (kapitola v učebnici), In: ŠTURMA, P. a kol. *Mezinárodní právo životního prostředí, I. část (obecná)*. Beroun: IFEC, 2004, s. 35-57. ISBN 80-903409-2-X.

Kontaktné údaje:

Prof. JUDr. Juraj Jankuv, PhD.
e-mail: juraj.jankuv@gmail.com
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta
Kováčska 26
P.O.BOX A-45
040 75 KOŠICE
Slovenská republika

PRÁVNÝ ŠTÁT A EURÓPSKA ÚNIA V PREMENÁCH ČASU¹

Peter Lysina

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstrakt: The ambition of the contribution is, on the one hand, to point out on the development regarding inclusion of the rule of law among the fundamental values of the EU, from the first mention to the present. Subsequently, the contribution also focuses on how the rule of law is perceived today, or which is the content of the concept of the rule of law at the EU level. Finally, based on the findings, the contribution also formulates de lege ferenda considerations. The research also verifies the hypothesis that the rule of law has been inextricably linked to the EC/EU since the creation of the first EC, but at the same time its importance is continuously increasing and even today it cannot be said that it has reached its imaginary peak.

Abstrakt: Ambíciou príspevku je, na jednej strane, poukázať na vývoj v súvislosti so začleňovaním právneho štátu medzi základné hodnoty EÚ, a to od prvej zmienky až po súčasnosť. Následne sa príspevok zameriava aj na to, ako je dnes vnímaný právny štát, resp. čo je obsahom pojmu právny štát na úrovni EÚ. Napokon, na základe zistení príspevok formuluje aj úvahy *de lege ferenda*. Výskum prináša tiež overenie hypotézy o tom, že právny štát je neoddeliteľne spätý s ES/EÚ od vzniku prvých ES, no súčasne jeho význam kontinuálne narastá a ani dnes nemožno hovoriť o tom, že by dosiahol svoj pomyselný vrchol.

Kľúčové slová: rule of law, EU, Court of Justice, primary law, secondary law, jurisprudence.

Kľúčové slová: právny štát, EÚ, Súdny dvor, primárne právo, sekundárne právo, judikatúra.

1 ÚVOD

Právny štát patrí medzi základné hodnoty, na ktorých je EÚ založená. Takto ho vníma primárne právo, predovšetkým čl. 2 Zmluvy o EÚ (ďalej len „ZEÚ“), podľa ktorého „*je EÚ založená na hodnotách úcty k ľudskej dôstojnosti, slobody, demokracie, rovnosti, právneho štátu a rešpektovania ľudských práv vrátane práv osôb patriacich k menšinám. Tieto hodnoty sú spoločné členským štátom v spoločnosti, v ktorej prevláda pluralizmus, nediskriminácia, tolerancia, spravodlivosť, solidarita a rovnosť medzi ženami a mužmi.*“ Z citovaného navyše vyplýva aj to, že právny štát je nielen jednou zo základných hodnôt EÚ, ale tiež hodnotou spoločnou všetkým členským štátom.

Takéto nazeranie na právny štát je dnes samozrejmosťou a o jeho význame sa nevedú polemiky. Avšak, bol právny štát v EÚ rovnako vnímaný vždy (t. j. od vzniku Európskych spoločenstiev ako právnych predchodcov EÚ)? Alebo ide o výdobytok Lisabonskej zmluvy a teda novinku spätú s touto reformnou zmluvou? Aké vlastne bolo miesto právneho štátu v EÚ/ES od vzniku po dnes? Nemenej dôležitou však je aj otázka pojmu. Čo je obsahom pojmu právny štát v EÚ? Napokon, treba si položiť aj otázku, aký vývoj možno očakávať v súvislosti s právnym štátom na úrovni EÚ. Dosiahol právny štát svoj pomyselný vrchol, alebo jeho význam bude ďalej narastať?

Na tieto a niektoré ďalšie súvisiace otázky sa pokúsime zodpovedať v predkladanom príspevku, ktorého ambíciou je na jednej strane poukázať na vývoj v súvislosti so začleňovaním právneho štátu medzi základné hodnoty EÚ, a to od prvej zmienky až po súčasnosť. Po zodpovedaní otázky aké je miesto právneho štátu na úrovni EÚ sa zameriame aj na to, ako je vnímaný právny štát. Inak povedané, čo je obsahom pojmu právny štát na úrovni EÚ. Napokon, na základe zistení sa pokúsime pozrieť aj do roviny *de lege ferenda* a našim cieľom bude načrtnúť možný vývoj ohľadne právneho štátu v EÚ a jeho významu.

¹ Tento príspevok je čiastkovým výstupom z grantu VEGA č. 1/0329/22 Právny štát ako hodnota chránená v európskom medzinárodnom priestore

V záujme prehľadnosti je príspevok rozdelený do troch kapitol. Prvá je založená na historickom výskume spojenom s analýzou príslušných dokumentov a jej cieľom je skúmať to, aké je miesto právneho štátu v práve EÚ/ES, a to od vzniku prvého ES po súčasnosť. Druhá kapitola, opätovne s ťažiskom v analýze má za cieľ priniesť pohľad na pojem právneho štátu v jeho dnešnej podobe. Napokon, tretia a posledná kapitola má byť pohľadom na budúci možný vývoj. Ťažiskom pri jej spracovaní je logická metóda.

Výskum má za cieľ overiť hypotézu o tom, že právny štát je neoddeliteľne spätý s ES/EÚ od vzniku prvých ES, no súčasne jeho význam kontinuálne narastá a ani dnes nemožno hovoriť o tom, že by dosiahol svoj pomyselný vrchol.

2 MIESTO PRÁVNEHO ŠTÁTU V PREMENÁCH ČASU (ÚPRAVA V PRIMÁRNOM PRÁVE EÚ/ES OD VZNIKU PO SÚČASNOSŤ)

Naše skúmanie zamerané na to, aké miesto zaujímal právny štát v EÚ (resp. v Európskych spoločenstvách – ďalej len „ES“) v minulosti začíname v 50-tych rokoch 20. storočia, v ktorých došlo najprv ku vzniku prvého zo spoločenstiev – Európskeho spoločenstva uhlia a ocele,² aby vzápätí bola spolupráca medzi štátmi Európy rozšírená aj na ďalšie sektory, a to cestou ďalších dvoch zakladajúcich zmlúv.

Naš výskum sme tak zamerali nielen na Parížsku zmluvu, ale rovnako tak aj na ďalšie dve zakladajúce (Rímske) zmluvy, ktorými došlo k založeniu Európskeho hospodárskeho spoločenstva, resp. Európskeho spoločenstva pre atómovú energiu.³ Týmto sa nám uzavrel prvý okruh skúmaných zmlúv, ktoré možno označiť prívlastkom zakladajúce (keďže nimi došlo k založeniu ES). Skúmanie týchto zmlúv malo priniesť odpoveď na otázku, aké miesto patrilo právnomu štátu v prvopočiatoch EÚ, resp. ES. Po dôkladnej analýze sme dospeli k záveru, že ani jedna zo zmienených zmlúv, ktoré sme podrobili skúmaniu výslovnú zmienku o právnom štáte neobsahovala.

Tento stav pretrval pomerne dlhý čas, prakticky až do 90-tych rokov 20. storočia, keďže ani jedna z nasledujúcich revízií zakladajúcich zmlúv zmienku o právnom štáte do primárneho práva neinkorporovala. Zmena prichádza až v súvislosti s prijatím ZEÚ.⁴ Napriek tomu, že prvá zmienka o právnom štáte sa v primárnom práve objavuje až pod vplyvom ZEÚ, nejde o prvú zmienku o právnom štáte v práve EÚ/ES ako takom. Totiž, prvýkrát sa s termínom právny štát stretávame v judikatúre Súdneho dvora v známom prípade „*Les Verts*“.

Práve s ohľadom na zmienený rozsudok Súdneho dvora nie je možné urobiť záver o tom, že ES pri svojom vzniku nemali „spojitosť“ s právnym štátom. Vo svetle „*Les Verts*“ by tento výrok nebol pravdivý. V čom teda spočíval prínos „*Les Verts*“ pre skúmanú problematiku?

2.1 Les Verts – prvá zmienka v práve EÚ/ES

Ak aj skúmanie zakladajúcich zmlúv prinieslo záver o absencii zmienky o právnom štáte v práve EÚ/ES v tomto období, nešlo o skutočnú absenciu previazanosti ES a právneho štátu. Tento zdanlivý nedostatok (daný absenciou zmienky o právnom štáte) vykompenzoval Súdny dvor. Totiž, termín právny štát sa po prvýkrát objavil v 80-tych rokoch 20. storočia práve v rozsudku Súdneho dvora v prípade známom ako „*Les Verts*“. Práve tu Súdny dvor skonštatoval, okrem iného aj to, že „...*Európske hospodárske spoločenstvo bolo spoločenstvom založeným na právnom štáte*...“.⁵

Z pohľadu skúmanej problematiky priniesol tento rozsudok významnú informáciu, keď Európske hospodárske spoločenstvo označil za spoločenstvo založené na právnom štáte, čo znamená, že „len“ deklaroval existujúci stav. *A contrario* – Súdny dvor rozsudkom nevytvoril novú skutočnosť. Naopak, len pomenoval existujúce.

² Udialo sa tak 23. júla 1952. Toto spoločenstvo bolo založené Parížskou zmluvou (Zmluva o založení Európskeho spoločenstva uhlia a ocele).

³ Obe spoločenstvá vznikli na základe tzv. Rímskych zmlúv (Zmluva o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva a Zmluva o založení Európskeho spoločenstva pre atómovú energiu), ktoré nadobudli platnosť 1. januára 1958.

⁴ ZEÚ alebo tiež Maastrichtská zmluva bola podpísaná v Maastrichte 7. februára 1992. Platnosť nadobudla 1. novembra 1993.

⁵ Rozsudok z 23. apríla 1986, *Les Verts* proti Parlamentu (294/83, Zb. S. 1986, s. 1339) (SVVIII / 00529 FIVIII / 00551) ECLI: EÚ: C: 1986: 166, bod 23.

Preto, napriek vyššie identifikovanej absencii výslovnej zmienky o právnom štáte v zakladajúcich zmluvách, možno sa domnievať, že právny štát mal v rámci ES svoje miesto od vzniku (minimálne) Európskeho hospodárskeho spoločenstva, a to ako jeho základ, resp. hodnota, na ktorej bolo spoločenstvo založené.

2.2 Maastrichtská zmluva – inkorporovanie právneho štátu do primárneho práva

Stav, keď zmienka o právnom štáte a jeho mieste v rámci ES bola záležitosťou len judikatúry Súdneho dvora pretrval až do 90-tych rokov 20. storočia. Zmena prišla s prijatím Maastrichtskej zmluvy. Čím bola táto zmluva z pohľadu právneho štátu a jeho miesta v práve ES/EÚ výnimočná?

Naše skúmanie a analýza priniesli nasledovné zistenia:

- 1) bola to práve Maastrichtská zmluva, ktorá po prvýkrát výslovne začlenila termín právny štát do primárneho práva; a
- 2) vplyvom Maastrichtskej zmluvy sa zmienka o právnom štáte objavuje v primárnom práve hneď osemkrát.

Zmienku, či odkaz na právny štát priniesla Maastrichtská zmluva jednak v preambule, no rovnako tak aj priamo v článkoch ZEÚ. Ak by sme chceli byť konkrétnejší, v rámci preambuly sa v objavilo potvrdenie oddanosti členských štátov EÚ k zásadám slobody, demokracie a dodržiavania ľudských práv a základných slobôd a právneho štátu, kým v článkoch sa referencia na právny štát objavila napríklad v kontexte cieľov rozvojovej spolupráce, či ako jeden z cieľov spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky, no taktiež aj v súvislosti s rozhodovacou činnosťou Súdneho dvora (ako jeden z faktorov posudzovania porušenia primárneho práva).

2.3 Amsterdamská zmluva – právny štát ako spoločná hodnota, na ktorej je založená EÚ

Kým Maastrichtská zmluva sa spájala s inkorporáciou právneho štátu do primárneho práva, Amsterdamskú zmluvu⁶ zasa možno označiť prívlastkom zosúladovacia. Prečo toto pomenovanie? Bola to totiž práve Amsterdamská zmluva, ktorá zosúladila rozhodovaciu činnosť Súdneho dvora a primárne právo. Udialo sa tak tým, že Amsterdamská zmluva v podstate prebrala do primárneho práva tézu formulovanú Súdnyim dvorom v rozsudku „*Les Verts*“. Nešlo však o jediný počin realizovaný v skúmanej oblasti skrz Amsterdamskú zmluvu. Aké zmeny v oblasti nazerania na právny štát na úrovni EÚ teda Amsterdamská zmluva priniesla?

Na jednej strane, Amsterdamská zmluva potvrdila výdobytky Maastrichtskej zmluvy (právny štát ako jeden z cieľov spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky, či miesto právneho štátu pri posudzovaní prípadného porušenia primárneho práva). Na druhej strane, ako už bolo uvedené v prvom odseku tejto časti, z pohľadu skúmanej problematiky malo oveľa väčší význam revidované znenie čl. 6 ZEÚ, ktorým sa právny štát zaradil medzi princípy, na ktorých je postavená EÚ a ktoré sú spoločné pre členské štáty. Opätovne je potrebné zdôrazniť, že skrz Amsterdamskú zmluvu je do primárneho práva EÚ po prvýkrát premietnuté to, čo deklaroval Súdny dvor už v rozsudku *Les Verts*.

2.4 Lisabonská zmluva – cesta k právnemu základu

Lisabonská zmluva sa taktiež výrazne podpísala pod dnešnú percepciu právneho štátu na úrovni EÚ. Predovšetkým však značne rozšírila význam právneho štátu v rámci EÚ, a to až do takej miery, že to mohlo vyvolať mylný dojem, že právny štát na úrovni EÚ je práve výdobytkom Lisabonskej zmluvy.⁷

Pokiaľ ide o samotnú revíziu primárneho práva Lisabonskou zmluvou, na jednej strane, referencie na právny štát ponechala v preambule ZEÚ (právny štát ako hodnota plynúca z kultúrneho, náboženského a humanistického dedičstva Európy a súčasne ako princíp, ktorému je EÚ oddaná). Rovnako nachádzame zmienku o právnom štáte naďalej aj v substantívnych ustanoveniach ZEÚ (právny štát ako hodnota, na ktorej je EÚ založená a súčasne hodnota spoločná pre všetky členské štáty; či právny štát ako jedna z hlavných zásad v rámci vonkajšej činnosti EÚ, resp. jeden z cieľov presadzovaných v rámci vonkajšej činnosti). Okrem toho, referenciu na právny štát obsahuje aj Charta

⁶ Amsterdamská zmluva bola podpísaná 2. októbra 1997 a platnosť nadobudla 1. mája 1999.

⁷ Porovnaj KONSTADINIDES, T.: *The Rule of Law in the European Union: The Internal Dimension*. Oxford: Bloomsbury Publishing, 2017. s. 46 a nasl.

základných práv EÚ, konkrétne jej preambula, ktorá naň, popri demokracii, nazerá ako na základnú zásadu EÚ.⁸

Na druhej strane, azda najvýznamnejší výdobytok Lisabonskej zmluvy je vytvorenie priestoru pre osobitnú právomoc EÚ prijímať opatrenia na ochranu právneho štátu. Táto právomoc je postavená na čl. 19 ZEÚ a ako taká bola potvrdená v sérii rozsudkov Súdneho dvora. Prvým z nich bol rozsudok „*Associação Sindical dos Juizes Portugueses*“, v ktorom Súdny dvor, okrem iného, skonštatoval aj to, že „v článku 19 ZEÚ, v ktorom sa presnejšie vyjadruje hodnota právneho štátu uvedená v článku 2 ZEÚ, sa povinnosť zabezpečiť súdne preskúmanie v právnom poriadku Únie priznáva nielen Súdnemu dvoru, ale aj vnútroštátnym súdom...“⁹ Súčasne Súdny dvor dodal, že „pokiaľ ide o vecnú pôsobnosť čl. 19 ods. 1 druhého pododseku ZEÚ, toto ustanovenie sa týka „oblastí, na ktoré sa vzťahuje právo Únie“, bez ohľadu na okolnosti, za akých členské štáty uplatňujú toto právo v zmysle čl. 51 ods. 1 Charty.“¹⁰ Práve tu Súdny dvor prvýkrát spojil *expressis verbis* čl. 2 ZEÚ (klasifikujúci právny štát ako hodnotu) a čl. 19 ZEÚ (právo na účinnú právnu ochranu). Súčasne tiež potvrdil právomoc EÚ aj vo vzťahu k vnútroštátnym súdom, a to pokiaľ ide o uplatňovanie práva na účinnú súdnu ochranu, ktoré poníma ako súčasť právneho štátu. Limitom je v tomto smere vecná pôsobnosť čl. 19 ods. 1 ZEÚ daná tým, že predmetné ustanovenie sa týka len oblastí, na ktoré sa vzťahuje právo EÚ. Následne Súdny dvor tento svoj verdikt potvrdil aj v ďalších rozsudkoch.¹¹

Vzhľadom na to možno skonštatovať, že čl. 19 ods. 1 druhý pododsek ZEÚ v znení „Členské štáty ustanovia v oblastiach, na ktoré sa vzťahuje právo Únie, prostriedky nápravy potrebné na zabezpečenie účinnej právnej ochrany.“ je Súdnym dvorom potvrdený ako substantívny právny základ odôvodňujúci právomoc EÚ v otázkach právneho štátu, konkrétne so zabezpečením účinnej súdnej ochrany v oblastiach, na ktoré sa vzťahuje právo EÚ. EÚ je tak oprávnená prijímať opatrenia, či iniciovať konania pred Súdnym dvorom.

Práve od tohto okamihu sa právny štát na úrovni EÚ dostal výrazne do popredia, keď zmienený právny základ slúži jednak ako právny dôvod pre konania vedené proti členským štátom podľa čl. 258 Zmluvy o fungovaní EÚ (ďalej len „ZFEÚ“) – dá sa povedať, že porušenie princípov právneho štátu zo strany členských štátov je legitímnym dôvodom pre začatie konania (tzv. infringement) proti dotknutému členskému štátu. Okrem toho, čl. 19 ods. 1 ZEÚ dodáva legitimitu aj iným nástrojom na úrovni EÚ zameraným na ochranu právneho štátu, pri ktorých táto mohla byť sporná (napr. Rámec na ochranu právneho štátu v EÚ).¹²

2.5 Miesto právneho štátu v EÚ/ES od vzniku ES po súčasnosť - zhrnutie

Ambíciou prvej kapitoly predkladaného príspevku bolo vysporiadať sa s tým aké miesto zaujímal a zaujíma právny štát v práve EÚ/ES. Analýza jednotlivých prameňov, ktorú sme v tejto súvislosti uskutočnili preukázala nasledovné:

- 1) Zakladajúce zmluvy neobsahovali explicitnú zmienku o právnom štáte.
- 2) Napriek tejto absencii zmienky však možno ES (osobitne Európske hospodárske spoločenstvo) od počiatku vnímať ako spoločenstvá založené na právnom štáte, čo výslovne potvrdil aj Súdny dvor.
- 3) Súdny dvor tak učinil v rozsudku v prípade *Les Verts*, ktorý je považovaný za prvú zmienku o právnom štáte v práve EÚ/ES. Súdny dvor skonštatoval, že „...Európske hospodárske spoločenstvo bolo spoločenstvom založeným na právnom štáte...“.
- 4) K inkorporácii právneho štátu do primárneho práva však došlo až Maastrichtskou zmluvou, ktorá právny výslovne štát zmieňuje v preambule, ako aj v substantívnej časti ZEÚ.

⁸ Porovnaj MOKRÁ, L., Ochrana ľudských práv a slobôd v európskom priestore, In. Bulletin slovenskej advokácie, 2008. Roč. 14, č. 5.

⁹ Rozsudok z 27. februára 2018, *Associação Sindical dos Juizes Portugueses* (C-64/16) ECLI:EU:C:2018:117, body 32 – 36.

¹⁰ Rozsudok z 27. februára 2018, *Associação Sindical dos Juizes Portugueses* (C-64/16) ECLI:EU:C:2018:117, bod 29.

¹¹ Napr. rozsudok z 25. júla 2018, *Minister for Justice and Equality (Défaillances du système judiciaire)* (C-216/18 PPU) ECLI:EU:C:2018:586, bod 50 a nasl. a rozsudok z 24. júna 2019, Komisia proti Poľsku (*Indépendance de la Cour suprême*) (C-619/18) ECLI:EU:C:2019:531, bod 47 a nasl.

¹² Porovnaj SCHROEDER, W.: *Strengthening the Rule of Law in Europe: From a Common Concept to Mechanisms of Implementation*. Oxford : Bloomsbury Publishing, 2016, s. 230.

- 5) K prehĺbeniu a posilneniu miesta právneho štátu v práve EÚ došlo Amsterdamskou zmluvou, ktorá pretavila do primárneho práva to, čo už skôr deklaroval Súdny dvor v rozsudku *Les Verts*, a to že právny štát je hodnotou (spoločnou všetkým členským štátom), na ktorej je založená EÚ.
- 6) Posilnenie významu právneho štátu v EÚ nastalo v dôsledku Lisabonskej zmluvy, ktorá na jednej strane potvrdila výdobytky Maastrichtskej a Amsterdamskej zmluvy, no na druhej strane – a to predovšetkým – vytvorila právny základ pre osobitnú právomoc EÚ prijímať opatrenia na ochranu právneho štátu, ktorým je čl. 19 ods. 1 ZEÚ. Túto právomoc výslovne potvrdil Súdny dvor v rozsudku *Associação Sindical dos Juizes Portugueses*.

3. POJEM PRÁVNÝ ŠTÁT V PRÁVE EÚ (SÚČASNOSŤ)

V otázke dnešného vnímania právneho štátu v EÚ je potrebné nadviazať na závery predošlej kapitoly. Konkrétne na to, že právny štát je predovšetkým vnímaný ako hodnota spoločná všetkým členským štátom, na ktorej je založená EÚ. Osobitné miesto tejto hodnoty je podčiarknuté aj tým, že čl. 2 ZEÚ, v ktorom je miesto právneho štátu ako hodnoty zakotvené má aj svoje presnejšie vyjadrenie v čl. 19 ods. 1 ZEÚ, ktorý bol Súdnym dvorom potvrdený ako právny základ pre opatrenia EÚ na ochranu právneho štátu.

To, aký význam je prikladaný právnemu štátu v práve EÚ predurčuje, že minimálne rovnaký význam bude mať aj zodpovedanie ďalšej otázky, a to čo je to vlastne právny štát (optikou práva EÚ)? V tejto kapitole sa preto zameriame na ďalší, nemenej dôležitý aspekt právneho štátu ako základnej hodnoty EÚ, ktorá je spoločná všetkým členským štátom, a to obsahu pojmu právny štát tak ako je tento vnímaný z perspektívy práva EÚ. Aj tu je dôležité zdôrazniť, že obsah pojmu právny štát na úrovni EÚ je výsledkom procesu a postupných krokov, ktoré prebiehali postupne. Nejde o výsledok jednorazovej aktivity. Výsledkom postupných krokov je dnešné vnímanie právneho štátu v práve EÚ.

3.1 Pojmové vymedzenie právneho štátu v primárnom práve

Napriek zásadnému významu primárneho práva pri vymedzení miesta právneho štátu v rámci EÚ, osobitné vymedzenie pojmu právny štát sme v primárnom práve nenašli. Rovnako, ani v minulosti primárne právo vymedzenie pojmu právny štát neponúkalo. Dokonca ani Maastrichtska, Amsterdamska, či Lisabonska zmluva, ktoré sa pričínili o inkorporovanie právneho štátu do primárneho práva nepriniesli, čo i len náznak pojmového vymedzenia právneho štátu. Objavuje sa tu „len“ pomerne strohé konštatovanie o tom, že ide o základnú hodnotu EÚ spoločnú všetkým členským štátom.

Preto bolo potrebné pozornosť upriamiť na ďalšie pramene práva EÚ, predovšetkým na sekundárne právo, ako aj súvisiacu judikatúru Súdného dvora.¹³

3.2 Pojmové vymedzenie právneho štátu v sekundárnom práve

Skúmanie právne záväzných aktov sekundárneho práva nás priviedlo k jednému právne záväznému aktu sekundárneho práva EÚ, ktorý možno označiť prívlastkom prelomový. Ide o Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ, Euratom) 2020/2092 zo 16. decembra 2020 o všeobecnom režime podmienenosti na ochranu rozpočtu Únie.¹⁴ Aj keď tomu jeho titul nenasvedčuje, nariadenie vo svojom rámci prináša vôbec prvé pojmové vymedzenie pojmu právny štát v primárnom, či sekundárnom práve EÚ. Podľa čl. 2 ods. 1 nariadenia právny štát „*zahŕňa zásady, ktorými sú zásada zákonnosti implikujúca transparentný, zodpovedný, demokratický a pluralistický zákonodarný proces; zásada právnej istoty; zásada zákazu svojvoľnosti výkoných právomocí; zásada účinnej súdnej ochrany zo strany nezávislých a nestranných súdov vrátane prístupu k spravodlivosti, a to aj pokiaľ ide o základné práva; zásada oddelenia právomocí; a zásada nediskriminácie a rovnosti pred zákonom. Právny štát sa chápe so zreteľom na ostatné hodnoty a zásady EÚ zakotvené v čl. 2 ZEÚ.*“ Vymedzenie pojmu právny štát v rámci EÚ je nesporne významným momentom, keďže vnáša viac svetla do toho, čo je potrebné vnímať pod týmito označením. Na druhej strane, značne limitujúcim je fakt, že citované vymedzenie je viazané len na účely nariadenia, ktorého je súčasťou. Nejde teda o pojem, ktorý by bolo možné v rámci práva EÚ označiť prívlastkom univerzálny. Avšak, tiež je

¹³ Porovnaj SLAŠŤAN, M.: Princíp právneho štátu v práve Európskej únie. In: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2020. s. 26

¹⁴ OJ L 433I, 22.12.2020, s. 1–10

potrebné zdôrazniť, že ide o pojem, ktorý nie je „odrezaný“ od ostatných oblastí činnosti EÚ a je postavený predovšetkým na tom, ako vníma právny štát na úrovni EÚ (resp. jeho princípy) judikatúra Súdneho dvora.

3.3 Pojmové vymedzenie právneho štátu v judikatúre Súdneho dvora

Ako bolo naznačené vyššie, pojmu právneho štátu na úrovni EÚ venuje Súdny dvor značnú pozornosť. V celom rade rozsudkov nachádzame viacero znakov, ktoré možno označiť prívlastkom pojmové. Tu je dôležité podčiarknuť spojenie „v celom rade rozsudkov“. Totiž, jeden rozsudok, či stanovisko Súdneho dvora, ktoré by priniesli komplexné pojmové vymedzenie pojmu právny štát zatiaľ Súdny dvor nepriniesol.

Pokiaľ ide o identifikované pojmové znaky, analýzou zodpovedajúcej judikatúry sme identifikovali predovšetkým nasledovné znaky: zákonnosť; právna istota; zákaz svojoľve výkonnej moci; nezávislý a účinný súdny prieskum; previazanosť medzi právom na spravodlivý proces a delbou právomocí; či rovnosť pred zákonom.¹⁵ Poďme sa pozrieť na jednotlivé znaky bližšie.

Zákonnosť

Tento pojmový znak princípu právneho štátu na úrovni EÚ bol potvrdený Súdny dvorom vo viacerých rozsudkoch, pričom osobitne považujeme za potrebné poukázať na rozsudok v konaní vo veci *Succhi di Frutta*, kde okrem iného zaznelo aj to, že „v *spoločenstve založenom na princípe právneho štátu musí byť náležite zabezpečená zákonnosť*“.¹⁶ Tu je vhodné pripomenúť, že zákonnosť ako jeden zo znakov právneho štátu bola dobre známa už aj v rámci koncepcie rule of law,¹⁷ čiže nejde v tomto smere o žiadnu novinku.

Právna istota

Ďalší z pojmových znakov právneho štátu na úrovni EÚ je právna istota. Tento bol potvrdený Súdny dvorom napr. aj v rozsudku v konaní *Meridionale Industria Salumi*, kde Súdny dvor skonštatoval, aj to, že „*princíp právnej istoty vylučuje, aby opatrenie Spoločenstva nadobudlo účinnosť od okamihu pred jeho uverejnením. Môže sa tak stať iba výnimočne, ak si to vyžaduje účel, ktorý sa má dosiahnuť, a ak sú riadne rešpektované legitímne očakávania dotknutých*“.¹⁸

Zákaz svojoľného alebo neprimeraného zásahu orgánov verejnej moci

Medzi pojmové znaky právneho štátu na úrovni EÚ možno zaradiť aj zákaz svojoľného alebo neprimeraného zásahu orgánov verejnej moci. Tento znak bol potvrdený Súdny dvorom aj v rozsudku Hoechst proti Komisii, kde zaznelo aj toto „*vo všetkých právnych poriadkoch členských štátov musí mať každý zásah orgánov verejnej moci do súkromných činností akejkoľvek osoby, či už fyzickej alebo právnickej, právny základ a musí byť odôvodnený na základe dôvodov stanovených zákonom. Tieto systémy teda poskytujú, aj keď v rôznych formách, ochranu pred svojoľným alebo neprimeraným zásahom orgánov verejnej moci. Potreba takejto ochrany sa musí uznať ako všeobecná zásada práva Spoločenstva*“.¹⁹

Súdny prieskum aktov

Súdny prieskum aktov taktiež patrí medzi znaky právneho štátu, ktoré ako pojmové potvrdil Súdny dvor, keď v rozsudku v konaní vo veci *Inuit Tapiriit Kanatami* skonštatoval aj toto „*EÚ je právnou*

¹⁵ Porovnaj WENNERAS, P.: Making effective use of Article 260 TFEU. In. JAKAB, A., KOCHENOV, D. (eds.) *The Enforcement of EU Law and Values: Ensuring Member States' Compliance*. Oxford : OUP. 2016, s. 130.

¹⁶ rozsudok z 29. apríla 2004, *Komisia proti CAS Succhi di Frutta* (C-496/99 P, ECR 2004 p. I-3801) ECLI:EU:C:2004:236, bod 63

¹⁷ DICEY, A. V. : *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*, s. 202 a nasl.

¹⁸ rozsudok z 12. novembra 1981, *Meridionale Industria Salumi a iní* (212 to 217/80, ECR 1981 p. 2735) ECLI:EU:C:1981:270, bod 10

¹⁹ Pozri rozsudok z 21. septembra 1989, *Hoechst proti Komisii* (46/87 a 227/88, ECR 1989 p. 2859) (SVX/00133 FIX/00145) ECLI:EU:C:1989:337, bod 19.

úniou, v ktorej jej inštitúcie podliehajú preskúmaniu súladu ich aktov najmä so Zmluvami, všeobecnými zásadami práva, ako aj základnými právami. Na tento účel vytvorila Zmluva o fungovaní EÚ ... kompletný systém právnych prostriedkov a postupov zaručujúcich preskúmanie zákonnosti aktov EÚ, ktorá je zverená súdom EÚ“.²⁰

Aj v tomto prípade ide o znak dobre známy z jednotlivých koncepcií právneho štátu, v tomto prípade najmä z francúzskeho *État de droit*.²¹ Ani tu teda Súdny dvor nepostupoval izolovane od etablovaných znakov typických pre koncepcie právneho štátu na národnej úrovni.

Zásada oddelenia právomocí

Napokon, medzi pojmové znaky právneho štátu na úrovni EÚ, ktoré sme identifikovali pri analýze judikatúry Súdneho dvora nepochybne patrí aj zásada oddelenia právomocí. Tento pojmový znak potvrdil Súdny dvor napr. aj v konaní vo veci *DEB*, keď uviedol „*právo EÚ nebráni tomu, aby členský štát vykonával súčasne zákonodarnú, výkonnú a súdnu právomoc, ak sú vykonávané v súlade so zásadou oddelenia právomocí, ktoré charakterizujú fungovanie právneho štátu*“.²²

3.4 Dnešné vnímanie právneho štátu v práve EÚ

Ambíciou druhej kapitoly predkladaného príspevku bolo, na základe relevantných prameňov a judikatúry Súdneho dvora, poukázať na súčasný rozmer právneho štátu na úrovni EÚ. Kapitola pri tom nadviazala na zistenia predošlej kapitoly o mieste právneho štátu v rámci EÚ. Analýza, ktorú sme v tejto súvislosti uskutočnili preukázala nasledovné:

- 1) Právny štát je hodnotou spoločnou členským štátom, na ktorej je založená EÚ.
- 2) Súčasne však primárne právo obsahuje aj právny základ (čl. 19 ods. 1 ZEÚ) pre osobitnú právomoc EÚ prijímať opatrenia na ochranu právneho štátu.
- 3) Čo do obsahu, pojem právneho štátu na úrovni EÚ sa postupne precizoval až do svojej súčasnej podoby, pri ktorej však taktiež nemožno očakávať nemennosť.
- 4) Pojem právneho štátu na úrovni EÚ nie je nijako vymedzený v primárnom práve. Naopak, v sekundárnom práve pokusy o pojmové vymedzenie právneho štátu zaznamenávame, a to v rovine právne záväzných aktov sekundárneho práva EÚ, pričom prvým hmatateľným výsledkom je Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ, Euratom) 2020/2092 zo 16. decembra 2020 o všeobecnom režime podmienenosti na ochranu rozpočtu Únie, ktoré však prináša pojmové vymedzenie použiteľné len na účely nariadenia.
- 5) S ohľadom na uvedené, výrazný vplyv na formovanie pojmu právneho štátu a jeho dnešnú percepciu má Súdny dvor. Je na mieste uviesť, že obsah pojmu právny štát na úrovni EÚ je najmä výsledkom rozhodovacej činnosti Súdneho dvora.
- 6) Súdny dvor zvýraznil predovšetkým nasledovné pojmové znaky – zákonnosť, právna istota, zákaz svojoľného alebo neprimeraného zásahu orgánov verejnej moci, súdny prieskum aktov, či zásada oddelenia právomocí.
- 7) S ohľadom na uvedené, možno skonštatovať, že dnešné vnímanie právneho štátu sa opiera o judikatúru Súdneho dvora, no objavujú sa aj snahy o prenesenie vymedzenia pojmu právny štát do roviny sekundárneho práva EÚ. Právny štát je pritom vnímaný nielen ako hodnota, na ktorej je EÚ založená, ale rovnako tak, skrz pojmové znaky, ako súbor povinností členských štátov, ktoré podčiarkuje čl. 19 ods. 1 ZEÚ ako právny základ pre opatrenia EÚ na posilnenie a ochranu právneho štátu.

4. PRÁVNY ŠTÁT ZAJTRA – ÚVAHY DE LEGE FERENDA

Význam právneho štátu ako hodnoty spoločnej členským štátom, na ktorej je založená EÚ je nesporný. Na druhej strane, ani zďaleka nemožno povedať, že by dosiahol svoj pomyselný vrchol. Význam právneho štátu v práve EÚ naďalej narastá. Jednoznačným dokladom uvedeného tvrdenia

²⁰ Pozri rozsudok z 3. októbra 2013, *Inuit Tapiriit Kanatami a iní proti Parlamentu a Rade EÚ* (C-583/11 P) ECLI:EU:C:2013:625, body 91 a 92.

²¹ WENNERSTRÖM, E. O.: *The Rule of Law and the European Union*. Uppsala: Iustus Förlag, 2007, s. 73.

²² Pozri rozsudok z 22. decembra 2010, *DEB* (C-279/09, ECR 2010 p. I-13849) ECLI:EU:C:2010:811, bod 58.

je postupne zaradovanie právneho štátu (resp. rešpektu k princípom právneho štátu) do oblastí, v ktorých sa v minulosti neobjavoval.²³ Azda najlepším príkladom je vyššie uvedené nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ, Euratom) 2020/2092 zo 16. decembra 2020 o všeobecnom režime podmienok na ochranu rozpočtu Únie, ktoré podmieňuje čerpanie prostriedkov z rozpočtu EÚ dôsledným rešpektom k napĺňaniu princípov právneho štátu. Aj keď ide momentálne o jediný platný a účinný právne záväzný akt sekundárneho práva EÚ svojho druhu, v budúcnosti možno očakávať nárast počtu podobných právnych aktov s tým, že aktuálny právny akt možno vnímať ako akýsi „pilotný projekt“.

Nielen rozšírenie právneho štátu ako podmienky pre konanie, či nekonanie zo strany EÚ možno označiť za pravdepodobné. Rovnako týmto prívlastkom možno označiť aj ďalšie rozširovanie pojmu právny štát v práve EÚ. Vyššie bolo naznačené, že súčasný stav je výsledkom postupných krokov a reforiem. Na druhej strane, postupné reformy ani zďaleka nie sú ukončené. A tak už aj dnes zaznievajú hlasy (z úrovne členských štátov, či inštitúcií) požadujúce rozšírenie právneho štátu o nové a nové znaky, či oblasti. Na tomto mieste možno poukázať napr. na Timmermannsove „pamätné“ volanie po zaradení politickej kultúry do rámca právneho štátu,²⁴ či zdôrazňovanie práv minorít ako súčasťou rámca právneho štátu.²⁵ Či už bude rozširovanie pojmu právneho štátu vedené jedným, či druhým smerom, niet pochýb o tom, že k rozširovaniu dôjde. V tejto súvislosti treba poukázať na dva aspekty predurčujúce možný vývoj. Tým prvým je previazanosť, medzi aktivitami EÚ a napr. činnosťou Rady Európy no najmä Európskeho súdu pre ľudské práva. Práve v tejto previazanosti, či lepšie povedané inšpirovaní sa možno vidieť budúce trendy na úrovni EÚ v oblasti ochrany a podpory právneho štátu v EÚ.²⁶ V tejto súvislosti sa nedá nespomenúť napr. Správa Benátskej komisie zo 4. apríla 2011, ktorá medzi pojmové znaky právneho štátu zaradila: 1) Zákonnosť, vrátane transparentného, pripočítateľného a demokratického procesu prijímania zákonov; 2) Právnu istotu; 3) Zákaz svojvoľného zasahovania orgánov verejnej moci; 4) Prístup k spravodlivosti pred nezávislými a nestrannými súdmi, vrátane súdneho prieskumu správnych aktov; 5) Rešpekt k ľudským právam; 6) Nediskriminácia a rovnosť pred zákonom.²⁷ Už na prvý pohľad je zjavná výrazná zhoda medzi prístupom EÚ a prístupom Benátskej komisie.

Na druhej strane, netreba zabúdať ani na to, že činnosť EÚ je limitovaná, a to aj v duchu teórie zverených právomocí. To znamená, že EÚ môže konať iba v oblastiach, v ktorých disponuje potrebnou právomocou. Toto akiste platí vo všetkých oblastiach činnosti EÚ, právny štát a jeho ochranu nevynímajúc. Aj preto je potrebné dôsledne odlišiť to, aké sú pojmové znaky právneho štátu od toho, aké kroky môže EÚ realizovať. Inak povedané, vývoj a rozšírenie pojmu právny štát aj do nových oblastí (napr. práva minorít) je možný, no nesmie pri tom prekročiť rámec právomocí, ktorými disponuje EÚ. Každé opatrenie zamerané na ochranu právneho štátu musí stáť na nespochybniteľnom právnom základe. Domnievame sa, že čl. 19 ods. 1 ZEÚ nie je univerzálnym a nemožno ho použiť na celú škálu oblastí, ktoré by sa mohli v rozsahu právneho štátu objaviť. Skôr, či neskôr tak bude nevyhnutné, aby buď Súdny dvor identifikoval aj ďalší právny základ pre opatrenia na ochranu právneho štátu, alebo bude nevyhnutné rozsah právneho štátu v práve EÚ racionalizovať a nesnažiť sa doň zahŕňať rôznorodé otázky. V opačnom prípade by sme sa dostali do roviny konania *ultra vires*. A tu, akiste nie je žiaduce postaviť ochranu princípov právneho štátu na krokoch, ktoré budú samy osebe v rozpore s právom.

5. ZÁVER

Právny štát a jeho význam v práve EÚ je nespochybniteľný. Ide o hodnotu spoločnú všetkým členským štátom, ktorá je súčasne základnou pre EÚ. Vzhľadom na význam právneho štátu v práve EÚ sme náš výskum zamerali na tri okruhy späté s právnym štátom.

²³ Porovnaj COLI, M.: Can Money Save the Rule of Law?: The Feasibility of Rule of Law Conditionality in the Next EU Multiannual Financial Framework. College of Europe, 2019.

²⁴ Pozri aj Opening Remarks of First Vice-President Frans Timmermans https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_16_2023 (1.9.2022)

²⁵ Porovnaj napr. Rule of Law platform <https://www.rolplatform.org/rule-of-law/> (10.9.2022)

²⁶ V tejto súvislosti pozri napr. SVÁK, J.: Právny štát v hľadáčkicu Európskeho súdu pre ľudské práva. In: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2020. s. 16 a nasl.

²⁷ Štúdia zo 4. apríla 2011 č. 512/2009, s. 10 a nasl.

Prvý predstavuje miesto právneho štátu v práve EÚ. V rámci skúmania sme sa tu zamerali na vyhodnotenie aké zaujíma právny štát miesto v súčasnom práve EÚ, no rovnako tak aj na to, aké miesto, či pozícia mu patrili v minulosti, resp. či právny štát bol neoddeliteľne spätý s EÚ/ES už vzniku prvých spoločenstiev. Naše skúmanie prinieslo jednoznačné závery o tom, že aj keď zakladajúce zmluvy neobsahovali explicitnú zmienku o právnom štáte, ES (osobitne Európske hospodárske spoločenstvo) možno od počiatku vnímať ako spoločenstvá založené na právnom štáte, čo výslovne potvrdil aj Súdny dvor vo svojom rozsudku v prípade *Les Verts*. Rovnako, kým prvá zmienka o právnom štáte sa v primárnom práve objavila až v 90-tych rokoch 20. storočia (vďaka Maastrichtskej zmluve), dnešná úprava je ďaleko rozsiahlejšia a právny štát poníma ako hodnotu (spoločnú všetkým členským štátom), na ktorej je založená EÚ, no predovšetkým súčasne primárne právo ponúka aj právny základ pre osobitnú právomoc EÚ prijímať opatrenia na ochranu právneho štátu, ktorým je čl. 19 ods. 1 ZEÚ.

Druhý skúmaný okruh sa spája s pojmom právneho štátu v práve EÚ. Už prvá kapitola naznačila, že zmluvy síce ponímajú právny štát ako základnú hodnotu EÚ spoločnú všetkým členským štátom, no súčasne nijako bližšie nešpecifikujú obsah pojmu právny štát. Naopak, v sekundárnom práve pokusy o pojmové vymedzenie právneho štátu zaznamenávame, kde prvým hmatateľným výsledkom je Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ, Euratom) 2020/2092 zo 16. decembra 2020 o všeobecnom režime podmienenosti na ochranu rozpočtu Únie, ktoré však prináša pojmové vymedzenie limitované, a to len na účely nariadenia. Aj preto obsah pojmu právny štát v práve EÚ, ktoré by znieslo pomenovanie „univerzálne“ nachádzame v judikatúre Súdneho dvora. Súdny dvor vo svojej činnosti síce tiež neprinieslo vyčerpávajúcu definíciu pojmu právny štát, no v sérii rozsudkov zvýraznil niekoľko pojmových znakov. Ide o tieto: zákonnosť, právna istota, zákaz svojoľného alebo neprimeraného zásahu orgánov verejnej moci, súdny prieskum aktov, či zásada oddelenia právomocí. Vzhľadom na to je na mieste záver o tom, že vnímanie právneho štátu sa opiera o judikatúru Súdneho dvora, no popri tom sa objavujú sa aj parciálne snahy o prenesenie vymedzenia pojmu právny štát do roviny sekundárneho práva EÚ. Právny štát je pritom vnímaný nielen ako hodnota, na ktorej je EÚ založená, ale rovnako tak, skrz pojmové znaky, ako súbor povinností členských štátov, ktoré podčiarkuje čl. 19 ods. 1 ZEÚ ako právny základ pre opatrenia EÚ na posilnenie a ochranu právneho štátu.

Napokon, tretí okruh, ktorému sme v príspevku venovali pozornosť predstavujú úvahy nad budúcim možným vývojom problematiky na úrovni EÚ. Vyslovili sme tu presvedčenie, že vývoj a ďalšie dotváranie obsahu pojmu ako aj precizovanie miesta právneho štátu je nezvratné. Inšpiráciou a do značnej miery vzorom pri tom budú orgány, či komisie Rady Európy, kde osobitne treba zvýrazniť Európsky súd pre ľudské práva. Aj vývoj problematiky však musí dôsledne rešpektovať inštitucionálny rámec a právomoci, ktorými je EÚ vybavená. Inak povedané, akýkoľvek vývoj nesmie vyústiť do ambícií EÚ konať v oblastiach, kde nedisponuje zodpovedajúcou právomocou – iba na základe argumentu, že ide o ochranu princípov právneho štátu.

Záverom je možné skonštatovať, že výskum potvrdil hypotézu o tom, že právny štát je neoddeliteľne spätý s ES/EÚ, a to od vzniku prvých ES. Rovnako tak sme potvrdili aj to, že význam právneho štátu v EÚ kontinuálne narastá. Ani dnes však stále nemožno hovoriť o tom, že by dosiahol svoj pomyselný vrchol o čom svedčí pomalé rozširovanie oblastí, v ktorých sa napĺňanie princípov právneho štátu stáva pomyselným rozhodujúcim kritériom.

Použitá literatúra:

- COLI, M.: Can Money Save the Rule of Law?: The Feasibility of Rule of Law Conditionality in the Next EU Multiannual Financial Framework. College of Europe, 2019
- DICEY, A. V. : Introduction to the Study of the Law of the Constitution. 10th ed. with an introduction by E.C.S.Wade. London: MacMillan, 1985.
- KONSTADINIDES, T.: The Rule of Law in the European Union: The Internal Dimension. Oxford: Bloomsbury Publishing, 2017.
- MOKRÁ, L., Ochrana ľudských práv a slobôd v európskom priestore, In. Bulletin slovenskej advokácie, 2008. Roč. 14, č. 5.
- SCHROEDER, W.: Strengthening the Rule of Law in Europe: From a Common Concept to Mechanisms of Implementation. Oxford : Bloomsbury Publishing, 2016.

SLAŠŤAN, M.: Princíp právneho štátu v práve Európskej únie. In. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2020.

SVÁK, J.: Právny štát v hľadáčkovi Európskeho súdu pre ľudské práva. In. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2020.

WENNERAS, P.: Making effective use of Article 260 TFEU. In. JAKAB, A., KOCHENOV, D. (eds.) The Enforcement of EU Law and Values: Ensuring Member States' Compliance. Oxford : OUP. 2016
WENNERSTRÖM, E. O.: The Rule of Law and the European Union, Uppsala: Iustus Förlag, 2007,

Štúdiá Benátskej komisie zo 4. apríla 2011 č. 512/2009

Internetové zdroje:

Opening Remarks of First Vice-President Frans Timmermans
https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_16_2023 (1.9.2022)
Rule of Law platform <https://www.rolplatform.org/rule-of-law/> (10.9.2022)

Judikatúra Súdneho dvora:

Rozsudok z 12. novembra 1981, *Meridionale Industria Salumi a iní* (212 to 217/80, ECR 1981 p. 2735) ECLI:EU:C:1981:270

Rozsudok z 23. apríla 1986, *Les Verts* proti Parlamentu (294/83, Zb. S. 1986, s. 1339) (SVVIII / 00529 FIVIII / 00551) ECLI: EÚ: C: 1986: 166

Rozsudok z 21. septembra 1989, *Hoechst proti Komisii* (46/87 and 227/88, ECR 1989 p. 2859) (SVX/00133 FIX/00145) ECLI:EU:C:1989:337

Rozsudok z 29. apríla 2004, *Komisija proti CAS Succhi di Frutta* (C-496/99 P, ECR 2004 p. I-3801) ECLI:EU:C:2004:236

Rozsudok z 22. decembra 2010, *DEB* (C-279/09, ECR 2010 p. I-13849) ECLI:EU:C:2010:811

Rozsudok z 3. októbra 2013, *Inuit Tapiriit Kanatami a iní proti Parlamentu a Rade* (C-583/11 P) ECLI:EU:C:2013:625

Rozsudok z 27. februára 2018, *Associação Sindical dos Juizes Portugueses* (C-64/16) ECLI:EU:C:2018:117

Rozsudok z 25. júla 2018, *Minister for Justice and Equality (Défaillances du système judiciaire)* (C-216/18 PPU) ECLI:EU:C:2018:586

Rozsudok z 24. júna 2019, *Komisija proti Poľsku (Indépendance de la Cour suprême)* (C-619/18) ECLI:EU:C:2019:531

Kontaktné údaje:

Doc. JUDr. Peter Lysina, PhD.

peter.lysina@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Šafárikovo nám. 6

810 00 Bratislava 1

Slovenská republika

DOČASNÉ OPATRENIA MEDZINÁRODNÉHO SÚDNEHO DVORA

Lukáš Mareček

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Abstract: Author in the paper focuses on selected aspects of provisional measures of the International Court of Justice. He focuses mainly on the issue of bindingness, compliance and speedenes of their issuance. He also introduces some of suggestions *de lege ferenda* for achieving higher compliance rate of the provisional measures indicated by the International Court of Justice.

Abstrakt: Autor sa v príspevku zaoberá vybranými aspektmi dočasných opatrení Medzinárodného súdneho dvora. Zameriava sa predovšetkým na otázku záväznosti, dodržiavania a rýchlosti vydávania dočasných opatrení. Predstavuje aj niektoré z návrhov *de lege ferenda* pre zvýšenie miery dodržiavania dočasných opatrení označených Medzinárodným súdnym dvorom.

Key words: provisional measures, compliance rate, obligatoriness, International Court of Justice

Kľúčové slová: dočasné opatrenia, miera dodržiavania, záväznosť, Medzinárodný súdny dvor

1 ÚVOD

Podľa čl. 41 Štatútu Medzinárodného súdneho dvora (ďalej len „Štatút“) je Medzinárodný súdny dvor (ďalej len „MSD“) oprávnený označiť (*indicate, indiquer*) všetky dočasné opatrenia, ktoré je potrebné urobiť na zachovanie práv každej strany. V oficiálnom českom preklade Štatútu Medzinárodného súdneho dvora¹ je použitý preklad anglického *provisional measures*, respektíve *mesures conservatoires* ako *zatímní opatření*. Preklad *zatímní opatření* vychádza pravdepodobne z termínu *interim measures*, ktorý pre tieto opatrenia niekedy štáty, resp. aj samotný MSD, používajú/používali. Oficiálny slovenský preklad v Zbierke zákonov zverejnený nebol.

Českej jazykovej verzii v slovenčine najlepšie zodpovedá preklad „dočasné opatrenia.“ Rovnako vhodné preklady sú aj neodkladné opatrenia alebo predbežné opatrenia, ktoré zodpovedajú slovenskému pomenovaniu obdobného procesného inštitútu. Vychádzajúc z francúzskej jazykovej verzie by sme mohli uvažovať aj o preklade ako zachovávajúce alebo zabezpečovacie opatrenie.

V prípade, ak existuje viacero vhodných prekladov, tak sa prikláňame k tomu, ktorý je najbližší oficiálnej českej jazykovej verzii z roku 1947, zverejnenej vyhláškou ministra zahraničných vecí v Sbírcе zákonů a nařízení republiky Československé, teda dočasné opatrenia.

V príspevku skúmame vybrané aspekty dočasných opatrení MSD.

Cieľom dočasných opatrení je označiť také opatrenia, aké sú nevyhnutné vzhľadom k urgentnosti situácie. V príspevku preto chceme preskúmať, či je MSD schopný, ak si to situácia vyžaduje, promptne reagovať na naliehavosť danej situácie.

Ďalšou oblasťou skúmania je miera dodržiavania dočasných opatrení, nakoľko iba vykonané dočasné opatrenie MSD dosiahne zamýšľaný cieľ. Vychádzame pritom z toho, že čitateľ je oboznámený s problematikou vynútitelnosti rozhodnutí MSD.

Cieľom je porovnanie situácie pred a po rozsudku MSD vo veci LaGrand v ktorom výkladovo vyriešil otázku, či sú dočasné opatrenia MSD pre ich adresátov právne záväzné v prospech záväznosti.

Napokon v článku predstavíme niektoré názory *de lege ferenda* k zvýšeniu miery dodržiavania (nielen) dočasných opatrení MSD.

K dosiahnutiu zamýšľaných cieľov využijeme jednak štandardné metódy právneho výskumu, ako aj metódy štatistické.

¹ Vyhláška ministra zahraničných vecí 30/1947 Sb.

2 RÝCHLOSŤ

Ako sme už v úvode zmienili, prostredníctvom uznesenia (*order, ordonnance*) môže MSD označiť také opatrenia, aké sú nevyhnutné vzhľadom k naliehavosti situácie. Z toho dôvodu má v žiadosti o označenie dočasných opatrení má prednosť pred všetkými ostatnými prípadmi, ktorými sa MSD zaoberá.²

Žiadosť na označenie dočasných opatrení je *ex hypothesi* naliehavou záležitosťou. Avšak možnosť ich vydania „môže každopádne viesť k pokušeniu niektorej strany, za určitých okolností, požiadať o dočasné opatrenia, pretože tým urýchlene dosiahne konanie verejného zasadnutia MSD počas ktorého pravdepodobne bude môcť predstaviť pomerne značnú časť podstaty prejednávanej veci.“³

MSD sa tak musí vždy ubezpečiť, či sú splnené podmienky pre označenie potrebných opatrení a nemôže o nich rozhodovať automaticky len na základe dôvery v poctivosť žiadajúcej strany. Tiež je možné zvážiť, či by vec mala mať prednosť pred ostatnými vecami v prípadoch, ak nejde o naliehavú situáciu. To však MSD môže len ťažko určiť pred tým, ako si vypočuje strany a následne situáciu vyhodnotí. S aktuálnym nastavením procesnej normy tak v tomto ohľade možno súhlasiť.

Len poznamenávame, že môže nastať aj opačný prípad, kde žiadna sporová strana nežiada vydanie dočasných opatrení napriek tomu, že situácia naliehavá je. Pravidlá MSD preto umožňujú MSD kedykoľvek označiť dočasné opatrenia aj *proprio motu*.⁴ K tomuto MSD dosiaľ nepristúpil.

MSD následne po označení dočasných opatrení, môže kedykoľvek pred vydaním rozsudku na základe žiadosti, alebo *proprio motu* dočasné opatrenia odvolať alebo zmeniť, a to v závislosti od zmeny situácie.⁵

Vzhľadom k tomu, že situácia je naliehavá, tak vystupuje do popredia potreba čo najmenšieho časového odstupe od jej vzniku po označenie dočasných opatrení. Na druhej strane však sudcovia MSD jednak nezasadajú permanentne, a zároveň musia žiadosť aj, ako sme uviedli vyššie, preskúmať.

V prípade, ak sudcovia MSD práve nezasadajú, tak procesné pravidla predpisujú potrebu okamžitého zasadnutia sudcov za účelom rozhodnutia o žiadosti.⁶

Pohľad na štatistiku označovania dočasných opatrení MSD (viď tabuľka číslo 1 a graf číslo 4) nám ukazuje, že kľzavý priemer desiatich prípadov sa v prvej etape činnosti MSD pohyboval na úrovni medzi 20 až 40 dňami od podania žiadosti po vydanie uznesenia označujúceho dočasné opatrenia. Aktuálne sa kľzavý priemer desiatich prípadov držal na úrovni okolo 60 dní s tým, že napokon klesol na úroveň približne 50 dní.

² „A request for the indication of provisional measures shall have priority over all other cases/La demande en indication de mesures conservatoires a priorité sur toutes autres affaires.“ Čl. 74 ods. 1 Pravidiel MSD (1978).

³ “might nevertheless offer a temptation to a party, in certain circumstances, to make a request for interim measures, because thereby it gets forthwith before the Court for a public hearing during which a goodly part of the merits can probably be given an airing.“ JENNINGS, Robert Y.: *The International Court of Justice after Fifty Years*. In: *The American Journal of International Law*, Vol. 89, No. 3 (1995), s. 502.

⁴ „The Court may at any time decide to examine *proprio motu* whether the circumstances of the case require the indication of provisional measures which ought to be taken or complied with by any or all of the parties./ La Cour peut à tout moment décider d'examiner d'office si les circonstances de l'affaire exigent l'indication de mesures conservatoires que les parties ou l'une d'elles devraient prendre ou exécuter.“ Čl. 75 ods. 1 Pravidiel MSD (1978).

⁵ „At the request of a party or *proprio motu*, the Court may, at any time before the final judgment in the case, revoke or modify any decision concerning provisional measures if, in its opinion, some change in the situation justifies such revocation or modification./ A la demande d'une partie ou d'office, la Cour peut, à tout moment avant l'arrêt définitif en l'affaire, rapporter ou modifier toute décision concernant des mesures conservatoires si un changement dans la situation lui paraît justifier que cette décision soit rapportée ou modifiée.“ Čl. 76 ods. 1 Pravidiel MSD (1978).

⁶ „The Court, if it is not sitting when the request is made, shall be convened forthwith for the purpose of proceeding to a decision on the request as a matter of urgency./ Si la Cour ne siège pas au moment de la présentation de la demande, elle est immédiatement convoquée pour statuer d'urgence sur cette demande.“ Čl. 74 ods. 2 Pravidiel MSD (1978).

Štatistiku kľzavého priemeru desiatich prípadov čiastočne skresľujú prakticky identické prípady, ktoré iniciovalo Srbsko/Juhoslávia v roku 1999, keď v rovnaký deň bolo podaných 10 žiadostí v procesne oddelených konaniach, ktoré sa ale týkali obdobnej skutkovej situácie a o ktorých MSD rozhodol o 34 dní nato.

Určitým negatívnym excesom bol prípad „Certain Criminal Proceedings in France (Republic of the Congo v. France),“ kde MSD rozhodol v roku 2003 o podanej žiadosti až po uplynutí 110 dní. V danom prípade však okolnosti neboli vyhodnotené ako také, ktoré si vyžadujú označenie dočasných opatrení čo mohlo byť jedným z faktorov pre ktorý sa MSD s vydaním uznesenia neponáhľal.

V prípadoch ktoré si však vyžadovali okamžité konanie sa ukázal MSD ako vysoko flexibilný. V prípade „Vienna Convention on Consular Relations (Paraguay v. United States of America)“ v roku 1998 vydal uznesenie po šiestich dňoch a v prípade „LaGrand (Germany v. United States of America)“ vydal v roku 1999 uznesenie dokonca iba s jednodňovým odstupom. V oboch prípadoch označené dočasné opatrenia smerovali k nevykonaniu uloženého trestu smrti.

3 ZÁVÄZNOSŤ

Vo vzťahu k dočasným opatreniam bolo až do rozsudku MSD vo veci LaGrand diskutované, či vôbec označenie dočasných opatrení, ktoré by mali byť prijaté, je pre strany sporového konania záväzné. Táto nejasnosť bola spôsobená rozporom medzi anglickou a francúzskou jazykovou verziou Štatútu MSD.

Demonštrovať si dôsledok tejto nejednoznačnosti je možné na už zmienenom prípade „Vienna Convention on Consular Relations (Paraguay v. United States of America)“. Uznesenie o dočasných opatreniach bolo v danej veci prijaté v apríli 1998.⁷ Uznesenie bolo vydané bilingválne.

Anglická jazyková verzia znela: „Indicates the following provisional measures: The United States *should take all measures* at its disposal to ensure that Angel Francisco Breard is not executed pending the final decision in these proceedings, *and should inform the Court* of all the measures which it has taken in implementation of this Order,“

Zatiaľ čo francúzska jazyková verzia znela: „Indique à titre provisoire les mesures conservatoires suivantes: Les Etats-Unis *doivent prendre toutes les mesures* dont ils disposent pour que M. Angel Francisco Breard ne soit pas exécuté tant que la décision définitive en la présente instance n'aura pas été rendue, et *doivent porter à la connaissance de la Cour* toutes les mesures qui auront été prises en application de la présente ordonnance.“⁸

Teda anglická jazyková verzia používala sloveso *should*, teda Spojené štáty *by mali* prijať všetky opatrenie, resp. *by mali* informovať Súd, zatiaľ čo francúzska jazyková verzia používala sloveso *doivent* (inf. *devoir*), teda Spojené štáty *musia* prijať všetky opatrenia, resp. *musia* predložiť na známosť Súdu.

Americké štátne orgány sa v otázkach medzinárodnoprávného zhodnotenia obracajú na federálnu exekutívu, ktorá formuluje medzinárodnoprávne a zahraničnopolitické smerovanie federácie a táto formulácia má byť rešpektovaná aj ostatnými orgánmi v Spojených štátoch, tak na úrovni federácie, ako aj jednotlivých členských štátov. Vtedajšia ministerka zahraničných vecí (secretary of state) – Mandelaine Albrightová – charakterizovala uznesenie ako „používajúce nezáväzný jazyk.“⁹ A preto uznesenie MSD ani nebolo rešpektované americkými orgánmi a k vykonaniu trestu smrti napokon došlo. Vzhľadom k rozdielnosti anglickej a francúzskej jazykovej verzii, ktoré sú obe autentickými jazykovými verziami Štatútu MSD, nemožno takýto výklad jeho ustanovení považovať za arbitráry. V duchu nejasnosti ohľadom záväznej povahy uznesení MSD označujúcich dočasné opatrenia je potrebné hodnotiť aj závažnosť ich nerešpektovania stranami sporu.

Otázka, ako sme už zmienili, bola napokon vyriešená až v nasledujúcej a obsahovo podobnej veci LaGrand, Nemecko v. Spojené štáty.¹⁰

⁷ Vienna Convention on Consular Relations (Paraguay v. United States of America), Provisional Measures, Order of 9 April 1998, I. C. J. Reports 1998, s. 248.

⁸ Vienna Convention on Consular Relations (Paraguay v. United States of America), Provisional Measures, Order of 9 April 1998, I. C. J. Reports 1998, s. 248.

⁹ „using non-binding language.“ HENKIN, Louis: Provisional Measures, U.S. Treaty Obligations, and the States. In: *The American Journal of International Law*, Vol. 92, No. 4 (1998), s. 680.

¹⁰ LaGrand (Germany v. United States of America), Judgement, I. C. J. Reports 2001, s. 466.

Výkladový problém stojaci pred MSD spočíval v rozdielnosti anglickej a francúzskej jazykovej verzie článku 41 Štatútu MSD.

Anglická jazyková verzia znie:

„1. The Court shall have the power to indicate, if it considers that circumstances so require, any provisional measures which *ought to* be taken to preserve the respective rights of either party.

2. Pending the final decision, notice of the *measures suggested* shall forthwith be given to the parties and to the Security Council.“

Francúzska jazyková verzia znie:

„1. La Cour a le pouvoir d'indiquer, si elle estime que les circonstances l'exigent, quelles mesures conservatoires du droit de chacun *doivent* être prises à titre provisoire.

2. En attendant l'arrêt définitif, l'indication de *ces mesures* est immédiatement notifiée aux parties et au Conseil de sécurité.“

Francúzska jazyková verzia znie z právneho hľadiska ako štandardný právno-normatívny text, zatiaľ čo anglická jazyková verzia používa skôr nezáväzný slovník. V prvom odseku jednak používa spojenie *by mali* a v druhom odseku hovorí o tom, že dané opatrenia sú *navrhnuté*. Francúzska jazyková verzia používa sloveso *musier* a v druhom odseku nehovorí o *navrhnutých opatreniach* alebo jednoducho o *tých opatreniach* bez zmienky o tom, žeby išlo „iba“ o návrh opatrení.

Problémovým je aj sloveso označiť, respektíve indikovať (*to indicate, d'indiquer*). Štatút MSD vychádza zo Štatútu Stáleho dvora medzinárodnej spravodlivosti. Pri príprave znenia tohto ustanovenia sa pôvodne upustilo od slovesa nariadiť (*to order*), čo niektorí chápu ako vyjadrenie úmyslu štátov nepriznať dočasným opatreniam záväzný charakter. Manley Hudson označil slovo „indicated“ ako slovo, ktoré má „diplomatickú príchuť“ a ktoré sa snaží neuraziť „chúlostivosť“ štátov.¹¹ Tento termín bol následne prenesený aj do Štatútu MSD.

Hans Gerd Niemeyer však v roku 1932 komentoval, že pri príprave textu predmetného článku došlo k zmene z anglického *suggest*, teda navrhnúť, na anglické *indicate*, teda označiť. A anglické *should be taken* bolo zmenené na *ought to be taken*.¹²

Týmto sa dosiahla už ešte väčšia nejednoznačnosť anglickej jazykovej verzii, keďže v prvom odseku došlo k nahradeniu pôvodného navrhnúť (*suggest*) silnejším označiť (*indicate*), avšak v druhom odseku ostalo pôvodné spojenie „navrhnuté opatrenia“ (*suggested measures*).

Sloveso *ought to* môže byť pritom vnímané v dvoch významoch a je tak nejasné samo o sebe. Avšak ide o sloveso, ktoré je z hľadiska záväznosti silnejším než pôvodné *should*, ktoré je chápané ako vyjadrenie nezáväznosti.

Podľa Cambridžského slovníka¹³ sloveso *ought* odkazuje na ideál alebo želanie, je používané k vyjadreniu niečoho, že je nevyhnutné alebo želané vykonať vyjadrenú akciu, zatiaľ čo sloveso *should* je používané na vyjadrenie alebo požiadanie niečoho, čo je správnou alebo najlepšou vecou na vykonanie.

V neposlednom rade je tiež príhodné poznamenať, že všetky právne *devoir* sú v skutočnosti *ought*, v zmysle nemeckého *sollen*. Právo, na rozdiel od prírodných vied, hovorí vždy o ideáloch ktoré by mali byť (*ought to, sollen*) dosiahnuté. Žiadne právne *devoir* nie je takým imperatívom, ako je napríklad vo fyzikálnych vedách. *Devoir* jablka, ktoré musí spadnúť podľa zákonov gravitácie je odlišné od *devoir* v právnom zmysle. Aj v prípade, ak by právny text použil *devoir*, tak v skutočnosti ide o *ought/sollen*. Označenie dočasných opatrení, ktoré majú byť prijaté, tak zodpovedá slovníku záväzných právnych textov.

Nebudeme na tomto mieste predstavovať celú argumentáciu MSD vo veci LaGrand, nakoľko to je nad rámec cieľov tohto príspevku. Čitateľ sa s ňou môže napokon oboznámiť v jeho rozsudku.¹⁴ Na teraz postačuje konštatovanie, že MSD napokon uprednostnil francúzsku jazykovú verziu, ktorá je aj „originálnou autentickou“ verziou a anglická jazyková verzia, aj keď autentická, je v skutočnosti

¹¹ HUDSON, Manley: *The Permanent Court of International Justice, 1920–1942; A Treatise*. New York: The Macmillan Company, 1943, s. 423.

¹² H. G. Niemeyer, *Einstweilige Verfügungen des Weltgerichtshofes, ihr Wesen und ihre Grenzen* (1932), 29–35. Cited as in KAMMERHOFER, Jörg: The Binding Nature of Provisional Measures of the International Court of Justice: the ‘Settlement’ of the Issue in the LaGrand Case. In: *Leiden Journal of International Law*, Vol. 16, No. 1 (2003), s. 70.

¹³ *Cambridge Academic Content Dictionary*, online: <https://dictionary.cambridge.org/>.

¹⁴ LaGrand (Germany v. United States of America), Judgment, I. C. J. Reports 2001, p. 501-506.

prekladom z nej, a práve francúzska jazyková verzia tak lepšie zodpovedá úmyslu štátov, ako aj zmyslu a účelu tohto inštitútu.¹⁵

Napriek tomu však je vhodné pripomenúť si, že v medzinárodnom práve neplatí doktrína *stare decisis* v precedentálnom zmysle. Otázka je tak stále predmetom novej diskusie a môže byť samotným MSD v budúcnosti prehodnotená. Zaujímavým postrehom od Kammerhofera je však otázka východiska takejto prípadnej ďalšej diskusie. Diskusia by sa nemala viesť štýlom, či MSD disponuje právomocou vydávať zaväzujúce uznesenia, alebo východiskom by mala otázka:

„Môže MSD vydávať nezáväzné uznesenia? Právomoci MSD sú založené na práve. Prečo by tak jeho výroky neboli konkretizáciou práva? MSD môže rozhodovať výlučne na základe práva,“¹⁶ čo je skryté aj za formuláciou čl. 38 jeho štatútu.

Inými slovami MSD vydáva individuálne rozhodnutia na základe právnych noriem, nie na základe noriem morálnych. Ak má právomoc označiť dočasné opatrenia, mali by sme predpokladať, že tieto opatrenia majú právny, nielen morálny charakter. Ako argumentovalo aj Nemecko v konaní vo veci LaGrand: „Existuje iba jeden a jeden jediný prípad... v ktorom je MSD autorizovaný robiť niečo iné, než rozhodovať o práve. Týmto... by bol prípad, ak by strany požiadali MSD aby rozhodol *ex aequo et bono* v zmysle článku 38, odseku dva. Inak, MSD robí iba jednu vec: určuje právo.“¹⁷

4 MIERA DODRŽIAVANIA

Ako sme už zmienili, výklad o záväznosti označených dočasných opatrení podaný MSD bol skutočne žiaduci, keďže tak štáty, ako aj veda medzinárodného práva, boli rozdelené v otázke záväznosti dočasných opatrení. V tomto stave skutočne nebolo rozumné a spravodlivé očakávať od subjektov medzinárodného práva verejného dodržiavať nejednoznačné právne normy. A v tomto duchu je vhodné aj hodnotiť závažnosť ich nedodržania zo strany strán konania pred MSD v období pred a po rozsudku vo veci LaGrand.

Ako ukazuje štatistika, interpretácia podaná MSD zdá sa prináša ovocie,¹⁸ keďže v období po rozsudku vo veci LaGrand sa miera dodržiavania uznesení označujúcich dočasné opatrenia zvýšila viac ako jedenásťnásobne (viď tabuľka číslo 1, graf číslo 2 a 3).

Pri štúdiu týchto zistení autor vychádzal nielen z explicitných výrokov MSD, kde konštatoval (ne)dodržanie označených opatrení, ale aj z analýzy ostatného textu rozhodnutí MSD, externých zdrojov alebo záverov iných autorov. V prípade, ak by vychádzal len z rozhodnutí MSD, tak by nezískal výskumne zaujímavé dáta, nakoľko MSD sa vyjadruje k (ne)dodržaniu výslovne len sporadicky. Pri vlastnom skúmaní tak nie je vylúčené, že čitateľ v individuálnych prípadoch dospeje k odlišnému záveru a niektorý z prípadov vyhodnotí skôr ako čiastočné dodržanie, prípadne situáciu dodržania vyhodnotí úplne opačne. Autor však považuje napriek tomu zistený trend natoľko preukazný, že aj s výhradou prípadnej odchýlky pri vyhodnotení individuálnych prípadov možno konštatovať vzostupný trend po rozsudku vo veci LaGrand. Pravdepodobnosť kauzality je podľa autora na vysokej úrovni.

Zo štatistiky boli vylúčené ešte prebiehajúce konania, nakoľko v ich prípade nie je možné ešte sformulovať konečný záver o tom, či boli dočasné opatrenia dodržané, keďže aj v prípadoch, ktoré autor vyhodnotil, že strany konania dodržali označené dočasné opatrenia došlo k prirodzenému časovému odstupe od vydania dočasného opatrenia po jeho realizáciu (ak modalita opatrenia bola formulovaná pozitívne), respektíve k jeho porušeniu až po určitom časovom odstupe (ak modalita opatrenia bola formulovaná negatívne).

¹⁵ KAMMERHOFER, Jörg: The Binding Nature of Provisional Measures of the International Court of Justice: the 'Settlement' of the Issue in the LaGrand Case. In: *Leiden Journal of International Law*, Vol. 16, No. 1 (2003), s. 69.

¹⁶ KAMMERHOFER, Jörg: The Binding Nature of Provisional Measures of the International Court of Justice: the 'Settlement' of the Issue in the LaGrand Case. In: *Leiden Journal of International Law*, Vol. 16, No. 1 (2003), s. 67-83.

¹⁷ LaGrand case (Germany v. United States of America), Verbatim Record CR 2000/27 (per Dupuy), para. 36.

¹⁸ LLAMZON Aloysius P.: Jurisdiction and Compliance in Recent Decisions of the International Court of Justice. In: *The European Journal of International Law*, Vol. 18, No.5 (2008), s. 839.

Miera dodržiavania dočasných opatrení na úrovni 60% v súčasnosti je síce prejavom pozitívneho trendu v porovnaní s predchádzajúcim obdobím, avšak naďalej je vzdialená od optimálneho stavu.

Uvažovať je možné o viacerých riešeniach. Lando navrhuje dve riešenia, ktoré môžu mieru dodržiavania dočasných opatrení zvýšiť: a) posilnenie povinnosti predkladať správy, a b) osobitné konanie pre nedodržanie opatrení pred MSD.

a) Prvé riešenie je už v súčasnosti čiastočne implementované v dvoch rovinách:

i) Prvou rovinou je mechanizmus podľa čl. 78 Pravidiel MSD: „MSD môže požadovať informáciu od strán ohľadom akejkoľvek veci týkajúcej sa implementácie označených dočasných opatrení.“ Odporúčaním v tomto smere je zmena z možnosti požadovať predloženie správy, na automatický mechanizmus predkladania správ o implementácii uznesenia o dočasných opatreniach. MSD totiž nevyžaduje predkladanie informácií v každom z prípadov a v prípadoch, kde takúto povinnosť nemajú môžu štáty inklinovať k stratégii „mŕtveho chrobáka.“ Neprijmúc žiadne opatrenia a dúfajúc, že od nich nik informáciu o konkrétnych krokoch vyžadovať ani nebude.

ii) Druhou rovinou je mechanizmus predkladania správ MSD Valnému zhromaždeniu OSN. MSD vo svojej správe uvádza aj zistenia o nedodržaní svojich rozsudkov. Súd by mohol svoju správu rozšíriť a venovať časť svojej správy aj dodržiavaniu dočasných opatrení. Takýto report Valnému zhromaždeniu by zverejnil zoznam štátov, ktoré dodržiavajú a ktoré nedodržiavajú uložené opatrenia a tým by sám zoznam sám o sebe pôsobil ako „mäkká sankcia“ proti štátom, ktoré nedodržiavajú povinnosti uložené MSD.¹⁹

b) Druhé riešenie by si vyžadovalo modifikáciu Pravidiel MSD. MSD by mohol, pri výkone jeho právomoci upraviť vlastné procesné pravidlá, vytvoriť osobitné zrýchlené konanie v ktorom by MSD rozhodoval o (ne)dodržiavaní dočasných opatrení. Konanie by mohlo viesť k výroku o nedodržaní dočasných opatrení, pričom toto rozhodnutie by malo formu rozsudku. Rozsudok by umožnil procesnej strane, v ktorej záujme dodržiavanie opatrení je, predložiť záležitosť na pôdu Bezpečnostnej rady OSN v zmysle čl. 94 ods. 2 Charty OSN.²⁰ Limitom tohto riešenia je skutočnosť, že právomoc MSD upravovať vlastné procesné pravidlá nie je neobmedzená a pri ich úprave nesmie prekročiť rámec, ktorý by už znamenal rozšírenie, resp. vytvorenie nového druhu právomoci. Pri tvorbe procesných pravidiel nesmie MSD prekročiť rámec stanovený Chartou OSN a jeho štatútom. Zhodnotenie či by došlo k prekročeniu týchto limitov by záviselo od spôsobu konkrétneho riešenia, avšak *in abstracto* takéto riešenie do úvahy prichádza.

5 ZÁVER

Prvým stanoveným cieľom bolo preskúmanie toho, či je MSD schopný, ak si to situácia vyžaduje, promptne reagovať na naliehavosť danej situácie. Kľzavý priemer desiatich prípadov sa aktuálne pohybuje na úrovni 50 dní, čo v niektorých situáciách môže byť adekvátne, zatiaľ čo v iných nemusí. Avšak MSD preukázal, že ak to situácia vyžaduje, tak je schopný označiť potrebné dočasné opatrenia aj v horizonte jednodňového odstupu, ako to ukázal prípad LaGrand.

Považujeme tak MSD za orgán, ktorá je schopný, ak si to situácia vyžaduje, promptne reagovať na naliehavosť danej situácie.

Miera dodržiavania dočasných opatrení označených MSD je nad úrovňou 50%. Väčšina uznesení MSD o dočasných opatrení je tak dodržaná. Identifikovali sme vzostupný trend. Na základe nášho skúmania môžeme predpokladať, že výklad MSD vo veci LaGrand v roku 2001 viedol k významnému nárastu miery dodržiavania dočasných opatrení z úrovne 7% pred rozsudkom na úroveň 60%.

V poslednej kapitole sme v stručnosti predstavili niektoré návrhy *de lege ferenda* ktoré môžu mieru dodržiavania dočasných opatrení MSD zvýšiť.

¹⁹ LANDO, Massimo: Compliance with Provisional Measures Indicated by the International Court of Justice. In: *Journal of International Dispute Settlement*. Vol. 8, No. 1 (2015), s. 27-30.

²⁰ LANDO, Massimo: Compliance with Provisional Measures Indicated by the International Court of Justice. In: *Journal of International Dispute Settlement*. Vol. 8, No. 1 (2015), s. 30-33.

6 PRÍLOHY

Uznesenie o dočasných opatreniach vydané v roku, veci	Počet dní	Dodržanie
1951, Anglo-Iranian Oil Co. (United Kingdom v. Iran)	13	Nie ²¹
1957, Interhandel (Switzerland v. United States of America)	21	Neoznač.
1972, Fisheries Jurisdiction (United Kingdom v. Iceland)	29	Nie ²²
1972, Fisheries Jurisdiction (Federal Republic of Germany v. Iceland)	27	Nie ²³
1974, Nuclear Tests (Australia v. France)	44	Nie ²⁴
1974, Nuclear Tests (New Zealand v. France)	39	Nie ²⁵
1973, Trial of Pakistani Prisoners of War (Pakistan v. India)	63	Neoznač.
1978, Aegean Sea Continental Shelf (Greece v. Turkey)	32	Neoznač.
1979, United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (United States of America v. Iran)	16	Nie ²⁶
1986, Frontier Dispute (Burkina Faso/Republic of Mali)	11	Áno ²⁷
1984, Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)	31	Nie ²⁸
1988, Border and Transborder Armed Actions (Nicaragua v. Honduras)	10	Neoznač.
1990, Arbitral Award of 31 July 1989 (Guinea-Bissau v. Senegal)	43	Neoznač.
1991, Passage through the Great Belt (Finland v. Denmark)	68	Neoznač.
1992, Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention arising from the Aerial Incident at Lockerbie (Libyan Arab Jamahiriya v. United Kingdom)	42	Neoznač.
1992, Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention arising from the Aerial Incident at Lockerbie (Libyan Arab Jamahiriya v. United States of America)	42	Neoznač.
1993, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)	19	Nie ²⁹
1993, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)		Nie ³⁰

²¹ ABRAHAMIAN, Ervand: *The Coup: 1953, the CIA, and the roots of modern U.S.-Iranian relations*. New York: New Press, 2013. s. 110-125.

²² POSNER, Eric A.: The Decline of the International Court of Justice. In: U Chicago Law & Economics, Olin Working Paper No. 233; U of Chicago, Public Law Working Paper No. 81 (2004). 39 p.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem.

²⁶ United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran, Judgment, I. C. J. Reports 1980, para. 75.

²⁷ Frontier Dispute, Judgment, I.C.J. Reports 1986, para. 10-11.

²⁸ POSNER, Eric A.: The Decline of the International Court of Justice. In: U Chicago Law & Economics, Olin Working Paper No. 233; U of Chicago, Public Law Working Paper No. 81 (2004). 39 p.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem.

1996, Land and Maritime Boundary between Cameroon and Nigeria (Cameroon v. Nigeria: Equatorial Guinea intervening)	34	Nie ³¹
1995, Request for an Examination of the Situation in Accordance with Paragraph 63 of the Court's Judgment of 20 December 1974 in the Nuclear Tests (New Zealand v. France) Case	32	Neoznač.
1998, Vienna Convention on Consular Relations (Paraguay v. United States of America)	6	Nie ³²
1999, LaGrand (Germany v. United States of America)	1	Nie ³³
1999, Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Belgium)	34	Neoznač.
1999, Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Canada)	34	Neoznač.
1999, Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. France)	34	Neoznač.
1999, Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Germany)	34	Neoznač.
1999, Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Italy)	34	Neoznač.
1999, Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Netherlands)	34	Neoznač.
1999, Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Portugal)	34	Neoznač.
1999, Legality of Use of Force (Yugoslavia v. Spain)	34	Neoznač.
1999, Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. United Kingdom)	34	Neoznač.
1999, Legality of Use of Force (Yugoslavia v. United States of America)	34	Neoznač.
2000, Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda)	12	Nie ³⁴
2000, Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium)	52	Neoznač
<i>LaGrand (Germany v. United States of America), Judgement, I. C. J. Reports 2001, p. 466</i>		
2002, Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda)	43	Neoznač.
2003, Avena and Other Mexican Nationals (Mexico v. United States of America)	27	Nie ³⁵
2003, Certain Criminal Proceedings in France (Republic of the Congo v. France)	190	Neoznač.
2006, Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay)	40	Neoznač.
2007, Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay)	54	Neoznač.

³¹ Ibidem.

³² Ibidem.

³³ Ibidem.

³⁴ Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment, I.C.J. Reports 2005, para. 264.

³⁵ POSNER, Eric A.: The Decline of the International Court of Justice. In: U Chicago Law & Economics, Olin Working Paper No. 233; U of Chicago, Public Law Working Paper No. 81 (2004). 39 p.

2008, Request for Interpretation of the Judgment of 31 March 2004 in the Case concerning Avena and Other Mexican Nationals (Mexico v. United States of America) (Mexico v. United States of America)	41	Čiastočne ³⁶
2008, Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Georgia v. Russian Federation)	62	Nejasné
2009, Questions relating to the Obligation to Prosecute or Extradite (Belgium v. Senegal)	98	Neznač.
2011, Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua)	110	Nie ³⁷
2013, Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua)	59	Áno ³⁸
2011, Request for Interpretation of the Judgment of 15 June 1962 in the Case concerning the Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand) (Cambodia v. Thailand)	81	Áno ³⁹
2013, Construction of a Road in Costa Rica along the San Juan River (Nicaragua v. Costa Rica)	63	Neznač.
2014, Questions relating to the Seizure and Detention of Certain Documents and Data (Timor-Leste v. Australia)	76	Áno ⁴⁰
2016, Immunities and Criminal Proceedings (Equatorial Guinea v. France)	69	Áno ⁴¹
2017, Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v. Russian Federation)	34	Neukonč
2017, Jadhav (India v. Pakistan)	10	Áno ⁴²
2018, Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Qatar v. United Arab Emirates)	42	Áno ⁴³
2019, Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Qatar v. United Arab Emirates)	84	Neznač.

³⁶ Request for Interpretation of the Judgment of 31 March 2004 in the Case concerning Avena and Other Mexican Nationals (Mexico v. United States of America) (Mexico v. United States of America), Judgment, I.C.J. Reports 2009, para 52-54.

³⁷ Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua) and Construction of a Road in Costa Rica along the San Juan River (Nicaragua v. Costa Rica), Judgment, I.C.J. Reports 2015, para. 127.

³⁸ Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua) and Construction of a Road in Costa Rica along the San Juan River (Nicaragua v. Costa Rica), Judgment, I.C.J. Reports 2015, para. 128.

³⁹ NANUAM, Wassana: Preah Vihear area to be de-mined. In: *Bangkok Post* (2012). Online: <https://www.bangkokpost.com/thailand/politics/327176/demilitarised-zone-to-be-demined>.

⁴⁰ Questions relating to the Seizure and Detention of Certain Documents and Data (Timor-Leste v. Australia), Request for the Modification of the Order Indicating Provisional Measures of 3 March 2014, Order of 22 April 2015, I.C.J. Reports 2015, p. 556

⁴¹ Immunities and Criminal Proceedings (Equatorial Guinea v. France), Judgment, I.C.J. Reports 2020, para. 114.

⁴² Jadhav (India v. Pakistan), Judgment, I.C.J. Reports 2019, p. 418.

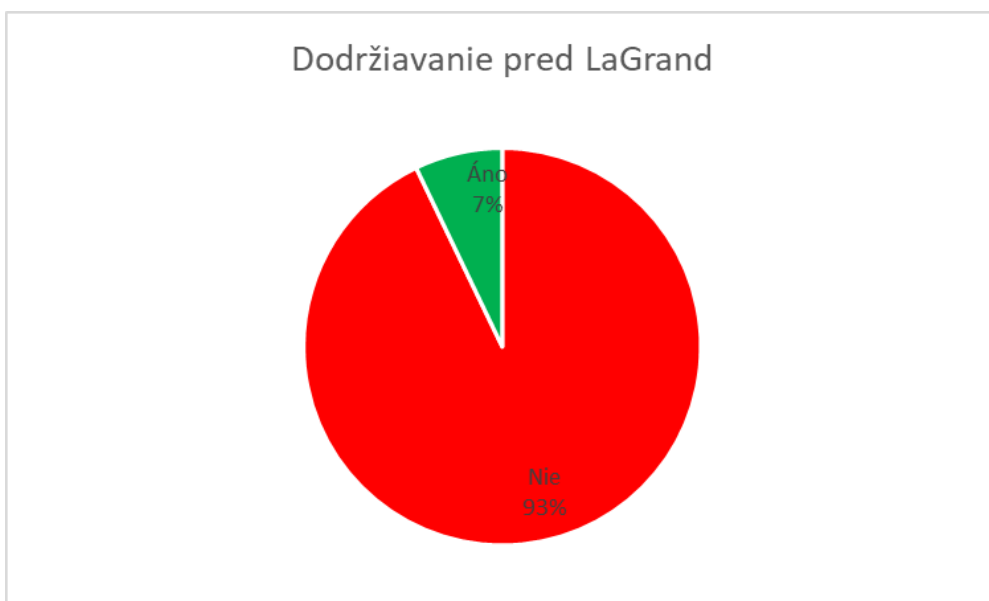
⁴³ Al Arabiya: UAE welcomes ICJ refusal to grant provisional measures sought by Qatar. In: *Al Arabiya* (2018/2020). Online: <https://english.alarabiya.net/News/gulf/2018/07/23/UAE-welcomes-ICJ-refusal-to-grant-provisional-measures-sought-by-Qatar>

2018, Alleged Violations of the 1955 Treaty of Amity, Economic Relations, and Consular Rights (Islamic Republic of Iran v. United States of America)	79	Neukonč.
2020, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (The Gambia v. Myanmar)	73	Neukonč
2021, Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Armenia v. Azerbaijan)	82	Neukonč
2021, Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Azerbaijan v. Armenia)	75	Neukonč
2022, Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation)	17	Neukonč
2022, Questions of jurisdictional immunities of the State and measures of constraint against State-owned property (Germany v. Italy)	11	Neoznač.

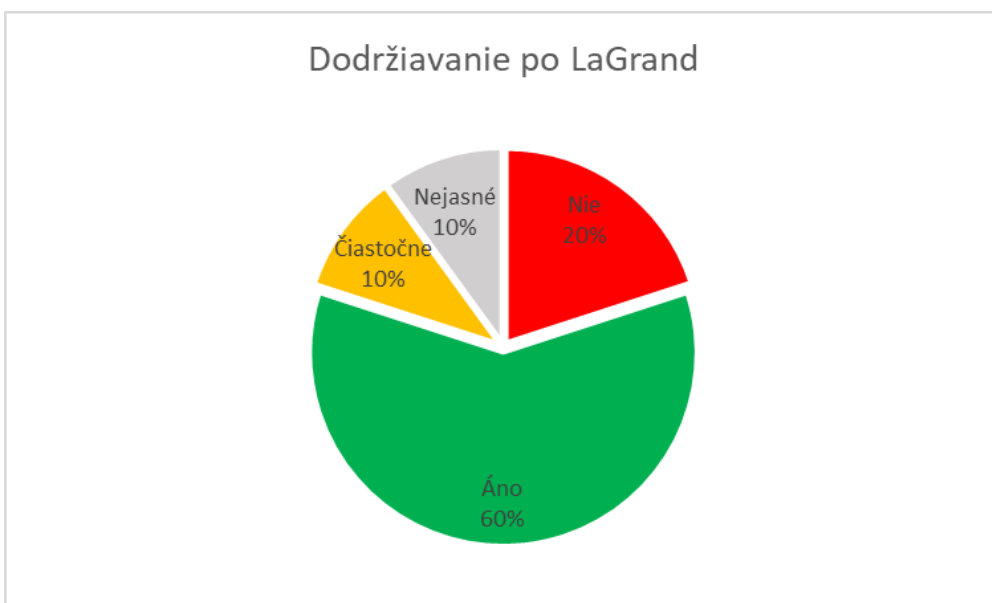
Tabuľka č. 1, zdroj: autor

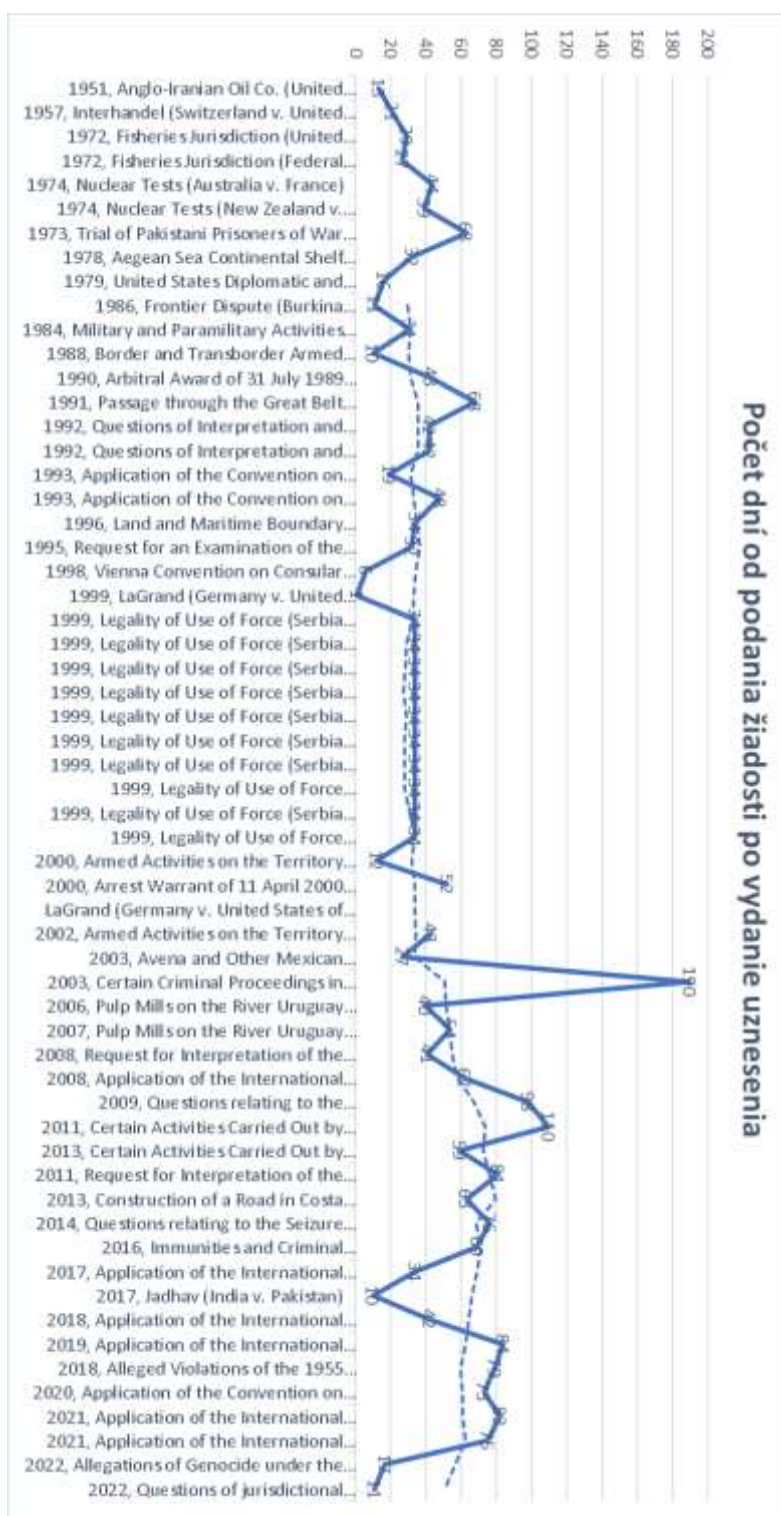
Graf č. 1, zdroj: autor

Graf č. 2, zdroj: autor

Graf č. 3, zdroj: autor

Graf č. 4, zdroj: autor

Použitá literatúra:

HENKIN, Louis: Provisional Measures, U.S. Treaty Obligations, and the States. In: *The American Journal of International Law*, Vol. 92, No. 4 (1998), s. 679-683.

HUDSON, Manley: *The Permanent Court of International Justice, 1920–1942; A Treatise*. New York: The Macmillan Company, 1943, 807 s.

JENNINGS, Robert Y.: The International Court of Justice after Fifty Years. In: *The American Journal of International Law*, Vol. 89, No. 3 (1995), s. 493-505.

KAMMERHOFER, Jörg: The Binding Nature of Provisional Measures of the International Court of Justice: the 'Settlement' of the Issue in the LaGrand Case. In: *Leiden Journal of International Law*, Vol. 16, No. 1 (2003), s. 67-83.

LANDO, Massimo: Compliance with Provisional Measures Indicated by the International Court of Justice. In: *Journal of International Dispute Settlement*. Vol. 8, No. 1 (2015), s. 22-55.

LLAMZON Aloysius P.: Jurisdiction and Compliance in Recent Decisions of the International Court of Justice. In: *The European Journal of International Law*, Vol. 18, No.5 (2008), s. 815-852.

PATARROYO, Paola: Monitoring provisional measures at the International Court of Justice: the recent amendment to the Internal Judicial Practice. In: *EJIL:Talk!* (2022). Online: <https://www.ejiltalk.org/monitoring-provisional-measures-at-the-international-court-of-justice-the-recent-amendment-to-the-internal-judicial-practice/>.

POSNER, Eric A.: The Decline of the International Court of Justice. In: *U Chicago Law & Economics, Olin Working Paper No. 233; U of Chicago, Public Law Working Paper No. 81* (2004). 39 p. Online: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=629341.

Kontakné údaje:

JUDr. Lukáš Mareček, PhD.

lukas.marecek@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského, Právnická fakulta

Šafárikovo nám. č. 6

P.O.BOX 313

810 00 Bratislava

VPLYV JUDIKATÚRY EURÓPSKEHO SÚDU PRE ĽUDSKÉ PRÁVA NA ROZHODOVACIU PRAX ÚSTAVNÉHO SÚDU SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Anna Kseňáková

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta

Abstract: The purpose of the contribution is to outline the impact of the jurisprudence of the European Court of Human Rights on the decision-making practice of the courts of the Slovak Republic. The decisions of the European Court of Human Rights are binding not only for the parties to the court proceedings, but in some cases, they bring a fundamental insight into the interpretation of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, which the High Contracting Party is obliged to take into account in the decision-making practice of its courts.

Abstrakt: Zámerom príspevku je načrtnúť vplyv judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva na rozhodovaciu prax súdov Slovenskej republiky. Rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva sú záväzné nielen pre strany súdneho konania, ale v niektorých prípadoch prinášajú zásadný pohľad na interpretáciu Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, ktorý je Vysoká zmluvná strana povinná zohľadniť v rozhodovacej praxi svojich súdov.

Key words: European Court of Human Rights, committee of ministers, constitutional court, renewal of proceedings, case law, constitutional complaint.

Kľúčové slová: Európsky súd pre ľudské práva, výbor ministrov, ústavný súd, obnova konania, judikatúra, ústavná sťažnosť.

1 ÚVOD

Slovenská republika sa deklaruje ako zvrchovaný, demokratický a právny štát, čo sa priamo odráža aj v texte čl. 1 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky (ďalej len „Ústava“). Žiadny štátny útvar nemôže existovať izolovane¹, pričom Slovenská republika je príkladom štátu, ktorý z pohľadu veľkosti svojho vnútorného trhu, nedostatku surovínovej bázy a početnosti obyvateľstva vo vzťahu k svojej rozlohe, je bytostne odkázaný na intenzívnu medzinárodnú spoluprácu. Uvedená nevyhnutnosť je politicky a právne deklarovaná v čl. 1 ods. 2 Ústavy, podľa ktorého „Slovenská republika uznáva a dodržiava všeobecné pravidlá medzinárodného práva, medzinárodné zmluvy, ktorými je viazaná, a svoje ďalšie medzinárodné záväzky.“

¹ Miera integrácie štátov do medzinárodných vzťahov sa môže líšiť, čo je nezriedka podmienené aj ich veľkosťou, prírodnými zdrojmi. Nízka miera medzinárodnej integrácie môže byť aj prejavom politického smerovania štátu, ako príklad možno uviesť Albánsko za vlády Envera Hodžu alebo súčasnú Kórejskú ľudovodemokratickú republiku či Bhutánske kráľovstvo. V zásade však možno konštatovať, že žiadny štát neexistuje úplne izolovaný, miera potrebnosti nadnárodnej spolupráce sa však môže líšiť v závislosti od dispozície prírodnými zdrojmi, veľkosťou populácie a pod. Väčšie štátne útvary s dostatkom prírodných zdrojov a diverzifikovanejšou ekonomikou si môžu dovoliť zdržanlivejšie integračné stratégie, než malé krajiny ako napr. Slovenská republika, ktorá je štátom s typicky tzv. otvorenou ekonomikou, a teda je odkázaná na dovozy (napr. surovín a technológií) a export. Uvedené konštatovanie je natoľko všeobecne známe, že ho nie je potrebné osobitne dokazovať, resp. odôvodňovať. Prírodné determinanty podmieňujú nevyhnutnosť spolupráce jednotlivých štátov, hoci ich zahraničná politika môže byť v niektorých oblastiach, napr. obranných stratégií, zdržanlivá (napr. Švajčiarsko, ktoré je z pohľadu ekonomiky otvorenou intenzívne medzinárodne integrovanou krajinou, pričom z pohľadu bezpečnostnej politiky patrí medzi tzv. neutrálne krajiny).

Integračné úsilie právneho predchodcu Slovenskej republiky, teda Českej a Slovenskej Federatívnej republiky, sa premietlo do vstupu do Rady Európy, čo so sebou prinieslo viazanosť Dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej len „Dohovor“ alebo „Európsky dohovor“).

To, čo je pre Európsky dohovor charakteristické a činí z neho efektívny medzinárodnoprávny inštrument na ochranu ľudských práv je nielen to, že jeho signatári sa hlásia k rešpektovaniu a ochrane ľudských práv (a je to súčasťou ich politik), ale aj inštitucionálny mechanizmus zabezpečujúci kontrolu ich dodržiavania členskými štátmi Rady Európy. Hlavný inovačný prínos Európskeho dohovoru tkvie v tom, že umožnil každému jednotlivcovi podávať sťažnosť na porušenie Dohovorom zaručených práv niektorým zo štátov zmluvných strán Dohovoru. Takto začaté konanie pritom môže vyústiť do podoby záväzného rozsudku Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej len „ESLP“ alebo „Súd“), ktorým ESLP vysloví porušenie práva chráneného Dohovorom, pričom porušovateľ môže byť zaviazaný aj povinnosťou uhradiť peňažné zadostučinenie pre poškodeného.²

Ľudská spoločnosť sa vyznačuje dynamikou a rovnako tak sa vyznačuje značnou dynamikou aj Rada Európy a tiež aj štáty, ktoré sú jej členmi. Rozširovaním Rady Európy sa stali jej členskými štátmi krajiny, ktoré sa vyznačujú značnou kultúrnou rôznorodosťou, v dôsledku čoho nie je Rada Európy zmluvným zoskupením štátov, ktoré by tvorilo homogénnu štruktúru (z pohľadu ekonomického, politického, sociálneho), skôr naopak. Napriek tomu možno konštatovať, že Dohovor je rešpektovaným právnym dokumentom, ktorý nie je len nejakou v praxi nerešpektovanou dekoratívnou deklaráciou. Uvedenú skutočnosť možno vnímať ako do istej miery pozoruhodnú a zaiste sa na nej nemalou mierou podieľa aj rozhodovacia činnosť ESLP. Pritom kultúrna rôznorodosť členských štátov Rady Európy nie je jedinou „zložitou“, ktorú musí tento súdny orgán vo svojej rozhodovacej praxi zohľadniť. Ďalšou okolnosťou je aj to, že medzi porušením práva zaručeného Dohovorom vnútroštátnym orgánom členského štátu Rady Európy a rozhodovaním ESLP nezriedka uplynie dlhší čas, počas ktorého môže dôjsť k zmene pohľadu ESLP na interpretáciu príslušného ustanovenia Dohovoru, ktorého porušenie sťažovateľ namieta. Vyvážiť a skĺbiť požiadavky na rešpektovanie právnej istoty a zároveň aplikovať Dohovor ako živý, evolutívnej judikatúre podliehajúci dokument, je mimoriadne náročné a v konečnom dôsledku, hoci s prihliadnutím na to, že rozhodnutie ESLP má do istej miery aj účinky erga omnes³, je najdôležitejšie to, ako sa prípadný úspech na pôde ESLP prejaví v právnom postavení sťažovateľa, pretože práve výsledný efekt pre jednotlivca je to, na čom sa buduje dôvera v ESLP, a teda aj dôvera voči Dohovoru.

2 DOHOVOR O OCHRANE ĽUDSKÝCH PRÁV A ZÁKLADNÝCH SLOBÔD A JEHO CESTA DO SLOVENSKEHO PRÁVNEHO PORIADKU

Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd bol podpísaný v Ríme 4. novembra 1950 a vstúpil do platnosti v roku 1953. Dohovor predstavuje minimum ľudských práv a základných slobôd, ktoré by mal členský štát Rady Európy garantovať, nakoľko systém ochrany ľudských práv je presvedčivý iba vtedy, ak ponúka jednotlivcom k ochrane ich práv účinné záruky – uznané alebo zaručené práva a slobody, ktoré nie sú garantované, majú iba teoretický význam.

Dňa 21. februára 1991 bol v Madride podpísaný v mene Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd v znení protokolov č. 3, 5 a 8

² ŠTURMA, P.: *Medzinárodní a evropské kontrolní mechanismy v oblasti lidských práv*. 3. doplněně vydání. Praha: C.H.Beck, 2010. 34 s. ISBN 978-80-7400-318-9.

³ *Limity záväznosti rozhodnutí ESLP ďalej rozvíja aj Lalík, T.: Záväznosť rozhodnutí ESLP a dekonštrukcia ústavného práva*, Právnik, Roč. 152, č. 1 (2013), s. 51, kde uvádza „Tento významný súdny orgán prisudzuje svojim rozhodnutiam účinok erga omnes, či tzv. plný účinok. Čo rozumieme pod pojmom plný účinok sa pokúsime hneď aj vysvetliť. Na jednej strane ide o chápanie individuálneho rozhodnutia v širších súvislostiach, najmä ako interpretácia záväzkov vyplývajúcich z EDLP pre členské krajiny Rady Európy (tzv. res interpretata). Uvedené im umožňuje lepšie plniť ich záväzky, avšak často spôsobuje aj nejasnosti ohľadom predikcie konkrétneho obsahu týchto záväzkov. Na druhej strane, ESLP (podobne ako Súdny dvor EÚ5) neberie do úvahy hierarchické usporiadanie prameňov vnútroštátneho práva, keď aj jednotlivé ustanovenia ústavy sa môžu ocitnúť v rozpore s EDLP.6 Teda pre obmedzenie účinkov rozhodnutí ESLP z pozície samotného súdu nie je vnútroštátne právo vôbec dôležité ani ako právo ústavné či podústavné.“

(Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 209/1992 Zb.). Dohovor nadobudol pre Českú a Slovenskú Federatívnu Republiku platnosť dňa 18. marca 1992. V zmysle čl. 152 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb., ústavné zákony, zákony a ostatné všeobecne záväzné právne predpisy zostávajú v Slovenskej republike v platnosti, ak neodporujú tejto ústave. Týmto ustanovením v Ústave Slovenskej republiky ostal Dohovor v platnosti aj po vzniku samostatnej Slovenskej republiky. Pre politickú situáciu, po demokratických zmenách, ktoré začali v roku 1989, bol príznačný dôraz, aký kládli na zakotvenie katalógu základných práv vtedajšie politické reprezentácie, čo sa premietlo aj do textácie čl. 11 Ústavy Slovenskej republiky (ďalej aj ako „Ústava“), podľa ktorého mali medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách prednosť pred zákonmi Slovenskej republiky, a to v prípade, ak zabezpečujú väčší rozsah týchto práv.⁴ „Prednosť pred zákonmi“ je potrebné vykladať tak, že ide o prednosť pred celým vnútroštátnym právnym poriadkom Slovenskej republiky, teda nielen pred „zákonmi“, ale aj pred ústavou a ústavnými zákonmi, pretože vzhľadom na materiu, ktorú medzinárodné zmluvy, ktorých sa čl. 11 Ústavy týkal, upravovali, iný výklad by ani nedával zmysel. Citované ustanovenie Ústavy už v súčasnosti nie je súčasťou jej textu, nakoľko bolo z Ústavy vypustené jej novelizáciou ústavným zákonom č. 90/2001 Z.z. (tzv. „veľká novela Ústavy“, resp. „euronovela Ústavy“), ale v zmysle prechodných a záverečných ustanovení Ústavy, konkrétne čl. 154c ods. 1⁵ sú záväzné za rovnakých podmienok ako pred spomenutou novelizáciou.

Samotný Dohovor upravuje aj tú oblasť ľudských práv a základných slobôd, teda materiu, ktorá je predmetom úpravy zakotvenej v druhej hlave Ústavy (napr. ústavná úprava súdnej ochrany a právo na spravodlivý proces podľa Dohovoru). Katalóg ľudských práv obsiahnutý v Dohovore sa vyvíja a je rozširovaný nielen cez dodatkové protokoly, ktoré sú prijímané k Dohovoru, ale hlavne a najmä rozhodovacou činnosťou Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej aj ako „ESĽP“ alebo „Súd“). Takto je Dohovor stále žijúcim a vyvíjajúcim sa organizmom reagujúcim na aktuálny spoločenský vývoj. V konečnom dôsledku tak dochádza k tomu, že na úrovni Slovenskej republiky vzniká judikatúra týkajúca sa základných práv a slobôd, na ktorej vznik má určujúci vplyv rozhodovacia činnosť Ústavného súdu Slovenskej republiky a na úrovni Rady Európy sa vyvíja judikatúra ESĽP.

Je celkom prirodzené, že už novovzniknutá Slovenská republika musela pri aplikácii Dohovoru vychádzať z judikatúry ESĽP, lebo si len ťažko predstaviť, ako by vnútroštátny súd Slovenskej republiky aplikoval ustanovenia Dohovoru tak, aby sa nedostal, skôr či neskôr, do kolízie s rozhodovacou činnosťou ESĽP. Pri aplikácii tých ustanovení Ústavy týkajúcich sa základných práv, ktoré upravujú obsahovo tú istú materiu, ktorá je upravená Dohovorom, je riziko vnútroštátnej judikatúry odkláňajúcej sa od judikatúry ESĽP podstatne vyššie. Ako už bolo uvedené, Dohovor vstúpil do platnosti v roku 1953. Sociálna realita sa neustále mení, a tak je len celkom prirodzené, že aj judikatúra Súdu sa musí tomuto meniacemu sa sociálnemu kontextu pružne prispôsobovať. Navyše pred ESĽP stojí aj problém konzistentnosti jeho rozhodovacej činnosti, teda problém možnej tzv. rozbiehanej judikatúry, čo je podmienené celkovým počtom sudcov, ktorí sú delegovaní štátmi, medzi ktorými je veľa možných odlišností v pohľade na ľudské práva ako také, a ktorých delegovanie má, celkom prirodzene, aj istý politický rozmer. V tejto súvislosti je len celkom pochopiteľné, že značný vplyv na udržiavanie konzistentnosti rozhodovacej činnosti ESĽP má odborný aparát tohto súdneho telesa.⁶

⁴ Medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách, ktoré Slovenská republika ratifikovala a boli vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom, majú prednosť pred jej zákonmi, ak zabezpečujú väčší rozsah základných práv a slobôd

⁵ Medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách, ktoré Slovenská republika ratifikovala a boli vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom pred nadobudnutím účinnosti tohto ústavného zákona, sú súčasťou jej právneho poriadku a majú prednosť pred zákonom, ak zabezpečujú väčší rozsah ústavných práv a slobôd.

⁶ Špecifický pohľad na to uvádza Pokol, B.: Európska juristokracia. Str. 6-12. Autor prezentuje ESĽP ako samoorganizujúci sa tím registrovaných právnikov (čo jej aj názov kapitoly 1.) Elektronický zdroj - dostupné na internete ([PDF\) Európska juristokracia | Béla Pokol - Academia.edu](#)). Iste možno súhlasiť s tým, že odborný personálny substrát akéhokoľvek súdneho orgánu, má významný vplyv na činnosť tohoto orgánu, avšak v ťažiskových otázkach sudcovia bežne formulujú odlišné stanoviská, nehovoriac už o tom, že aj judikatúra ESĽP sa časom v rámci svojho vývoja mení. Teda štruktúra sa vyznačuje aj dynamikou, nie je úplne statická.

Zároveň treba zohľadniť aj to, že medzi štátmi Rady Európy sú, pokiaľ ide o ich sociálnu realitu, teda sociálny kontext tvorený najmä ekonomickým, politickým, historickým a celkovo kultúrnym rozmerom, značné rozdiely. Súd v konečnom dôsledku svojou rozhodovacou činnosťou aj zjednocuje pohľad na aplikáciu Dohovoru členskými štátmi, teda v konečnom dôsledku zjednocuje aj judikatúru vnútroštátnych súdov členských štátov Rady Európy, ktorá je venovaná oblasti ľudských práv a základných slobôd. V ideálnom prípade sa tak deje tým, že už výklad a aplikácia vnútroštátnych právnych predpisov je súladná s Dohovorom, presnejšie súladná s rozhodovacou činnosťou Súdu.

V praxi je však tento ideál ťažko dosiahnuteľný, a to aj v prípade, ak by sa o to vnútroštátne orgány členského štátu Rady Európy veľmi sústredene snažili. Do úvahy je totiž potrebné vziať aj časové hľadisko. To, čo považovali vnútroštátne orgány, napr. všeobecné súdy a ústavný súd za zákonné a ústavne udržateľné, a to napr. v oblasti osobnej slobody, zákazu krutého, neľudského a ponižujúceho zaobchádzania, ochrany súkromia, ochrany majetkových práv, to sa už nemusí o niekoľko rokov, a to v praxi nezriedka o desať a viac rokov, považovať za konformné s Dohovorom v zmysle aktuálnej interpretácie ESĽP. Táto skutočnosť môže viesť aj k istému napätiu medzi sudcami, ktorí uprednostňujú skôr konzervatívny prístup (aplikujúc skôr textualistický výklad Dohovoru) a sudcami, ktorí vnímajú Dohovor ako živý dokument, ktorý sa neustále priebežne vyvíja. Istý problém to zároveň vytvára aj voči členskému štátu, ktorého sa rozhodnutie ESĽP týka, pretože k namietanému porušeniu práva došlo v minulosti (nezriedka pred mnohými rokmi), kedy tento štát vnímal svoje rozhodnutie ako plne v súlade s rozhodovacou praxou ESĽP (v zmysle interpretácie Dohovoru) a následne po rokoch však interpretácia ESĽP vedie k tomu, že rozhodnutie ESĽP reaguje síce v čase evolúcie judikatúry ESĽP, ale účinkami vlastne ex tunc k dobe, kedy rozhodoval vnútroštátny orgán, čo do istej miery pôsobí možno ako nejaké „cestovanie v čase“ a môže narúšať legitímne očakávanie členského štátu, že ak v čase vydania vnútroštátneho rozhodnutia rozhodol v súlade s už skoršou judikatúrou ESĽP, tak mu v budúcnosti nebude vytykané porušenie namietaných práv zaručených Dohovorom.⁷ Ide vlastne o problém intertemporalít rozhodnutí. Na druhej strane ale treba vychádzať z toho, že pôjde skôr o ojedinelé prípady. Pokiaľ vychádzame z toho, že rozhodnutia ESĽP majú v podstate aj účinky erga omnes, teda, že tvoria judikatúru, ktorú majú členské štáty v rozhodovaní svojich vnútroštátnych orgánov rešpektovať, tak hore uvedený stav nečiní problém, lebo členské štáty sa s rozhodnutím oboznámia a budú ho v budúcnosti zohľadňovať, teda účinok je ex nunc.

Pokiaľ ide o samotného sťažovateľa, ak je rozhodnutie ESĽP pre neho priaznivé, tak to, že v čase, keď rozhodoval vnútroštátny súd, názor, pre sťažovateľa priaznivý a prezentovaný v neskoršom rozhodnutí ESĽP ešte nebol (neexistoval), nie je pre neho rozhodujúce. Problém to bude skôr pre porušovateľa, ktorý sa v čase vydania vnútroštátneho rozhodnutia riadil vtedy existujúcou judikatúrou ESĽP. A prípadne to môže byť nepríjemné aj pre iné subjekty, ktoré nepodali sťažnosti na ESĽP v tom istom čase preto, lebo oboznámia sa s vtedy existujúcou judikatúrou ESĽP vychádzali z toho, že sťažnosť nemá šancu na úspech. Toto do istej miery však vedie aj k znepokojivému názoru, že advokát, na ktorého sa na vnútroštátnom súde neúspešný jednotlivec obráti, môže len ťažko odhadnúť či sa, a ak áno, interpretácia príslušného ustanovenia Dohovoru ESĽP vyvinie „priaznivejšie“ pre sťažovateľa, tak či má odporučiť klientovi sťažnosť nepodávať, lebo momentálne je rozhodovacia činnosť ESĽP taká, že nemožno rozumne očakávať, že by sťažovateľ uspel, alebo práve naopak, má mu vysvetliť, že nie je vylúčené, že sa prístup ESĽP k danej otázke možno aj zmení, a teda mu odporučiť podanie sťažnosti, hoci nie je rozumné očakávať, že by sa rozhodovacia prax zmenila, a teda mu vlastne odporučiť postup vychádzajúci z „nie rozumného“ očakávania. Toto potom ale advokáta, ktorý má poskytovať klientovi právne služby o. i. aj s prihliadnutím na požiadavku hospodárnosti, stavia do pozície „prognostika“.

Z uvedeného dôvodu je veľmi dôležitým mechanizmus, ktorým sa právny názor ESĽP vyjadrený v konkrétnom rozhodnutí, premietne do tej ktorej právnej veci, ktorá je už na úrovni Slovenskej republiky právoplatne rozhodnutá. Rozhodnutia ESĽP nemajú vo vzťahu k rozhodnutiam slovenských súdov a ústavného súdu kasačný účinok, ale môžu byť dôvodom na obnovu konania, a to ako pred všeobecnými súdmi, tak aj pred ústavným súdom. Inštitút obnovy konania ako inštitút mimoriadneho opravného prostriedku sa týka v zásade skutkovej stránky predmetnej právnej veci, ale v tomto prípade ide skôr o otázku rešpektovania právneho názoru vyplývajúceho z rozhodnutia

⁷ Bližšie k tomu napr. L'alík, T.: Závaznosť rozhodnutí ESĽP a dekonštrukcia ústavného práva. PRÁVNÍK, Roč. 152, č. 1/2013, str. 57

ESLP, pričom rôzne procesné kódexy sa k tomu stavajú rôzne, napr. Trestný poriadok v § 394 ods. 4 považuje takéto rozhodnutie ESLP za *skutočnosť skôr neznámu*.

V konečnom dôsledku tak dochádza k tomu, že sudcovia všeobecných súdov sú nad rámec toho, čo je uvedené v Ústave, viazaní aj právnymi názormi ESLP, čo je vlastne *praeter constitutionem* rozšírenie toho, čím sú sudcovia viazaní.

Medzi kontrolné mechanizmy, ktoré spadajú pod Radu Európy, a ktoré majú za úlohu dohliadať na dodržiavanie práv chránených Dohovorom patria už spomínaný Európsky súd pre ľudské práva a Výbor ministrov. Súd bol právne zakotvený v dodatkovom protokole č. 11 (1994), ktorý vstúpil do platnosti 1.11.1998 a stal sa tak jednotným a permanentne zasadačím orgánom Rady Európy. Výbor ministrov dohliada nad výkonom rozhodnutí Súdu. V prípade, ak Súd skonštatuje porušenie Dohovorom chráneného práva, takýto odsudzujúci rozsudok je ďalej posunutý výboru ministrov, aby dohliadal na to, že bude zjednaná náprava, či už vo forme finančného zadostučinenia alebo v prípade, ak porušenie práv bolo dôsledkom zákona, formou zmeny vo vnútroštátnej legislatíve predmetného štátu. Rozsudky ESLP majú deklaratórny charakter, to znamená, že ak Súd vysloví, že došlo k porušeniu práva garantovaného Dohovorom, uvedie, ako by mal porušujúci členský štát zrealizovať nápravu.

3 ZAKOTVENIE ÚČINNÉHO PROSTRIEDKU NÁPRAVY VO SVETLE JUDIKATÚRY EURÓPSKEHO SÚDU PRE ĽUDSKÉ PRÁVA

Ako bolo už vyššie spomenuté, každý štát má garantovať minimum základných práv a slobôd uvedených v Dohovore. Aby tieto základné práva a slobody boli garantované, musí mať členský štát Rady Európy vytvorené orgány súdneho typu, ktoré tieto základné práva a slobody garantujú. Európsky súd pre ľudské práva dáva každému štátu možnosť, aby zabezpečil nápravu porušenia základných práv a slobôd na vnútroštátnej úrovni.

Zakotvenie inštitútu tzv. ústavnej sťažnosti (presnejšie by bolo hovoriť o sťažnosti podľa čl. 127 Ústavy, pretože Ústavný súd rozhoduje o rôznych druhoch sťažností, nielen o tých podľa čl. 127 Ústavy) predstavovalo nielen zásadný zlom v zmene agendy ústavného súdu, ale aj najvýznamnejšiu ústavnú zmenu z pohľadu zabezpečenia náležitej a účinnej ochrany ľudských práv v Slovenskej republike. Na základe tejto sťažnosti, ak jej Ústavný súd vyhovie, zruší napadnuté rozhodnutie. Tým, že sa zakotvil takto koncipovaný inštitút sťažnosti podľa čl. 127, sa situácia zásadne zmenila. Pôvodne mal podľa čl. 127 Ústavy Ústavný súd oprávnenie rozhodovať o sťažnostiach proti právoplatným rozhodnutiam ústredných orgánov štátnej správy a orgánov územnej samosprávy, ktorými boli porušené základné práva a slobody občanov, ak o ochrane týchto práv a slobôd nerozhodoval iný súd. V zmysle čl. 130 ods. 3 Ústavy Ústavný súd mohol začať konanie aj na podnet právnických alebo fyzických osôb, ak namietali porušenie svojich práv. Ako je zrejmé, pôvodne bola sťažnosť podľa čl. 127 Ústavy vymedzená užšie, pričom podnet podľa čl. 130 ods. 3 Ústavy bol síce vymedzený širšie, sporná však bola vykonateľnosť takéhoto rozhodnutia o podnete. Ústava totiž neupravovala účinky rozhodnutí Ústavného súdu o ústavných sťažnostiach. Dá sa povedať, že účinnosťou od 1. januára 2002 prichádza k zásadnému zlomu, pretože po istom čase sa inštitút ústavnej sťažnosti podľa čl. 127 Ústavy stal bežnou súčasťou inštrumentária advokátov pri obrane práv svojich klientov a zároveň účinný mechanizmus ochrany ľudských práv.

Slovenská republika tak získala prostriedok, ktorým vie v rámci vnútroštátneho práva zaručiť náležitú a účinnú ochranu ľudských práv. Aj z uvedeného dôvodu musia byť vyčerpané všetky prostriedky účinnej právnej ochrany pred vnútroštátnymi orgánmi a až po ich vyčerpaní sa môže Európsky súd pre ľudské práva zaoberať podanou sťažnosťou.

V tejto súvislosti je potrebné spomenúť rozhodnutie vo veci Kľačanová proti Slovenskej republike, v ktorom Európsky súd pre ľudské práva uvádza, že požiadavka aby bol „prípád“ náležite preskúmaný vnútroštátnym súdom v zmysle čl. 35 ods. 3 písm. b) dohovoru nie je splnená, pokiaľ ústavný súd okrem abstraktnej konštrukcie tzv. bagateľných vecí nezoberie do úvahy argumenty sťažovateľa, ktorými odôvodňuje porušenie príslušného článku dohovoru, inými slovami, len tzv. bagateľnosť veci (predmetu konania) nemôže byť jediným a nosným dôvodom odmietnutia ústavnej sťažnosti (Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva zo dňa 27.11.2018. sp. zn. 8394/13) – toto rozhodnutie ESLP sa už prelína aj do rozhodovacej praxe ústavného súdu a za zmienku stojí práve nález ÚS SR I. ÚS 247/2019, v ktorom sám ústavný súd konštatuje, že Zmena judikatúrneho smerovania je prirodzenou súčasťou vývoja rozhodovacej činnosti všetkých súdnych inšancií vrátane Ústavného súdu Slovenskej republiky. Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, ako aj

judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva vzťahujúca sa na jeho interpretáciu a aplikáciu predstavujú pre vnútroštátne orgány aplikácie práva vrátane Ústavného súdu Slovenskej republiky záväzné výkladové pravidlá a zároveň aj minimálny štandard ochrany ľudských práv. Pokiaľ preto určité rozhodnutie Ústavného súdu Slovenskej republiky tento minimálny štandard ochrany ľudských práv nerefektuje, je nutné ho považovať za prekonané a zároveň neaplikovateľné.

V podmienkach Slovenskej republiky sa menila a vyvíjala právna úprava, ktorá upravovala vplyv rozhodnutí Európskeho súdu pre ľudské práva – v roku 2000 bol prijatý z. č. 226/2000 z.z., ktorým sa menil a dopĺňal v tom čase platný zákon o ústavnom súde (z.č. 38/1993 Z.z.) a ktorý okrem iného implementoval ustanovenie upravujúce postup ústavného súdu v prípade oznámenia vlády o tom, že EŠLP prijal na ďalšie konanie sťažnosť od ktoréhokoľvek jednotlivca, mimovládnej organizácie alebo skupiny osôb, ktoré sa považujú za poškodené v dôsledku porušenia práv priznaných Dohovorom. Takéto oznámenie sa považovalo za sťažnosť, ktorá bola prijatá na ďalšie konanie. Predmetná právna úprava bola z. č. 124/2002 Z. z. zrušená.

Až prijatím z. č. 161/2014, ktorým sa novelizovala ústava, došlo k zakotveniu inštitútu obnovy konania pred ústavným súdom, následne sa to implementovalo do vtedy platného zákona o ústavnom súde, dnes je tento inštitút obsiahnutý §214 a nasl. zákona č. 314/2018 Z.z. (o Ústavnom súde Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov). §214 zákona o ústavnom súde teda upravuje mimoriadny opravný prostriedok proti rozhodnutiu ústavného súdu – teda inštitút obnovy konania pred Ústavným súdom, a to v nadväznosti na rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva. Je potrebné v krátkosti zhrnúť, že obnova konania je mimoriadny opravný prostriedok. Je prípustný tak v občianskom práve, ako aj v trestnom práve. Ide o mimoriadny opravný prostriedok voči právoplatným súdnym rozhodnutiam. Obnova konania sa viaže na skutkové otázky v právnej veci. V tejto súvislosti rozhodnutie EŠLP, ktoré vyvolá obnovu konania, nie je typickou skutkovou okolnosťou, nakoľko ide o právny dokument.

4 ZÁVER

Na záver príspevku by bolo vhodné spomenúť názor pána JUDr. Eduarda Barányiho, ktorý na margo predmetnej obnovy konania uviedol, že obnova konania na základe rozhodnutia medzinárodného súdneho orgánu sa významne líši od tradičnej obnovy konania. Niektoré jej prvky pripomínajú kasáciu, ale zjavne ňou nie je a nezodpovedá plne žiadnemu doposiaľ v našom právnom poriadku prítomnému inštitútu. Najviac spoločného má s tradičnou obnovou konania. Ponúka sa otázka, či tu právna prax, právno-politická situácia európskeho ústavného pluralizmu a pod ich tlakom koniec – koncov zákonodarca nevytvoril nový právny inštitút, ktorý zatiaľ nebol pomenovaný.

Aplikovanie inštitútu obnovy konania v nadväznosti na rozhodnutie EŠLP vytvára pomerne špecifickú situáciu. Ak to porovnáme s aplikáciou tohto mimoriadneho opravného prostriedku v prípade skutkovej stránky už právoplatne rozhodnutej veci, tak pri tejto sa v obnovenom konaní doplní dokazovanie v nadväznosti na nové skutočnosti, teda sa doplní skutkový stav. A o takto doplnenom skutkovom stave sa v obnovenom konaní nanovo rozhodne. Ide teda o postup, v ktorom sa celkom jednoznačne aplikuje rozmer „ex tunc“, lebo tieto „nové skutočnosti“ existovali už v čase vydania skoršieho rozhodnutia, ktorým bolo zavŕšené konanie, ktoré sa obnovilo aplikovaním inštitútu obnovy konania. Tieto skutočnosti, zakladajúce dôvod pre obnovu konania, teda objektívne existovali, avšak neboli účastníkovi konania známe, resp. nemal možnosť nimi v pôvodnom konaní dôvodiť.

Špecifickou situáciou sú prípady, kedy po právoplatnom rozhodnutí v trestnej veci, rozhodne ústavný súd ako negatívny normotvorca, a to tak, že nálezom vysloví nesúlad napr. časti Trestného zákona s Ústavou, a to tej časti, pod ktorú sa subsumoval súdom zistený skutkový stav. V zásade platí, že takýto nález má účinky ex nunc, teda platí od publikovania nálezu do budúca, pričom napadnutý právny predpis, jeho časť alebo ustanovenie sa prezumuje v čase do rozhodnutia ústavného súdu, ktorým vysloví ústavný súd jeho nesúlad s ústavou, ako súladné s ústavou. Avšak rešpektujúc výnimku zo zákazu pravej retroaktivity, sa táto nová (teda ex nunc) úprava bude aplikovať v obnovenom konaní (teda ex tunc), ak je to pre odsúdeného priaznivejšie.

Podľa môjho názoru je konštrukcia možnej obnovy konania v nadväznosti na pre sťažovateľa priaznivé rozhodnutie EŠLP pomerne blízka tejto našej vnútroštátnej konštrukcii, ktorá sa uplatňuje v trestných veciach v prípade, ak dôjde k vysloveniu nesúladu zákona, jeho časti alebo ustanovenia s Ústavou. Zároveň sa vnútroštátnemu súdu poskytuje možnosť zohľadniť, do akej miery vlastne porušenie Dohovoru v konaní pred týmto vnútroštátnym súdom malo vplyv na rozhodnutie vo veci samej. Samozrejme nemá to viesť k tomu, aby vnútroštátny súd vyvinul enormné úsilie na to, aby pri

rozhodovaní po povolení obnovy konania sa vysporiadal s nedostatkom, ktorý mu vytkol ESLP tak, že aj po zohľadnení právneho názoru ESLP rozhodne rovnako, ako v pôvodnom konaní. Ale, celkom pochopiteľne sa nedá vylúčiť to, že ak aj vnútroštátny súd zohľadní názor ESLP a rozhodne vo veci samej, tak rozhodnutie môže byť vo výrokovej časti zhodné s predošlým rozhodnutím. Príkladom by mohlo byť to, ak vnútroštátny súd nedostatočne rešpektoval princíp kontradiktórnosti a narušil tým rovnosť zbraní jednotlivých proti sebe v konaní stojacich účastníkov konania, a následne v obnovenom konaní tento nedostatok spočívajúci v porušení práva na spravodlivý proces (čl. 6 Dohovoru) odstráni, ale aj napriek tomu subsumovaním preukázaného skutkového stavu pod právnu normu rozhodne rovnako.

Nakoľko niektoré zásadné rozhodnutia ESLP majú aj istý rozmer rozhodnutí s účinkom erga omnes, domnievam sa, že by bolo vhodné zvážiť možnosť obnovy konania pred vnútroštátnym súdom aj v prípadoch, ktoré sa týkajú osôb, ktoré síce nevyužili možnosť podania sťažnosti na ESLP, ale o ktorých právach sa rozhodlo v typovo právne a skutkovo podobných právnych veciach. Takáto možnosť by podľa môjho názoru mala byť umožnená najmä v prípadoch, a ak k zmene interpretácie príslušného ustanovenia Dohovoru došlo v krátkom časovom období po právoplatnom rozhodnutí vnútroštátneho súdu, pričom jediný rozdiel medzi osobou neskôr úspešného sťažovateľa na ESLP a tým jednotlivcom, ktorý sťažnosť nepodal, je v tom, že v prvom prípade advokát sťažovateľovi odporučil podať sťažnosť na ESLP, aj napriek tomu, že sa jednalo na prvý pohľad o „nerozumný“ postup a v druhom prípade advokát odporučal klientovi „rozumný“ postup, a to opierajúc sa o v tom čase známu rozhodovaciu prax ESLP, teda vychádzal z aktuálne známej judikatúry a sťažnosť podať neodporúčal.

Z akéhokoľvek uhla pohľadu uchopíme inštitút obnovy konania v prípade rozhodnutia ESLP, nedá sa nestotožniť s názorom JUDr. Aleša Pejchala, sudcu ESLP, „...že možnosť obnovy konania pred národným súdom je ďaleko dôležitejší inštrument medzinárodného súdnictva než spravodlivé zadosťučinenie, a to nielen vo vzťahu k sťažovateľovi, ale predovšetkým vo vzťahu k Vysokéj zmluvnej strane. Až ponukou tejto možnosti Vysoká zmluvná strana presvedčivým spôsobom naplňuje Dohovor a má pevnú a trvalú vôľu priznávať každému, čo mu právom náleží.“⁸

Použitá literatúra:

ŠTURMA, P.: Medzinárodní a evropské kontrolní mechanismy v oblasti lidských práv. 3. doplněné vydání. Praha: C.H.Beck, 2010. 34 s. ISBN 978-80-7400-318-9.

ŠIMÍČEK, V.: Ústavní stížnost. 3. aktualizované a přepracované vydání. Linde Praha, 2005. ISBN 80-7201-569-9.

PEJCHAL, A.: Obnova řízení v souvislosti s rozsudkem ESLP v České republice. Ústavné dni – Implementácia rozhodnutí medzinárodných súdnych orgánov vnútroštátnymi súdmi a inými orgánmi verejnej moci – V. ústavné dni. Košice UPJŠ 2016. EQUILIBRIA, s.r.o., 2017. ISBN 978-80-8152-476-9.

ĽALÍK, T.: Závaznost rozhodnutí ESLP a dekonstrukcia ústavného práva, Právnik, Roč. 152, č. 1 (2013), s. 50-66

Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva zo dňa 27.11.2018. sp. zn. 8394/13 [CASE OF KLACANOVA v. SLOVAKIA \(European Court of Human Rights\) – LawEuro](#).

Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. I. ÚS 247/2019 ([Rozhodnutie - Nález I. ÚS 247_2019 \(2\).pdf](#)).

⁸ PEJCHAL, A.: Obnova řízení v souvislosti s rozsudkem ESLP v České republice. Ústavné dni – Implementácia rozhodnutí medzinárodných súdnych orgánov vnútroštátnymi súdmi a inými orgánmi verejnej moci – V. ústavné dni., str. 37

Kontaktné údaje:

JUDr. Anna Kseňáková
študentka externého doktorandského štúdia
ksenakova@gmail.com
Právnická fakulta, UPJŠ v Košiciach
Kováčska 26
040 75 Košice
Slovenská republika

APLIKÁCIA PRINCÍPOV PRÁVNEHO ŠTÁTU V INVESTIČNEJ ARBITRÁŽI

Dominika Gornaľová

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: Cross border dispute resolution is current topic and even today, it is subject to perpetual development. In this paper, we focus on one of the most widespread method of out court dispute resolution, international arbitration. The aim of the presented paper is to examine the application of the principles of the rule of law in the process of international investment arbitration. Specifically, we focus on the right of access to justice, the principle of legal certainty and procedural justice.

Abstrakt: Cezhraničné riešenie sporov zaradzujeme dlhodobo k aktuálnym témam, pričom aj dnes podlieha neustálemu vývoju. V predkladanom príspevku sa zameriavame na jednu z najrozšírenejších metód mimosúdneho riešenia cezhraničných sporov, konkrétne na medzinárodnú arbitráž. Cieľom predkladaného príspevku je pritom skúmať aplikáciu princípov právneho štátu v procese medzinárodnej investičnej arbitráže, konkrétne sa venujem právu na prístup k spravodlivosti, princípu právnej istoty a procesnej spravodlivosti.

Key words: alternative dispute resolution, arbitration, investment arbitration, rule of law.

Kľúčové slová: mimosúdne riešenie cezhraničných sporov, arbitráž, investičná arbitráž, právny štát.

1 ÚVOD

Zmluva o Európskej únii zahŕňa medzi fundamentálne hodnoty, na ktorých je potrebné stavať Európsku úniu, okrem iných hodnôt aj právny štát.¹ Zmluva o Európskej únii či už priamo alebo nepriamo referuje na právny štát v takmer tucte svojich článkov.² Napriek skutočnosti, že tento pojem je súčasťou primárneho práva Európskej únie, presná definícia pojmu právny štát rovnakej úrovni takmer úplne absentuje. Rôzne definície právneho štátu nám v rámci svojej činnosti poskytujú Európska komisia, Európsky parlament a Európska rada ako aj Benátska komisia.

Definícia, ktorú poskytuje Európska únia vychádza zo správy o právnom štáte publikovanej 30. septembra 2020. V jej zmysle „všetky subjekty verejnej moci vždy konajú v rámci obmedzení stanovených zákonom, v súlade s hodnotami demokracie a základnými právami, ako aj pod kontrolou nezávislých a nestranných súdov.“³ Európska komisia v rámci Správy o právnom štáte zaradzuje medzi základné zásady právneho štátu zákonnosť, právnu istotu, zákaz svojvôle výkonnej moci, účinnú súdnu ochranu nezávislými a nestrannými súdmi, účinné súdne preskúmanie vrátane dodržiavania základných práv, deľba moci a rovnosť pred zákonom.⁴

Európsky parlament poskytuje definíciu v rámci Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (EÚ, Euratom) zo 16. decembra 2020 o všeobecnom režime podmienenosti na ochranu rozpočtu Únie, kde v rámci článku 2 upravuje aj vymedzenie pojmu právny štát a to nasledovným spôsobom. „Právny štát odkazuje na hodnotu Únie zakotvenú v článku 2 Zmluvy o EÚ. Zahŕňa zásady, ktorými sú zásada zákonnosti implikujúca transparentný, zodpovedný, demokratický a pluralistický zákonodarný proces; zásada právnej istoty; zásada zákazu svojvoľnosti výkonných právomocí; zásada účinnej súdnej ochrany zo strany nezávislých a nestranných súdov vrátane prístupu k

¹ Porovnaj článok 2 Zmluvy o Európskej únii

² PECH, L. The Rule of Law as a Well-Established and Well-Defined Principle of EU Law. In. Hague Journal Rule Law. 2022.

³ Pozri Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu a výboru regiónov. Správa o právnom štáte 2020. {SWD (2020) 300-326}

⁴ *Ibid.*

spravodlivosti, a to aj pokiaľ ide o základné práva; zásada oddelenia právomocí; a zásada nediskriminácie a rovnosti pred zákonom. Právny štát sa chápe so zreteľom na ostatné hodnoty a zásady Únie zakotvené v článku 2 Zmluvy o EÚ.“⁵ Definíciu obsiahnutú v rámci tohto nariadenia je však potrebné vykladať aj s ohľadom na jeho preambulu, ktorá v rámci tretieho bodu upriamuje na skutočnosť, že v právnom štáte majú všetky subjekty verejnej moci konať v rámci obmedzení stanovených zákonom.⁶

Na poslednom mieste spomíname aj Benátsku komisiu a ňou podávaný výklad pojmu právny štát. Napriek faktu, že Benátska komisia nie je orgánom Európskej únie, je nevyhnutné jej prikladať význam, nakoľko predstavuje poradný orgán Rady Európy. Benátska komisia uvádza v svojej správe definíciu Toma Binghamu v zmysle ktorej: „všetky osoby a autority v štáte, či už súkromné alebo verejné majú byť viazané právom a zároveň z neho benefitovať.“⁷

V právnom štáte by tak aj všetky rozhodovacie procesy mali existovať iba v zákonných medziach. Na prvý pohľad sa tak môže zdať, že každý štát by mal mať vlastný právny štát a vlastné ponímanie právneho štátu, o čom svedčia aj rôzne koncepcie vnímania právneho štátu jednotlivými štátmi,⁸ na druhej strane však nie je možné ani popierať skutočnosť, že koncept právneho štátu má v priestore Európskej únie svoje nezastupiteľné miesto.

V rámci predkladaného príspevku skúmame aj medzinárodnú investičnú arbitráž, ako prostriedok pre rozhodovanie medzinárodných investičných sporov.

Medzinárodné investičné právo predstavuje súčasť medzinárodného práva, ktorého neopomenuteľnou súčasťou je riešenie cezhraničných investičných sporov. Medzinárodná investičná arbitráž má často základ v arbitrážnej doložke obsiahnutej v platnej bilaterálnej alebo multilaterálnej investičnej zmluve. Ďalším základom pre medzinárodnú investičnú arbitráž je aj ad hoc dohoda strán, nezávislá od investičnej zmluvy.

V rámci nami nastoleného výskumu využívame hlavne metódu analytickú a metódu komparácie, ktoré doplníme metódou syntézy. Cieľom predkladaného príspevku je skúmať dodržiavanie hodnôt právneho štátu v procesoch medzinárodnej investičnej arbitráže. Za týmto účelom v rámci predmetného príspevku verifikujeme tvrdenie, že nami skúmané hodnoty právneho štátu sú v plnej miere aplikované v rámci procesu cezhraničnej investičnej arbitráže.

V rámci príspevku sme sa zamerali na tri vybrané princípy právneho štátu a to konkrétne právo na prístup k spravodlivosti, ktorému je venovaná druhá kapitola, v rámci ktorej sa venujeme najmä problematike verejnosti cezhraničnej investičnej arbitráže. V tretej kapitole rozoberáme princípy právnej istoty a v poslednej štvrti kapitole procesnú spravodlivosť s akcentom na nezávislosť a nestrannosť arbitrov.

2 PRÁVO NA PRÍSTUP K SPRAVODLIVOSTI

Právo na prístup k spravodlivosti ako súčasť právneho štátu sa prejavuje aj v investičnej arbitráži. V rámci tejto kapitoly pritom uvádzame dva príklady jeho využívania v medzinárodnej investičnej arbitráži, ktoré zároveň predstavujú aj možné nedodržiavanie tohto princípu právneho štátu.

Prvým aspektom je finančné zaťaženie medzinárodnej investičnej arbitráže. Zo štúdie vykonanej v roku 2021 vyplýva, že v posledných troch rokoch významným spôsobom vzrástli náklady strán, pre štáty je to v priemere 2,6 milióna dolárov, pre investorov v priemere až 3,8 milióna amerických dolárov.⁹

S ohľadom na finančné zaťaženie cezhraničnej arbitráže je potrebné konštatovať, že v prípade sporu by jeho strany mali mať dostatočné finančné prostriedky potrebné či už na uplatnenie svojho nároku na jednej strane alebo zabezpečenie procesnej obrany v rámci medzinárodnej investičnej

⁵ Pozri Článok 2 písm. a) Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (EÚ, Euratom) zo 16. decembra 2020 o všeobecnom režime podmienenosti na ochranu rozpočtu Únie

⁶ *Ibid.* Bod 3 preambuly

⁷ Pozri Správu Benátskej komisie z 18. marca 2016, Štúdia č. 711/2013 CDL-AD (2016)007 rev. bod 17

⁸ LYSINA, P. Právny štát ako spoločná hodnota členských štátov Európskej únie? In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2020. s. 45.

⁹ HODSON, M. – KRYVOI, Y. – HRCKA, D. 2021 Empirical study: Costs, Damages and Duration in Investor – State Arbitration. 4 s.

arbitráže na strane druhej. Z vyššie uvedeného tak nevyhnutne vyplýva, že finančne slabšie strany môžu mať problémy s účasťou na medzinárodnom investičnom spore a tým dôjde k ohrozeniu prístupu k spravodlivosti ako jednému z princípov právneho štátu.

Riešenie sporov prostredníctvom arbitrážneho konania postupne aj z dôvodu zvyšujúcich sa nákladov stráca jednu zo svojich primárnych výhod – finančnú výhodnosť pred súdnym konaním.

Ďalším ohrozením právneho štátu je chýbajúca verejnosť a transparentnosť investičnej arbitráže.¹⁰ Participácia verejnosti zahŕňa ako právo verejnosti byť súčasťou procesu, tak aj právo strán, že ich spor bude verejne prejednaný. Investičná arbitráž je doslova charakterizovaná chýbajúcou transparentnosťou v takmer každom štádiu svojho konania. Zároveň, často aj samotný arbitrážny nález a konanie sú dôverné.¹¹ Absencia účasti verejnosti vyvoláva otázku legitimacy a zodpovednosti arbitrážneho súdu.

Argumentom na vyššie uvedené môže byť, že v zmysle obdobných pravidiel prebieha aj medzinárodná obchodná arbitráž, v rámci ktorej to nespôsobuje značné problémy. Naproti medzinárodnej obchodnej arbitráži však medzinárodná investičná arbitráž primárne nesústreďuje na spory súkromnej povahy, ale na spory týkajúce sa medzinárodných investícií, ktoré často majú celospoločenský dopad a tým pádom sú spájané aj so záujmom verejnosti. Je preto nežiadúce, aby proces investičnej arbitráže nemal žiadnu verejnú kontrolu. Je na mieste si kľásť otázku, akým spôsobom vyriešiť problém chýbajúcej transparentnosti medzinárodnej investičnej arbitráže.

Podľa nášho názoru by prvým bodom mala byť zmena súčasného mechanizmu obsiahnutého v Dohovore Medzinárodného centra pre riešenie investičných sporov (ICSID). Článok 65 ICSID Arbitrážnych pravidiel uvádza, že Arbitrážny tribunál môže umožniť účasť iných osôb ako strán a ich zástupcov, svedkov a expertov na pojednávaní, pokiaľ to strany nenamietajú.¹² Aká je však pravdepodobnosť, že ani jedna zo strán nebude namietat účasť verejnosti a zároveň, majú mať vôbec strany možnosť vylúčiť verejnosť z medzinárodnej investičnej arbitráže, najmä ak je predmetom sporu verejný záujem?

Zastávame názor, že v takomto prípade je potrebné zabezpečiť ochranu transparentnosti a tým zabezpečiť aj verejnú kontrolu tohto druhu konania najmä zo strany verejnosti. Iba týmto spôsobom dôjde k zabezpečeniu zásad právneho štátu.

3 VPLYV ROZSUDKOV ACHMEA PL HOLDING KOMSTROY A PRINCÍP PRÁVNEJ ISTOTY

Primárnym dôvodom zamerania príspevku práve na investičnú arbitráž bola séria rozhodnutí Európskeho súdneho dvora Achmea¹³ – Komstroy¹⁴ – PL Holdings¹⁵, ktoré sa venovali investičnej arbitráži na rôznych základoch a na platnosť jednotlivých arbitrážnych doložiek.

Spor v prípade Achmea je v rámci slovenskej akademickej obce pomerne známym. Na jeho základe došlo k zrušeniu bilaterálnych investičných zmlúv (BIT) uzatvorených medzi členskými štátmi Európskej únie a v princípe k ukončeniu vnútro únijnej investičnej arbitráže, ktorá vyplývala práve z arbitrážnych doložiek nachádzajúcich sa v bilaterálnych investičných zmluvách.

Súdny dvor Európskej únie však neostal iba pri rozsudku Achmea, ale obdobnú argumentáciu rozšíril aj ďalej.

Konkrétne, rozsudok vo veci Komstroy sa týkal rozhodcovského konania na základe Zmluvy o energetickej charte (Energy Charter treaty alebo ECT) vedeného pred rozhodcovským súdom v Paríži. Paradoxne, ani jedna zo strán arbitrážneho konania nebola členským štátom Európskej únie ani nepochádzala z Európskej únie.

Jedným z výsledkov arbitrážneho konania v spore Komstroy bola skutočnosť, že Európsky súdny dvor vyhlásil arbitrážnu doložku obsiahnutú v multilaterálnej medzinárodnej zmluve – teda

¹⁰ DIONYSIOUS, K. *Ceta's Investment Chapter, A Rule of Law Perspective*. Springer. S 60

¹¹ *Ibid* 60 s.

¹² ICSID Arbitrážne pravidlá, článok 65 ods. 1

¹³ K tomuto pozri: Rozsudok Súdného dvora (veľká komora) zo 6.3. 2018, C-284/16, Achmea. ECLI:EU:C:2018:158

¹⁴ K tomuto pozri: Rozsudok Súdného dvora (veľká komora) z 2. septembra 2021, C-741/19, Komstroy, ECLI:EU:C:2021:655.

¹⁵ K tomuto pozri: Rozsudok Súdného dvora (veľká komora) z 26. októbra 2021, C-109/20, PL Holdings, ECLI:EU:C:2021:875.

v Zmluve o energetickej charte za nekompatibilnú s právom Európskej únie a táto ako taká sa nesmie byť arbitrážna doložka v priestore Únie aplikovaná.¹⁶

Posledný z nami spomínaných rozsudkov bol rozsudok vo veci PL Holdings. Tento rozsudok má význam najmä z toho dôvodu, že posudzoval platnosť ad hoc arbitrážnej doložky v prípade, ak by táto mala rovnaký obsah ako arbitrážna doložka obsiahnutá v neplatnej bilaterálnej investičnej zmluve. Súdny dvor Európskej únie v tomto prípade PL Holdings potvrdil, že v prípade začatia sporu na základe ad hoc arbitrážnej doložky, ktorá je zhodná s doložkou v neplatnej bilaterálnej investičnej zmluve, majú národné súdy povinnosť zrušiť vydaný arbitrážny nález a zároveň členské štáty majú povinnosť napadnúť právomoc konať na základe takejto arbitrážnej doložky.¹⁷ Išlo tak o ďalšie rozšírenie rozsudku Achmea.

Všetky vyššie spomínané rozhodnutia mali bezprecedentný vplyv na vnútro úijnú investičnú arbitráž a pre jej rôzne aspekty, pričom rozhodne nie je možné opomenúť ani jej vplyv na oblasť právneho štátu.

Jedným z princípov právneho štátu, ktorý bol značne ovplyvneným je nepopierateľne právna istota strán investičných zmlúv. Je dokonca na mieste konštatovať, že právna istota predstavuje jeden z najvýznamnejších princípov právneho štátu. Či už išlo o dvojstranné investičné zmluvy alebo o Zmluvu o energetickej charte, strany sa v oboch prípadoch spoliehali na existujúce arbitrážne doložky, na základe ktorých bola v minulosti často zakladaná právomoc bez akýchkoľvek námietok.

Samotná skutočnosť, či si arbitrážny tribunál môže založiť právomoc, ale aj samotný proces rozhodovania v priebehu investičnej arbitráže musia bezpodmienečne podliehať princípu právnej istoty aj keď z praxe vyplýva, že k tomu často nedochádza.

V tejto súvislosti sa vrátíme k rozhodnutiu Súdneho dvora Európskej únie vo veci Komstroy. Ako sme uviedli, toto rozhodnutie malo za následok neaplikovanie arbitrážnej doložky obsiahnutej v medzinárodnej zmluve v priestore Európskej únie. Napriek existujúcemu rozhodnutiu však tento rozsudok nie je nasledovaný všetkými arbitrážnymi tribunálmi a tribunály spadajúce pod Medzinárodné centrum pre riešenie investičných sporov (ICSID) si v sporoch vychádzajúcich zo Zmluvy o energetickej charte zakladajú právomoc odmietajúc argumentáciu, ktorá bola použitá v rozsudku Komstroy.

Konkrétne ide o dva tribunály Medzinárodného centra pre riešenie investičných sporov, a to vo veci Infracapital proti Španielsku¹⁸ a Kruck proti Španielsku.¹⁹ Primárne dôvody, pre ktoré bola odmietnutá argumentácia Súdneho dvora Európskej únie spočívajú najmä v konkrétnom prípade si tribunál nezakladá svoju právomoc na základe európskeho ale medzinárodného práva, právo strán na podstúpenie arbitráže v zmysle Zmluvy o energetickej charte ako aj samotná skutočnosť, že nie len jednotlivé členské štáty, ale aj Európska únia ako celok pristúpila k predmetnej medzinárodnej zmluve. Dostávame sa tak do pomerne komplikovanej situácie.

Arbitrážne tribunály totiž nie sú viazané výkladom Zmluvy o fungovaní Európskej únie, ktorý podal Súdny dvor Európskej únie, avšak takéto rozhodnutie bude mať vplyv na ich rozhodovaciu činnosť. Napriek tomu, že sa arbitrážne tribunály nachádzajúce sa v priestore Európskej únie nebudú držať argumentáciou Súdneho dvora obsiahnutou v rozsudku Komstroy, relevancia arbitrážnych náleзов, ako aj ich uznanie a výkon v členskom štáte Európskej únie ostáva otáznym.

Z tohto uhla pohľadu tak vidíme značný problém s uplatňovaním princípu právnej istoty v medzinárodnej investičnej arbitráži, napríklad v tej, ktorá má základ v Zmluve o energetickej charte, ako to vyplývalo z predmetného príkladu.

Nejde však o nový problém. V minulosti sme sa stretli s viacerými ďalšími príkladmi, kedy princíp právnej istoty a sním spojená predvídateľnosť práva neboli dodržané. Na tomto mieste spomenieme dva paralelné prípady riešené luxemburským súdom vo veci CME proti Českej republike a Lauder proti Českej republike, kde v prakticky rovnakým prípadoch medzi rôznymi účastníkmi sporu

¹⁶ Rozsudok Súdneho dvora (veľká komora) z 2. septembra 2021, C-741/19, Komstroy, ECLI:EU:C:2021:655, bod 59–61.

¹⁷ Rozsudok Súdneho dvora (veľká komora) z 26. októbra 2021, C-109/20, PL Holdings, ECLI:EU:C:2021:875, bod 52 a 54.

¹⁸ Infracapital F1 S.à r.l. and Infracapital Solar B.V. v. Kingdom of Spain, ICSID Case No. ARB/16/18

¹⁹ Mathias Kruck, Frank Schumm, Joachim Kruck, Jürgen Reiss and others v. Kingdom of Spain, ICSID Case No. ARB/15/23

založených na rozdielnych zmluvách dva rôzne arbitrážne tribunály dospeli k diametrálne odlišným nálezom. Popravde, medzinárodná investičná arbitráž je dlhodobo kritizovaná pre nízku predvídateľnosť práva, ktorá je kľúčovou súčasťou právnej istoty.²⁰

V súčasnosti je pre investičnú arbitráž rozhodne naliehavejší prvý zo spomínaných príkladov, nakoľko stranám v spore je zabránené efektívne využitie prostriedkov riešenia sporu, s využitím ktorého strany počítali pri uzatváraní hlavnej (investičnej) zmluvy. Riešenie medzinárodných investičných sporov prostredníctvom medzinárodnej arbitráže je pritom želaným a vyhovujúcim spôsobom riešenia sporov pre obe strany, ktoré často nemajú záujem o riešenie sporu prostredníctvom štátneho systému súdnictva, a to najmä keď je jednou zo strán sporu štát.

Riešením daného problému by mohlo byť vyjasnenie otázky vplyvu európskeho práva na vykonateľnosť rozhodcovských nálezov vydaných arbitrážnym tribunálom so sídlom v členskom štáte Európskej únie. Predmetné vyjasnenie by mohlo byť súčasťou rozhodnutia v spore vo veci C-333/19 Romasta a ostatní, avšak v predmetnom spore zatiaľ nedošlo k vydaniu konečného rozhodnutia zo strany Európskeho súdneho dvora.

4 PROCESNÁ SPRAVODLIVOSŤ

V poslednom rade sa zameriame na procesnú spravodlivosť. Pod procesnou spravodlivosťou rozumieme, že rozhodcovia musia byť schopní vykonávať svoje povinnosti bez ovplyvnenia zo strany iných, vonkajších vplyvov. Bez námietok sem zaradíme aj právo strán sporu na rozsudok, ktorý bude vydaný nezávislými a nestrannými rozhodcami.

K nezávislosti a nestrannosti strán sporu. V rámci arbitrážneho konania majú strany sporu v zásade rovnaké slovo pri menovaní arbitrov, ktorí spor rozhodnú. Zároveň existujú medzinárodné akceptované pravidlá, aplikovateľné v prípade konfliktu záujmov - IBA Guidelines on Conflict of Interest in International Arbitration.

V praxi sa však stretávame aj s kritikou arbitrov, ktorá vychádza z tzv. pro-investičnej zaujatosti arbitrov. Tento problém zvaný aj „double hat“ vyplýva zo skutočnosti, že osoba, ktorá v jednom spore predstavuje arbitra môže v inom spore pôsobiť ako advokát jednej zo strán,²¹ čo značným spôsobom narúša jeho objektivitu. Problematika double hattingu bola demonštrovaná v spore ICS v. Argentina,²² v ktorom odporca úspešne namietal skutočnosť, že advokátska kancelária arbitra zastupuje rovnakého investora v paralelnom spore proti rovnakému odporcovi.

Ostáva tak otázka, akým spôsobom riešiť problém double hattingu s cieľom doceliť čo najväčšiu procesnú spravodlivosť pre strany.

Z pohľadu právneho štátu a záujmu o zabezpečenie procesnej rovnosti sa môže na prvý pohľad javiť ako riešenie úplný zákaz tejto praktiky. Pravdou však dnes je, že double hatting prevládajúcou praxou medzinárodnej arbitráže.²³ Zároveň často sa stretávame s argumentom za zachovanie double hattingu, ktorý spočíva v skutočnosti, že existuje nízke množstvo arbitrov špecializujúcich sa na témy akými sú napríklad námorná arbitráž, športová arbitráž.²⁴ Zákaz double hattingu by tak eventuálne spôsobil, že existujúci arbitri/advokáti v jednej osobe by si museli zvoliť iba jednu z tých dvoch profesií. Zastávame tak názor, že úplný zákaz double hattingu aj keď by vyriešil tento problém, nemyslíme si, že je vhodným riešením predmetnej situácie.

Skutočnosť, že double hatting je aktuálnym problémom je podčiarknutá aj tým, že UNCITRAL v spolupráci s Medzinárodným centrom pre riešenie investičných sporov (ICSID) publikovali Návrh kódexu správania sa pre rozhodcov v medzinárodnej investičnej arbitráži. K času odovzdania

²⁰ STROLL, P. T. International Investment Law and the Rule of Law. In. Goettingen Journal of International Law 9 (2018) 1, Special Ed. Holterhus. 281 s.

²¹ Medzinárodné centrum pre riešenie investičných sporov. Code of conduct – background papers. Double hatting. Dostupné na: [https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/Background_Papers_Double-Hatting_\(final\)_2021.02.25.pdf](https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/Background_Papers_Double-Hatting_(final)_2021.02.25.pdf)

²² ICS Inspection and Control Services Limited v. The Argentine Republic (I), PCA Case No. 2010-09.

²³ HRANITZKY D. H. – ROMERO E. S. The 'Double Hat' Debate in International Arbitration. In. New York Law Journal (2010).

²⁴ DEVARAKONDA, Y. Restricting Double-hatting to Safeguard International Arbitrations. 22 Pepperdine Dispute resolution law journal. 65 (2022). s. 67

predmetného príspevku je ako posledná zverejnená jeho štvrtá verzia, ktorá vyšla v júli 2022.²⁵ Posledná verzia návrhu pritom neobsahuje úplný zákaz double hattingu, ale významne ho limituje. V zmysle návrhu by totiž arbiter nesmel bez predchádzajúceho súhlasu strán sporu konať súčasne ako právny zástupca alebo znalec v inom konaní týkajúcom sa (i) rovnakých opatrení, (ii) rovnakým alebo súvisiacich strán, alebo (iii) rovnakých ustanovení rovnakej zmluvy. Tento zákaz by platil 3 roky po ukončení konania.²⁶

V tejto súvislosti je v prvom rade potrebné vyzdvihnúť fakt, že nejde o úplný zákaz double hattingu. Zákaz sa aktivuje iba za určitých presne vymedzených skutočností, teda v prípade rovnakých opatrení, strán alebo rovnakých ustanovení rovnakej zmluvy, k čomu sa pridáva trojročná lehota. Strany majú zároveň stále možnosť prelomiť zákaz udelením svojho predchádzajúceho súhlasu. Pýtame sa však, či je takýto postup je vhodný.

Máme zato, že z pohľadu princípov právneho štátu ide rozhodne o polepšenie, nakoľko nastavené kritériá zabezpečujú a prehlbujú nezávislosť a nestrannosť rozhodcov v spore. Jedným dychom je však potrebné poukázať na problematiku možnosti vyjadriť súhlas s double hattingom. Napriek skutočnosti, že arbitrážne konanie sa charakterizuje vysokou autonómiou vôle strán je potrebné dodať, že nie všetko v tomto konaní by malo byť autonómne. Zásada nezávislosti a nestrannosti rozhodcov predstavuje jednu zo základných zásad právneho štátu a ani v rozhodcovskom konaní by s ňou nemalo stranám byť umožnené manipulovať podľa svojej vôle.

5 ZÁVER

Cieľom nami predkladaného príspevku bolo skúmať dodržiavanie hodnôt právneho štátu v procesoch medzinárodnej investičnej arbitráže. Zároveň sme si za účelom dosiahnutia nami stanoveného cieľa stanovili hypotézu, ktorú sme overovali v rámci predmetného príspevku, a teda že nami skúmané hodnoty právneho štátu sú v plnej miere aplikované v rámci procesu cezhraničnej investičnej arbitráže.

V rámci jednotlivých hodnôt právneho štátu sme si zvolili tri hodnoty právneho štátu, ktoré sa v rámci nášho výskumu javili problematicky, a to prístup k spravodlivosti, právna istota a procesná spravodlivosť. V každom z nami vybraných princípov sme pritom identifikovali určité indície, že ich uplatňovanie v procese investičnej arbitráže nie je úplné a bezproblémové.

V súvislosti s prístupom k spravodlivosti sme ako jeden z problémov identifikovali práve nízku transparentnosť procesu rozhodovania. Ako sme uviedli, problém je badateľný najmä z dôvodu predmetu sporu a verejného záujmu, ktorý je s investičnými spormi spájaný. Riešením podľa nášho názoru pritom nie je iba poskytnutie možnosti stranám súhlasiť s účasťou verejnosti, ale aktívna zmena či už zmlúv, na základe ktorých dochádza k investičnej arbitráži alebo arbitrážnych pravidiel.

Na druhom mieste sme sa zaoberali problematikou právnej istoty, ktorá sa v poslednom čase v priestore Európskej únie značne otriasla v základoch a to z dôvodu viacerých rozhodnutí Súdneho dvora Európskej únie, ktorý vyhodnotil, že arbitrážne doložky obsiahnuté či už vo vnútro únijných bilaterálnych investičných zmluvách alebo aj v medzinárodnej zmluve akou je Zmluva o energetickej charte, nie sú v súlade s právom Európskej únie. Napriek skutočnosti, že predmetná problematika sa môže na prvý pohľad zdať vyriešená, opak je pravdou a v rámci článku sme poukázali na skutočnosť, že tribunály ISCID pokračujú v aplikovaní arbitrážnych doložiek, čo spôsobuje polemiku v súvislosti s vykonávaním predmetných arbitrážnych nálezov v členských štátoch Európskej únie. V tejto súvislosti sme rovnako poukázali na možné riešenie problému skrz vyjasnenie otázky vplyvu európskeho práva na vykonateľnosť rozhodcovských nálezov vydaných arbitrážnym tribunálom so sídlom v členskom štáte Európskej únie.

V poslednom rade sme sa zamerali na procesnú spravodlivosť a problematiku double hattingu, ktorý by mal byť podľa nás do určitej miery kontrolovaný, čo môže vyriešiť práve spomínaný Návrh kódexu správania sa pre rozhodcov v medzinárodnej investičnej arbitráži.

Ak by sme mali zhodnotiť naplnenie hypotézy, tak v rámci predmetného príspevku sa nám ju nepodarilo potvrdiť, nakoľko nami vybrané princípy právneho štátu nie sú v rámci investičnej arbitráže dodržiavané v dostatočnej miere.

²⁵ Draft of Code of Conduct for Adjudicators in International Investment Disputers. Version four. Dostupné na: https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/CoC_V4_ENG.pdf

²⁶ Porovnaj článok 4 ods. 1 Návrhu kódexu správania sa pre rozhodcov v medzinárodnej investičnej arbitráži. Verzia 4.

Použitá literatúra:

DEVARAKONDA, Y. Restricting Double-hatting to Safeguard International Arbitrations. 22 Pepperdine Dispute resolution law journal. 65 (2022).

DIONYSIOUS, K. *Ceta's Investment Chapter, A Rule of Law Perspective*. Springer.

HODSON, M. – KRYVOI, Y. – HRCKA, D. 2021 Empirical study: Costs, Damages and Duration in Investor – State Arbitration.

HRANITZKY D. H. – ROMERO E. S. The 'Double Hat' Debate in International Arbitration. In. New York Law Journal (2010).

ICS Inspection and Control Services Limited v. The Argentine Republic (I), PCA Case No. 2010-09.

ICSID Arbitrážne pravidlá

Infracapital F1 S.à r.l. and Infracapital Solar B.V. v. Kingdom of Spain, ICSID Case No. ARB/16/18

LYSINA, P. Právny štát ako spoločná hodnota členských štátov Európskej únie? In. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2020

Mathias Kruck, Frank Schumm, Joachim Kruck, Jürgen Reiss and others v. Kingdom of Spain, ICSID Case No. ARB/15/23

Medzinárodné centrum pre riešenie investičných sporov. Code of conduct – background papers. Double hatting. Dostupné na: [https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/Background_Papers_Double-Hatting_\(final\)_2021.02.25.pdf](https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/Background_Papers_Double-Hatting_(final)_2021.02.25.pdf)

Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (EÚ, Euratom) zo 16. decembra 2020 o všeobecnom režime podmienenosti na ochranu rozpočtu Únie

Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu a výboru regiónov. Správa o právnom štáte 2020. {SWD (2020) 300-326}

PECH, L. The Rule of Law as a Well-Established and Well-Defined Principle of EU Law. In. Hague Journal Rule Law. 2022

Rozsudok Súdneho dvora (veľká komora) z 2. septembra 2021, C-741/19, Komstroy, ECLI:EU:C:2021:655.

Rozsudok Súdneho dvora (veľká komora) z 26. októbra 2021, C-109/20, PL Holdings, ECLI:EU:C:2021:875.

Rozsudok Súdneho dvora (veľká komora) zo 6.3. 2018, C-284/16, Achmea. ECLI:EU:C:2018:158

Správa Benátskej komisie z 18. marca 2016, Štúdia č. 711/2013 CDL-AD(2016)007 rev.

STROLL, P. T. International Investment Law and the Rule of Law. In. Goettingen Journal of International Law 9 (2018) 1, Special Ed. Holterhus. 267-292 s.

Zmluva o Európskej únii

Kontaktné údaje:

Mgr. Dominika Gornaľová, PhD.
dominika.gornalova@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Šafárikovo nám. 6
810 00 Bratislava 1
Slovenská republika

ZÁSAHY MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA DO ÚSTAVODARNÝCH PROCESOV

Ondrej Ružička

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: The article discusses the cases of processes of adopting constitutions with an international character, namely the South African constitutional process, the process in Germany after the Second World War, the process of adopting the constitution of Czechoslovakia in 1920 and the case of Kosovo. These are influences disrupting the radical conceptions of constitutional power, and thus represent interventions in these processes with varying intensity and consequences. The goal is to analyze the impact of international law in the form of subjects, sources or special bodies of international law on constitution-making processes in the sense of adopting constitutions..

Abstrakt: Článok rozoberá prípady procesov prijímania ústav s medzinárodným charakterom, a to najmä Juhoafrického ústavodarného procesu, procesu v Nemecku po druhej svetovej vojne, proces prijatia ústavy Československa v roku 1920 a prípad Kosova. Ide o vplyvy narúšajúce tradičné koncepcie ústavodarnéj moci, a teda predstavujú zásahy do týchto procesov s rôznou intenzitou a konsekvenciami. Cieľom je analyzovať vplyv medzinárodného práva v podobe subjektov, prameňov alebo osobitných orgánov medzinárodného práva na ústavodarne procesy v zmysle prijímania ústav.

Key words: United Nations, constitution adoption proces, South African republic, Kosovo, international law.

Kľúčové slová: Organizácia spojených národov, proces prijatia ústavy, Juhoafrická republika, Kosovo, medzinárodné právo

1 ÚVOD

Ústavodarné procesy sú zväčša doménou vnútroštátneho práva, a teda z prvého pohľadu je takmer paradoxné vnášať do problematiky medzinárodnoprávnu rovinnu. Ústavodarné procesy je možné v dnešnom vnímaní zaradiť ako tému spätú s moderným štátom, počnúc od konca 18. storočia až pod dnešok.¹ Moderný štát, tak ako ho definuje moderný konštitucionalizmus, je jedným zo základných subjektov medzinárodného práva a podieľa sa na zásadnom vytváraní systému medzinárodného práva. Práve tento fakt viedol k snahe upriamiť pozornosť na tému zásahov medzinárodného práva do ústavodarného procesu, konkrétne v jeho najdôležitejšej forme, prijatia ústavy.

Akt prijatia ústavy je nepochybne dôležitým pre existenciu štátu, jeho systémov fixuje základné rozhodnutie suveréna. Ústavy vznikajú zväčša v turbulentných podmienkach, revolučných stavoch spoločnosti.² Paradoxom teda je, že to, čo má byť racionálnym a stabilizujúcim konštruktom, vzniká v prostredí, ktoré sa vyznačuje častokrát výrazným prvkom iracionality. Stabilita sa tak vytvára

¹ Ako dôkaz tohto fenoménu možno využiť napríklad webovú stránku [constituteproject.org/](https://www.constituteproject.org/). Ktorá sumarizuje a poskytuje informácie o takmer všetkých ústavách ktoré boli prijaté počnúc vznikom modernej konštitucionalistiky, či už sú tie v platnosti alebo ústavy historického charakteru. Pozri: <https://www.constituteproject.org/>

² ELSTER, J., *Forces and Mechanisms in the constitution-making process*, In: CHOUDHRY, S., GINSBURG, T., *Constitution Making*. Edward Elgar Publishing Limited, UK, 2016, s. 35

v nestabilnom prostredí. Nestabilné prostredie - revolučný stav, môže predstavovať vojnový stav, tranzitívne obdobie premeny štátneho režimu, sociálne nepokoje, revolúciu.

2 ZARADENIE ZÁSAHOV V ZMYSLE PERIODIZÁCIE ÚSTAVODARNÝCH PROCESOV

Obdobne ako v prípade iných právnych fenoménov je možné ústavodarné procesy kategorizovať resp. začleniť do tzv. „vln“, teda období kde došlo k výraznej ústavodarnej aktivite, takpovediac v globálnej miere. Jednotlivé vlny je možné zaradiť nasledovne:

- Za prvú vlnu ústav v pravom slova zmysle môžeme pokladať ústavy jednotlivých štátov Ameriky, ako aj samotnú federálnu ústavu Spojených štátov Amerických (1789), Poľska (3. máj 1791) a v neposlednom rade Francúzska (3. septembra 1791).
- Druhá vlna predstavuje obdobie buržoázných revolúcií v roku 1848. Táto vlna mala dve fázy a to fázu prijatia revolučných ústav a následnou reakciou bolo prijatie kontra-revolučných oktrojovaných ústav. Pre naše územie, teda územie Uhorského kráľovstva boli charakteristické tzv. leges fundamentales ako súhrn právnych dokumentov rôzneho charakteru a marcové zákony prijaté uhorským snemom známe ako bratislavská marcová ústava v roku 1848. Predstaviteľkou kontrarevolučnej oktrojovanej ústavy bola Stadionová ústava zo 4. marca 1849.
- Tretia vlna nasledovala po Prvej svetovej vojne. Rozpad prípadne transformácia krajín znamenala potrebu vytvorenia nových inštitucionálnych základov, prípadne zásadnú zmenu inštitucionálneho fungovania štátov. Ústavy Československa, Rakúska, Weimarského Nemecka, Poľska.
- Druhá svetová vojna znamenala započatie štvrtej vlny. Porazené, ako aj reštaurované krajiny prijali ústavné dokumenty so zásadnou ingerenciou zahraničných víťazných mocností. Krajiny ako Nemecko a Japonsko, zo strany západných mocností, zatiaľ čo východný blok smeroval cestou prijímania ľudovodemokratických ústav pod výrazným vplyvom Sovietskeho zväzu.
- Piata vlna je spätá s rozpadom koloniálnych impérií Británie a Francúzska. Krajiny ako India, Pakistan v 40. rokoch 20. storočia až po 60. roky, do tejto vlny je možné zaradiť aj procesy v rámci Afrického kontinentu.
- V 70. rokoch 20. storočia prišlo k zmene autoritatívnych režimov južnej Európy. Španielsko, Portugalsko a Grécko v následku týchto zmien prijalo demokratické ústavy.³

V poradí siedmou vlnou, bolo prijatie ústav/zásadných ústavných zmien po roku 1989 a páde komunistických režimov, vrátane Slovenskej republiky. V ostatných obdobiach po roku 2000, by sme síce mohli zaznamenať viaceré ústavné zmeny, či už prijatie nových ústav alebo podstatných ústavných zmien, avšak nie je možné ich podradiť pod spoločného menovateľa alebo špecifickú charakteristiku, prípadne globálnu rozšírenosť.

Tento príspevok sa bude zaoberať 3., 4. a siedmou vlnou a prípadom Kosova ktorý patrí mimo kategorizované vlny, avšak predstavuje zaujímavý príklad, potvrdzujúci niektoré charakteristiky zásahov, ktoré sa vykryštalizovali v predchádzajúcich obdobiach.

3 ČESKOSLOVENSKO A PRIJATIE ÚSTAVNEJ LISTINY Z ROKU 1920

Československý štát vznikol na smrteľných márach Rakúsko-Uhorskej monarchie, 28. 10. 1918, čo je vo výraznom kontraste s dňom 29. 02. 1920. Uvedenú dvojročnú dobu medzi vznikom štátu a prijatím jeho ústavy je možné vidieť jednak z neočakávanosťou samotného prevratu na jednej strane. Slovom Antonína Švehlu, ktoré uviedol na schôdzi Národného výboru 2. novembra 1918, teda 4 dni po prevrate: „*Já konstatuji, že my jsme měli několik ústav vypracováno, ale to nám nikdo neřekl, že bude revoluce a že zvrátíme celé Rakousko... Ale ty veškere věci jsme zahodili, poněvadž převrat*

³ Vychádzam z modifikovaného delenia od Jona Elstera, bližšie ELSTER, J., Forces and mechanisms in the constitution-making process. In: CHOUDHRY, S., GINSBURG, T., Constitution Making, Edward Elgar Publishing limited, 2016, s. 9-14

přišel náhle a my jsme chtěli ústavu lepší.⁴ Na druhej strane zas bola situácia medzinárodná, nakoľko vojna *de iure* ešte pretrvávala a proces versailleského mierového programu sa zavŕšil až Trianonskou mierovou zmluvou (pre Československo). Práve táto medzinárodná situácia sa prejavila najvýraznejšie v podobe uzavretia medzinárodnej medzi čelnými mocnosťami spojenými i združenými a Československom, podpísanú v Saint-Germain-en-Laye dňa 10. septembra 1919. Táto zmluva obsahovala pozitívny záväzok štátu vyjadrený v čl. 1 aby boli základné zákony v súlade s jej znením. Medzi takéto záväzky patrili najmä ochrana menšín, formy nadobúdania občianstva a zaujímavosťou je aj záväzok pristúpiť k vybraným medzinárodným zmluvám v oblastiach poštových, telekomunikačných, rovnako upravila záväznosť poskytnutia samosprávy pre rusínov v Podkarpatskej Rusy.

Do ústavodarného procesu zasiahli tieto záväzky v dvojakej rovine. Za prvé najmä v otázke jazykovej, kde sa vyskytol problém spôsobený nejednotnosťou v preklade originálneho autentického znenia zmluvy zo Saint-Germain⁵ a to konkrétne čl. 7, ktorý pojednáva o *langue officielle*.⁶ Problém jazyka sa presunul do znenia zákona o jazyku č. 122/1920 Sb. podľa § 129 ústavných listín, jímž se stanoví zásady jazykového práva v republice Československé, kde rozdielne preklady a interpretácie tohto spojenia⁷ boli spojené a to konkrétne formuláciou: „Jazyk československý jest **státním, oficielním jazykem republiky** (čl. 7. smlouvy mezi čelnými mocnostmi spojenými a přidruženými a mezi Československem, podepsané v St. Germain en Laye dne 10. září 1919). Treba podotknúť, že tento jazykový zákon bol v zmysle ústavnej listiny § 129, integrálnou súčasťou ústavy ako takej. Československý delikátny pohľad na jazyk bol francúzskym predstaviteľom cudzí, resp. nedokázali vnímať rozdiel medzi českým a slovenským jazykom, čo nakoniec bolo vyjadrené aj v § 4 predmetného zákona, kde sa explicitne spomína jazyk český a jazyk slovenský. Rovnako možno jazykovú otázku vnímať ako určitú nepriamu obligáciu resp. kondicionál, nakoľko samotné znenie týkajúce sa oficiálneho jazyka čl. 7 ods. 4 Saint. Germainskej zmluvy, uvádza podmienku: „Jestliže by vláda československá zavedla nějaký oficielní jazyk...“, čo vzhľadom na dobové realie⁸ nebolo zrejme možné opomenúť.

Druhá rovina vyjadrená v špecifickej ochrane menšín Významným bol záväzok vyjadrený v Saint-Germainskej zmluve publikovanej pod č. 508/1921 Zb. z. a n., kde bola vyjadrená povinnosť voči národným menšinám, ten sa následne premietol do znenia Ústavnej listiny a to v jej šiestej hlave. Potrebu stability, ktorú vyjadruje ústava, čo vyústilo k jej pomerne rýchlemu prijatiu bola Benešova snaha získať financie pre novovzniknutý štát. Celkovo možno tento zásah charakterizovať ako priamy, jeho forma predstavovala klasickú medzinárodnú zmluvu kde štát dobrovoľne prejavil súhlas. Obligácia vyjadrená v jednotlivých článkoch sa stala súčasťou ústavnej úpravy buď priamo na základe výslovnému záväzku alebo na základe podmienky, ktorá bola vzhľadom charakter nového štátu v podstate splnená.

4 NEMECKO

Druhá svetová vojna so sebou priniesla zásadný zlomový bod nielen v medzinárodnom práve, ale aj v oblasti vnútroštátneho práva, resp. v samotnom koncepte konštitucionalistiky. Netreba opomenúť na jednej strane obmedziť nestabilný systém liberálnych demokracií začiatku 20. storočia

⁴ GALANDAUER, J., Vznik Československé republiky 1918 Programy, projekty, předpoklady, Svoboda, Praha, 1988, s. 104.

⁵ Ako uvádza čl. 21 ods. 2: „Tato smlouva, sepsaná v jazyku francouzském, anglickém a italském, - jejíž text francouzský bude rozhodovati, objevila-li by se neshoda -, bude ratifikována.“; český preklad dostupný na: <https://www.aspi.sk/products/lawText/1/2789/0/2/smlouva-c-508-1921-sb-mezi-celnými-mocnostmi-spojenými-i-sdruženými-a-ceskoslovenskem-podepsana-v-saint-germain-en-laye-dne-10-zari-1919/smlouva-c-508-1921-sb-mezi-celnými-mocnostmi-spojenými-i-sdruženými-a-ceskoslovenskem-podepsana-v-saint-germain-en-laye-dne-10-zari-1919>

⁶ Francúzske znenie Saintgermainskej zmluvy: „Article 7 *Traité concernant la reconnaissance de l'indépendance de la Tchecoslovaquie et la protection des minorités.*“ Dostupné na internete: <https://mjp.univ-perp.fr/traites/1919tcheco.htm>

⁷ Zaujímavou je ingerencia a zásadný vplyv Antonína Švehly bližšie pozri. BROKLOVÁ, E., Antinín Švehla Tvůrce politického systému. Praha: Academia, 2017, s. 197.

⁸ Menšiny tvorili značnú časť obyvateľstva Československa.

a medzivojnového obdobia, ktoré umožnili nástup autoritatívnych režimov. Netreba opomenúť ani výrazný rozvoj konceptu ľudských práv ako určitého korektívu oproti čisto formalistickým katalógom známych z predchádzajúcich období.

Nemecko sa po druhej svetovej vojne muselo vyrovnáť s vyššie uvedenými trendami, no zároveň aj so špecifickou situáciou, a to okupačným režimom. Nemecké územie bolo vo vojenskej správe štyroch víťazných štátov: Spojených štátov, Británie, Francúzska a Sovietskeho zväzu. Okupačný režim sa bol spočiatku vykonávaný pomocou Spojeneckej kontrolnej rady pre Nemecko, vytvorenou Postdamskou dohodou z 02. augusta 1945.⁹ Tá okrem iného mala účinky zrušenia všetkých nacistických zákonov, z ústavného hľadiska spojenci odmietali centrálnu vládu a chceli čo najrýchlejšie vytvoriť systém decentralizovaný v podobe samosprávnych jednotiek (Länder) na demokratických princípoch formou volebných rád. Takto designované samosprávne časti prijali ústavy vo vlastnom slova zmysle napríklad Bavorská ústava z 08. decembra 1946, ktoré boli odsúhlasené okupačnými silami.¹⁰ Samotný charakter správy sa v jednotlivých okupovaných zónach značne líšil či už britský zameraný skôr na paternalistickejší a pomalší prístup dbajúci na administratívnu zložku alebo americký prístup zameraný na prax ako spôsob postupu k demokratizácii, spôsobom rýchlejšieho transferu správy priamo Nemcom.¹¹ Určitou výnimkou tvorila Francúzska strana, ktorá nebola moc naklonená konceptu jednotného Nemecka ako ucelenej suverénnej entity, skôr inklinovali k určitej forme federácie.¹² Samotný akt takejto správy a absencia centrálnej vlády, posledná centralizovaná moc v podobe Doenitzovej vlády prestala existovať po bezpodmienečnej kapitulácii a následnom zrušení, čo podľa Kelsena fakticky znamenalo, že Nemecko ako také prestalo existovať ako suverénny štát v zmysle medzinárodného práva.¹³ Teda bol tu problém nejednotnosti foriem ako dospieť k demokratizácii a zároveň neexistencia centralizovanej entity schopnej z pohľadu konštitucionalistiky prijať ústavu, predstavujú problém. Je síce pravda, že ústavy vznikajú často za turbulentných podmienok, ale nie sú nevyhnutne vytvárané ex nihilo.

Ako bolo v krátkosti načrtnuté okupačná správa bola v niektorých smeroch nejednotná, čo bolo ešte vyhrotené odchodom Sovietskeho zväzu so spoločnej okupačnej rady a formovaním Nemeckej demokratickej republiky ako súčasť východného bloku. Do istej miery však zmena okupačných strán zo štyroch na tri teda Spojené štáty, Britániu a Francúzsko znamenali minimálne lepšie podmienky pre koordináciu spoločných postupov vo vzťahu k prijatiu ústavy, keďže "extrémnejšie"¹⁴ strany predstavovali Sovietsky zväz a Francúzsko. Na to nadviazal samotný ústavodarný proces v rovine okupačných autorít boli ideálmi Americkej strany jasný federalizmus, Británie zas preferovala odklon od unitárneho centrálného systému na jednej strane a voľnej konfederácií na strane druhej. Finálny článok dohody bol koncipovaný Londýnskou dohodou na jar roku 1948, ako uvádza Carl J. Friedrich zásadným sa stal koncept, že pokiaľ nemá byť ústava len prostým papierom, mala by byť prijatá Nemcami. Na túto ideu sa podarilo presvedčiť aj odporcov Francúzov. Finálne znenie najdôležitejšej časti dohody znelo: „*Ústavodarné zhromaždenie vypracuje návrh demokratickej ústavy, ktorá pre zúčastnené štáty vytvorí vládnú štruktúru federálneho typu, ktorá bude najlepšie prispôbená prípadnému obnoveniu v súčasnosti narušenej nemeckej jednoty a ktorá bude chrániť práva zúčastnených štátov, poskytovať primeranú ústrednú moc a obsahovať záruky individuálnych práv a slobôd.*“ Následne bola dohoda postúpená jednotlivým nemeckým ministerským predsedom. Reakciou jednotlivých Länder bola Coblenská rezolúcia, kde jednotliví ministerskí predsedovia akceptovali autorizáciu vytvoriť reprezentatívny orgán, s tým, že navrhujú aby sa volalo Parlamentné zhromaždenie. Dôvodom bolo aby nevypracovalo ústavu v pravom slova zmysle, ale len prechodný

⁹ Celé znenie Postdamskej dohody:

https://www.nato.int/ebookshop/video/declassified/doc_files/Potsdam%20Agreement.pdf

¹⁰ FRIEDMANN, W., THE LEGAL AND CONSTITUTIONAL POSITION OF GERMANY UNDER ALLIED MILITARY GOVERNMENT, s. 133, dostupné na internete:

<http://classic.austlii.edu.au/au/journals/ResJud/1947/38.pdf>

¹¹ HOUSE, CH., Allied administration in Germany. In: The World today, 1948, vol. 4, No. 4, s. 165

¹² Ref. 10 FRIEDMANN, s. 133 a 143

¹³ KELSEN, H., The Legal status of Germany According to the Declaration of Berlin. In: *The American Journal of International law*, 1945, Vol. 39, No. 3, s. 518

¹⁴ Spočívajúce v silnom centralizme (Sovietsky zväz) a voľná konfederácia (Francúzsko)

základný zákon na dobu keď bude suverenita navrátená nemeckému ľudu.¹⁵ Prijatá norma sa mala nazývať „*Grundgesetz*“ (Základný zákon) a nie „*Verfassung*“ (Ústava), čo bolo aj v semantickej rovine problematické najmä pre Spojencov.¹⁶

Základný zákon bol nakoniec prijatý 08. mája 1949 Parlamentným zhromaždením, integrálnou súčasťou mal byť aj Okupačný štatút¹⁷ z 12. mája 1949, ktorý bol prijatý tromi okupačnými silami. V podstate obmedzoval federáciu a jednotlivé Länder (federálne štáty) v týchto oblastiach: demilitarizácia, kontrolu Porúria, otázok týkajúcich sa reparácií, obchodných a zahraničných záujmov Nemecka a nárokov voči Nemecku (bod 2). Okupačný štatút však vymedzil aj povedzme výnimočné právomoci okupačných autorít nad rámec bodu 2, ktoré mohli byť využité na zachovanie demokratickej vlády v Nemecku alebo na zabezpečenie medzinárodných obligácií svojich vlád. Zaujímavá bola aj interakcia medzi týmto štatútom a Základným zákonom samotným. Akákoľvek novelizácia mala byť ešte pred jej účinnosťou získať súhlas od okupačných autorít. Rovnako sa to týkalo aj zahraničných dohôd federácie s cudzími vládami. Teda už z tohto pohľadu sa jednalo povedzme o integrálnu súčasť nemeckého federálneho ústavného poriadku.¹⁸ Aj napriek tomu, že po rozpade východného bloku nastalo zjednotenie Nemecka, nebola doteraz prijatá ústava minimálne z pohľadu znenia stále platného a účinného čl. 146 Základného zákona, ktorý stále charakterizuje túto ústavu ako dočasnú.¹⁹ Samozrejme táto tzv. *sunset clause*²⁰ je stanovená v kumulatívnej podmienke zjednotenia Nemecka a prijatia ústavy takto zjednoteným ústavodarcom.

Ak zoberieme takúto komplexnú povojnovú situáciu tak medzinárodné právo konkrétne v podobe špecifického charakteru okupácie spolu s existenciou Organizácie spojených národov²¹, predstavovalo aj napriek relatívne širokým hraniciam úvahy nemeckých ústavodarcov, natoľko zásadný zásah, že vytvára problém pri kategorizácii a teoretickom uchopení charakteru Nemecka. Iným príkladom z tejto konštitučnej vlny je zas prípad Japonska, kde neprišlo k relatívne autonómnej príprave ústavy ale kompletná úprava bola reálne nanútená z dielne generála McArthur.²² Osobitným a z hľadiska otázky suverenity je článok 9 japonskej ústavy, ktorý má aj výrazný deklaratórny charakter, že Japonský ľud sa navždy zrieka vojny ako suverénneho práva národa, hrozby alebo užitia sily ako prostriedku riešenia medzinárodných sporov a zároveň nebude nikdy udržiavať pozemné, námorné a vzdušné sily.

5 JUHOAFRICKÁ REPUBLIKA A NAMÍBIA

Ďalším príkladom ktorým patrí do ostatnej nazvime to veľkej vlny konstitucionalizmu je príklad Juhoafrickej republiky a Namíbie. Tieto dva štáty sú brané ako jeden príklad keďže medzinárodné zásahy do ústavodarných procesov týchto dvoch štátov sú previazané. Na jednej strane Juhoafrická republika ako mandátna autorita spravujúca Namíbiu (názov od 60. rokov z rozhodnutia orgánov

¹⁵ Úryvok cit. z FRIEDRICH, C. J., *Rebuilding the German Constitution I*. In: CHOUDHRY, S., GINSBURG, T., *Constitution Making*, Edward Elgar Publishing limited, 2016, s. 536-537

¹⁶ Ref. 15 FRIEDRICH, s. 544

¹⁷ Na túto skutočnosť poukazuje aj Schvaľovací list z 12. 05. 1949 od Vojenských guvernéroov adresovaný predsedovi Parlamentného zhromaždenia Konrádovi Adenauerovi, ktorý ponúka určitý interpretačný kľúč ako by malo Nemecko aplikovať požiadavky Okupačného štatútu. List dostupný na: https://ghdi.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=2854

¹⁸ Okupačný štatút Nemecka z 12. mája 1949 dostupný na internete: https://www.cvce.eu/content/publication/2003/10/21/6750efd3-4b34-4fec-9a4a-df0ff125d302/publishable_en.pdf

¹⁹ Nemecké znenie článku: „*Dieses Grundgesetz, das nach Vollendung der Einheit und Freiheit Deutschlands für das gesamte deutsche Volk gilt, verliert seine Gültigkeit an dem Tage, an dem eine Verfassung in Kraft tritt, die von dem deutschen Volke in freier Entscheidung beschlossen worden ist.*“

²⁰ Obdobný dočasný charakter mal aj samotný Okupačný štatút.

²¹ Všetky okupačné autority boli stálymi členmi Bezpečnostnej rady OSN.

²² I keď aj tu pôsobili japonský poradcovia, bližšie pozri GORDON, B. S. *The Equal Rights Clause*. In: CHOUDHRY, S., GINSBURG, T., *Constitution Making*. Edward Elgar Publishing Limited, UK, 2016, s. 684-706

OSN)²³ ako mandátne územie. Práve na predmetný medzinárodnoprávny fenomén je naviazaný tento partikulárny zásah medzinárodného práva do procesu prijatia ústavy Juhoafrickej republiky a Namíbie. Tieto dva prípady sú aj v zmysle historického previazané spolu a vplyv sa prejavil buď priamo alebo nepriamo avšak na základe spoločných zásahov medzinárodnej komunity.

Juhoafrická republika bola charakterizovaná ako štát s vládou menšiny so špecifickým režimom apartheidom, ten sa mimo iného prejavil aj v nevhodnosti súhlasiť s premenou mandátnej správy Juhozápadnej afriky na poručenským systém predpokladaných Chartou OSN. Skutočnosti tohto pôsobenia sa prejavili aj v mandátnej správe tohto územia, išlo o mandátne územie kategórie C, teda právny poriadok mandátneho správcu sa priamo uplatňoval aj na mandátnom území. Práve povaha juhoafrického režimu a špecifický charakter mandátnej správy si vyžiadali reakciu medzinárodného spoločenstva v podobe v počiatku rezolúcií Valného zhromaždenia OSN a následne Bezpečnostnej rady, doplnené rozhodnutiami Medzinárodného súdneho dvora. Medzi dôležité by sme mohli zaradiť rezolúciu Valného zhromaždenia č. 2145 z 27. októbra 1966 a neskoršiu rezolúciu č. 2248 (S-V) z roku 1967 zriaďujúcu Radu Organizácie spojených národov pre Juhozápadnú Afriku. Medzi úlohy tejto rady bola administrácia Juhozápadnej Afriky, vlastná legislatívna právomoc a dokonca aj právomoci výnimočného charakteru.²⁴ Vyvrcholenie zásahov došlo až pomocou rezolúcie Bezpečnostnej rady č. 632 (1989), ktorou sa zriadil orgán UNTAG United Nations Transition Assistant Group, ktorý mal právomoc dozerať na jednak slobodný priebeh prvých volieb v Namíbii, rovnako tak dohliadať na ústavodarný proces. Spolu s takýmito formálnymi inštitútmi však v tomto procese pôsobila aj tzv. Kontaktná skupina pre Namíbiu²⁵, neskôr formalizovaná rezolúciou Bezpečnostnej rady č. 435 (1978).²⁶ Táto kontaktná skupina operovala počas 80. rokov a prijala dokument Princípy týkajúce sa Ústavodarného zhromaždenia a Ústavy pre nezávislú Namíbiu. Tieto princípy obsahovali okrem spôsobu kreovania ústavodarného zhromaždenia aj základné princípy týkajúce sa klasickej ústavných náležitostí. Forma existencie Namíbie bola definovaná v štátnej forme unitárneho štátu s demokratickým princípom riadiacim klasické trojdelenie verejnej moci. Podmienkou existencie ústavy bola aj existencia katalógu základných práv ktorá mala byť v súlade so Všeobecnou deklaráciou ľudských práv, rovnako tak ústava mala zahŕňať aj samosprávne štruktúry na lokálnej úrovni.²⁷ Ako uvádza správa týkajúca sa implementácie týchto princípov do finálnej ústavy Namíbie, možno skonštatovať, že predmetné všeobecné princípy boli implementované²⁸, dokonca v prípade inštitútu ombudsmana dokonca ústavodarcovia upravili vo vyššom štandarde ako predpokladali samotné princípy.²⁹ V zmysle rozoberanej problematiky tu môžeme identifikovať formálne aj neformálne zásahy medzinárodného práva dočasného ako aj stáleho charakteru. Celkovo sa jedná o priamy zásah do ústavodarného procesu.

Samotný ústavodarný proces Juhoafrickej republiky sa od polovice 80. rokov zmieta vo vnútroštátnom konflikte, hlavným opozičným politickým subjektom bol Africký národný kongres, predstavujúci záujmy utlačenej černošskej väčšiny. Na pozadí tohto vnútroštátneho napätia figurovali okrem iného aj medzinárodné vplyvy. Výrazným vplyvom bol jednak Medzinárodný dohovor

²³ Predtým známa ako Nemecká Juhozápadná Afrika, neskôr mandátne územie Juhozápadná Afrika.

²⁴ Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN č 2145 (XXI), 2248 (S-V) dostupné na: <https://www.aalco.int/9thsession/Part%2019.pdf>

²⁵ Bližšie k tomuto subjektu pozri KARNNS, M. P., Ad hoc multilateral diplomacy: the United States, the Contact Group, and Namibia In: *International Organization*, Volume 41, Issue 01, December 1987, s. 93 – 123

²⁶ Rezolúcia Bezpečnostnej rady OSN č. 435 (1978) dostupné na internete https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/NM_780929_SCR435%281978%29.pdf

²⁷ Principles concerning the Constituent Assembly and the Constitution for an independent Namibia zaslané Generálnemu tajomníkovi OSN v podobe listu dostupné na: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/NA_820712_Principles%20ConstituentAssemblyConstitutionIndependentNamibia.pdf

²⁸ Správa Futher report of the Secretary-general concerning the implementation of Security council Resolution 435 (1978) concerning the question of Namibia dostupné na: https://constitutionnet.org/sites/default/files/referandum_report.pdf

²⁹ WYK, D., The making of the Namibian Constitution: lessons for Africa, In: [*Comparative and International Law Journal of Southern Africa*, Vol. 24, No. 3](#), 1991, s. 346

o potlačení a trestaní apartheidu³⁰ a jednak špecifické sankcie v podobe ukončenia mandátu vo vzťahu k Namíbií a rozličné sankcie z dielne Valného zhromaždenia OSN fakultatívneho charakteru,³¹ Bezpečnostnej rady OSN v podobe neskoršieho obligatórneho zbraňového embarga a odporúčenie členským štátom zastaviť investičné, kultúrne a športové vzťahy.³² Tlak vnútroštátny ako aj medzinárodný podnietil vytvorenie Ústavný princípov pozostávajúcich z 34 bodov upravujúcich politicky dohodnuté zásady tvorby finálnej ústavy. Juhoafrická dočasná ústava z roku 1994, ktorá efektívne umožnila prechod od apartheidu k demokratickému zriadeniu a prijatiu stálej ústavy aj vďaka obsiahnutiu zásadných princípov novej (stálej) ústavy. Osobitným mechanizmom ktorý dohliadal na obsahovú a materiálnu stránku novej ústavy bol Ústavný súd ktorý mal právomoc potvrdiť (certifikovať) súlad ustanovení s princípmi. Súbor týchto princípov bol záväzný a nemohol byť novelizovaný ani inak menený.³³ Síce medzinárodný zásah nezasiahol priamo do samotného prijatia ústavy, ale udalosti v Namíbií pôsobili nepochybne na výsledný produkt ústavu Juhoafrickej republiky, čo umožnilo transformáciu a inkorporovanie rozličných politických subjektov do ústavodarného procesu.

Napriek tomu, že tento príklad nie je v pravom slova zmysle ukázkovým príkladom medzinárodného zásahu, je možné identifikovať výrazné pozadie ktoré je minimálne materiálne späté s týmito procesmi predstavuje úspešný prípad osvojenia si špecifickým prístupov (dočasnej ústavy) v konštitucionalistike vo všeobecnosti medzinárodným spoločenstvom na pôde OSN. Zároveň prípad Namíbie predstavuje proto-postup OSN a výrazné rozšírenie obsahových možností v agende zabezpečovania medzinárodného mieru a bezpečnosti spočívajúce v suplovaní ústavodarných aktivít v konkrétnych ad hoc situáciách.

6 KOSOVO

Napriek tomu, že Slovenská republika neuznáva Kosovo ako samostatný štát predsa len má tento útvar svoju vlastnú ústavu prijatú v roku 2008. Samotná ústava Kosova nepredstavuje nevyhnutne zaujímavý prípad pre analýzu, skôr zaujímavejšou a pre predkladanú problematiku významnejšou je situácia pred jej prijatím. Kosovo bolo v zmysle Rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN č. 1244 (1999) podriadené pod správu špecifického orgánu určeného pre správu tohto územia, resp. pre zabezpečenie budúcej formy samosprávy. Išlo o Prechodnú administratívnu misiu Organizácie spojených národov pre Kosovo (United Nations Interim Administration Mission in Kosovo). Čo v zmysle predchádzajúcich príkladov medzinárodným základom predstavovalo už preskúmanú možnosť, ktorú medzinárodné spoločenstvo nadobudlo pri riešení špecifického problému prevzatia mandátnej správy a potreby priamo vykonávať obligácie plynúce z tohto špecifického medzinárodného inštitútu. Teda, že Bezpečnostná rada, resp. aj Valné zhromaždenie je schopné vytvárať špecifické orgány disponujúce exekutívnymi, legislatívnymi a justičnými právomocami. V určitom zmysle je možné povedať, že disponujúce aj ústavodarnými právomocami i keď s určitou špecifickosťou. Na rozdiel od prípadu Namíbie a existencie Rady Spojených národov pre Juhozápadnú Afriku, kde určitým konštitučným dokumentom bola len samotná rezolúcia Valného zhromaždenia, v prípade Kosova tento špecifický orgán dotovaný legitimitou Bezpečnostnej rady sám vydal dokument tzv. Ústavný rámec pre dočasnú samosprávu Kosova (Constitutional framework for provisional self-government in Kosovo).³⁴

³⁰ International Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid dostupné na: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.10_International%20Convention%20on%20the%20Suppression%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Apartheid.pdf

³¹ Embargo na ropné produkty, prerušenie hospodárskych vzťahov a podobne.

³² Rezolúcia Bezpečnostnej rady OSN č. 569 (1985) dostupné na: <https://digitalibrary.un.org/record/87856>

³³ EBRAHIM, H., MILLER, L. E., Creating the Birth Certificate of a New South Africa In: CHOUDHRY, S., GINSBURG, T., Constitution Making. Edward Elgar Publishing Limited, UK, 2016, s. 765

³⁴ A CONSTITUTIONAL FRAMEWORK FOR PROVISIONAL SELF-GOVERNMENT IN KOSOVO dostupný na: <https://www.esiweb.org/pdf/bridges/kosovo/12/1.pdf>

Ak sa pozrieme bližšie na tento dokument možno charakterizovať obsahovo ako ústavu v pravom slova zmysle, nachádzala sa tu typická deľba moci, katalóg ľudských práv. Pochopiteľnou anomáliou v obsahu bola výnimka v prednosti v podobe autority KFOR (The Kosovo Force) a Špeciálneho zástupcu Generálneho tajomníka OSN, teda samotné princípy a ciele vyplývajúce z rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN, rovnako tak dohody medzi Juhosláviou a KFOR tzv. Kumanovskej dohody.³⁵ Zo štátovedného pohľadu išlo skôr o ústavu špecifickej časti zloženého štátu Juhoslávia, nakoľko samotná spomínaná rezolúcia predpokladala do budúcnosti určitú kvalitatívnu autonómiu v rámci vtedajšej Juhoslávie. Z tohto hľadiska tento dokument predstavuje čistý zásah do ústavodarného procesu v podobe jeho suplovania, spúšťačom ktorého bolo ohrozenie mieru a bezpečnosti bez väzby na iný inštitút medzinárodného práva.³⁶ Rozdielom oproti napríklad Namíbií kde medzinárodné spoločenstvo anticipovalo konečnú nezávislosť v prípade Kosova prišiel šok pre samotnú dočasnú správu, nakoľko Kosovské orgány odlišné³⁷ od dočasných vyhlásili nezávislosť. Medzinárodné spoločenstvo reagovalo na základe už nazval by som to vžitého úzu obrátiť sa na Medzinárodný súdny dvor, čo vyústilo v kontroverzný poradný posudok *Súlad jednostranného vyhlásenia nezávislosti s medzinárodným právom v prípade Kosova*³⁸. Medzinárodné spoločenstvo v prípade Kosova pochopilo významný charakter dočasných zásahov ako efektívny spôsob riešenia partikulárnych problémov v rozdelených spoločnostiach. Otázkou samozrejme zostáva, či vyhlásenie nezávislosti Kosova je možné vnímať ako úspech alebo skôr zlyhanie medzinárodným právom suplovej ústavy.

Potenciál pomoci/zásahov do ústavodarných procesov bol formalizovaný v podobe Usmernenia Generálneho tajomníka OSN o ústavnej pomoci Organizácie spojených národov.³⁹ Samotná Organizácia spojených národov disponuje viacerými stálymi orgánmi ktoré vystupujú vo vzťahu k ústavodarnému procesu ako poradnom, mediačnom a expertnom postavení.⁴⁰ Ostatne podpora bola vyžiadaná zo strany Líbye⁴¹, kde pôsobia orgány OSN mimo iné aj v oblasti ústavného procesu.

7 ZÁVER

Problematika zásahov je nepochybne širšia ako len predkladané príklady. Často je v zmysle ústavodarnej činnosti nemenej dôležitá téma existencie ústavy aj po jej prijatí tzv. život ústavy a s tým spojený test legitimity. Či medzinárodné zásahy vplyvajú na legitimitu ovplyvnených ústav je však problematika značne komplexnejšia na rozpracovanie, čo charakter tohto príspevku neumožňuje.

Ústavodarne procesy sú integrálnou problematikou moderného štátu. Medzinárodné právo sa za ostatné storočie pretransformovalo z takmer výlučne dispozičného charakteru do systému charakterizovaného aj prvkami kogentného charakteru. Počet medzinárodných subjektov sa takmer zoštvornásobil, a to minimálne z charakteru medzinárodného práva má značný vplyv na vnútroštátne právo aj v podobe ústav a procesov ich prijatia. Otázkou však zostáva, či je liberálnodemokratické atribúty charakteristické pre prevládajúce západocentrické vnímanie, tým jediným optimálnym riešením, resp. či aspoň zdanlivý univerzalistický charakter nenaráža na problém legitimity ústvodarného procesu, najmä vo vzťahu k prijatiu ústavy ako vyjadrenia unikátneho charakteru toho ktorého spoločenstva. Ďalším problémom je pretrvávajúci trend rozchádzania sa jednotlivých geopolitických celkov, či už v podobe vojny na Ukrajine, rozdielny pohľad Číny na otázky týkajúce sa

³⁵ Kumanovská dohoda dostupná na:

https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/990615_MilitaryTechnicalAgreementKFORYugoslaviaSerbia.pdf

³⁶ Ako napríklad mandátny systém.

³⁷ Tak ako Zhromaždenie charakterizoval Medzinárodný súdny dvor v bode 105 poradného posudku *Súlad jednostranného vyhlásenia nezávislosti s medzinárodným právom v prípade Kosova*

³⁸ Poradný posudok Medzinárodného súdneho dvora *Súlad jednostranného vyhlásenia nezávislosti s medzinárodným právom v prípade Kosova* dostupný na: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf>

³⁹ Usmernenie dostupné na:

https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SG%20Guidance%20Note%20on%20Constitutional%20Assistance_2.pdf

⁴⁰ Základné info dostupné na: <https://peacemaker.un.org/constitutions-project>

⁴¹ Informácia dostupná na: <https://unsmil.unmissions.org/constitution-making-process>

ľudských práv a celkovej podoby štátneho zriadenia. Čo bude mať možno vplyv na autoritatívnejšiu stránku zásahov najmä z dielne Bezpečnostnej rady. Tak či tak ten ktorý partikulárne aktualizovaný "ľud", má stále možnosť sa obrátiť na iné orgány OSN. Konkrétne Valné zhromaždenie, ktoré dokáže taktiež vytvárať svoje orgány bez nutnosti nevyhnutnej interakcie sa Bezpečnostnou radou, prípadne poskytnúť pomoc nezáväzného charakteru. Takýto krok môže byť čisto pragmatickým riešením v záujme zvýšenia šancí konštituovanej entity byť medzinárodne uznanou, alebo v snahe získať priestor pre riešenie zložitých ústavodarných rokovanií.

Ak by som chcel zhrnúť predložené príklady zásahy možno kategorizovať nasledovne na základe ich charakteru:

- Charakter vplyvu: a) priame zásahy (záväzok, rezolúcie BZ OSN, rozhodnutie iného subjektu); b) nepriame zásahy (sankcie, nezáväzné akty MPV, zásady a princípy MPV).
- Charakter formy zásahu: a) forma záväzku v podobe normy MPV; b) forma špecifického aktu zväčša medzinárodného orgánu
- Časový charakter zásahu: a) dočasný zásah – dočasné ústavy/ústave podobné akty b) stály zásah – finálna ústava (princípy, záväzky alebo ústava ako celok)

Takýto nazval by som ho „medzinárodný“ konštitucionalizmus v podobe špecifických zásahov do ústavodarných procesov sa stal integrálnou súčasťou inštrumentov medzinárodného práva ako takého. Primárne zastúpeným v podobe Organizácie spojených národov, ale aj zahraničnej politiky jednotlivých subjektov medzinárodného práva. Ovplyvňoval a ovplyvňuje podobu rozličných druhov subjektov a ich ústavných poriadkov. Pomáha no vyvoláva aj veľa otázok. Natíska sa otázka je to v zmysle tradičnej konštitucionalistiky ako primárne vnútroštátnej disciplíny problém? Myslím si, že nie, ako píše aj Tom Ginsburg, ústavodarný proces je len recept⁴², ktorý nehovorí o každom kroku a ingrediencií. Medzinárodné právo resp. jeho zásahy sú len určitou prísadou v celom komplexnom fenoméne akým je ústavodarný proces a závisí nakoniec na kuchárovi aký bude výsledok.

Použitá literatúra:

A CONSTITUTIONAL FRAMEWORK FOR PROVISIONAL SELF-GOVERNMENT IN KOSOVO dostupný na: <https://www.esiweb.org/pdf/bridges/kosovo/12/1.pdf>

BROKLOVÁ, E., Antinín Švehla Tvůrce politického systému. Praha: Academia, 2017.

COOKING UP A CONSTITUTION - PROFESSOR TOM GINSBURG dostupné na: https://www-libyanjustice-org.translate.goog/news/163-cooking-up-a-constitution-professor-tom-ginsburg?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=sk&_x_tr_hl=sk&_x_tr_pto=sc

EBRAHIM, H., MILLER, L. E., Creating the Birth Certificate of a New South Africa In: CHOUDHRY, S., GINSBURG, T., *Constitution Making*. Edward Elgar Publishing Limited, UK, 2016. s. 707-749

ELSTER, J., Forces and Mechanisms in the constitution-making process, In: CHOUDHRY, S., GINSBURG, T., *Constitution Making*. Edward Elgar Publishing Limited, UK, 2016. s. 5-38

Francúzske znenie Saintgermainskej zmluvy dostupné na: <https://mjp.univ-perp.fr/traites/1919tcheco.htm>

FRIEDMANN, W., THE LEGAL AND CONSTITUTIONAL POSITION OF GERMANY UNDER ALLIED MILITARY GOVERNMENT, s. 133, dostupné na internete: <http://classic.austlii.edu.au/au/journals/ResJud/1947/38.pdf>

FRIEDRICH, C. J., Rebuilding the German Constitution I. In: CHOUDHRY, S., GINSBURG, T., *Constitution Making*, Edward Elgar Publishing limited, 2016. s. 528-550

⁴² COOKING UP A CONSTITUTION - PROFESSOR TOM GINSBURG dostupné na: https://www-libyanjustice-org.translate.goog/news/163-cooking-up-a-constitution-professor-tom-ginsburg?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=sk&_x_tr_hl=sk&_x_tr_pto=sc

Further report of the Secretary-general concerning the implementation of Security council Resolution 435 (1978) concerning the question of Namibia dostupné na:
https://constitutionnet.org/sites/default/files/referandum_report.pdf

GALANDAUER, J., Vznik Československé republiky 1918 Programy, projekty, předpoklady, Svoboda, Praha, 1988.

GORDON, B. S. The Equal Rights Clause. In: CHOUDHRY, S., GINSBURG, T., Constitution Making. Edward Elgar Publishing Limited, UK, 2016, s. 684-706

HOUSE, CH., Allied administration in Germany. In: The World today, 1948, vol. 4, No. 4., s. 160-173

International Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid dostupné na: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.10_International%20Convention%20on%20the%20Suppression%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Apartheid.pdf

KARNS, M. P., Ad hoc multilateral diplomacy: the United States, the Contact Group, and Namibia In: *International Organization*, Volume 41, Issue 01, December 1987, s. 93-123.

KELSEN, H., The Legal status of Germany According to the Declaration of Berlin. In: *The American Journal of International law*, 1945, Vol. 39, No. 3, s. 518-526.

Kumanovská dohoda dostupná na:

https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/990615_MilitaryTechnicalAgreementKFORYugoslaviaSerbia.pdf

Okupačný štátút Nemecka z 12. mája 1949 dostupný na internete:

https://www.cvce.eu/content/publication/2003/10/21/6750efd3-4b34-4fec-9a4a-df0ff125d302/publishable_en.pdf

Organizácia spojených národov ústavodarný proces dostupné na:

<https://peacemaker.un.org/constitutions-project>

Poradný posudok Medzinárodného súdneho dvora Súlad jednostranného vyhlásenia nezávislosti s medzinárodným právom v prípade Kosova dostupný na: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf>

Principles concerning the Constituent Assembly and the Constitution for an independent Namibia zaslané Generálnemu tajomníkovi OSN v podobe listu dostupné na:

https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/NA_820712_Principles%20ConstituentAssemblyConstitutionIndependentNamibia.pdf

Rezolúcia Bezpečnostnej rady OSN č. 569 (1985) dostupné na:

<https://digitallibrary.un.org/record/87856>

Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN č 2145 (XXI), 2248 (S-V) dostupné na:

<https://www.aalco.int/9thsession/Part%2019.pdf>

Smlouva mezi čelnými mocnostmi spojenými i sdruženými a Československem, podepsaná v Saint-Germain-en-Laye dne 10. září 1919. dostupné na:

<https://www.aspi.sk/products/lawText/1/2789/0/2/smlouva-c-508-1921-sb-mezi-celnymi-mocnostmi-spojenymi-i-sdruzenymi-a-ceskoslovenskem-podepsana-v-saint-germain-en-laye-dne-10-zari-1919/smlouva-c-508-1921-sb-mezi-celnymi-mocnostmi-spojenymi-i-sdruzenymi-a-ceskoslovenskem-podepsana-v-saint-germain-en-laye-dne-10-zari-1919>

Usmernenie Generálneho tajomníka OSN o ústavnej pomoci Organizácie spojených národov dostupné na:

https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SG%20Guidance%20Note%20on%20Constitutional%20Assistance_2.pdf

Ústavy sveta databáza dostupná na: <https://www.constituteproject.org/>

WYK, D., The making of the Namibian Constitution: lessons for Africa, In: [*Comparative and International Law Journal of Southern Africa*, Vol. 24, No. 3](#), 1991, s. 341-351

Kontaktné údaje:

Mgr. Ondrej Ružička, PhD.

ondrej.ruzicka@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Adresa - ulica

PSČ Mesto

Slovenská republika

PRÁVO NA MENO A JEHO ZMENU: AKTUÁLNE TRENDY

Sandra Žatková

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: This article focuses on the right to a name which is recognised as a basic right of every human being. The reason is, of course, its fundamental value for identity itself. Part of the right to a name is the right to change one's name, while the very understanding of a name evolves over time. Legal regulation and name protection is not a purely domestic matter but is also subject to international law. This article focuses on regulation and standards at both levels and highlights current trends or pitfalls.

Abstrakt: Tento článok sa zameriava na právo na meno, ktoré sa považuje za základné právo každého človeka. Dôvodom je, samozrejme, jeho význam pre identitu ako takú, o čom už v dnešnej dobe niet pochybností. S právom na meno súvisí aj právo na jeho zmenu, pričom samotné chápanie mena sa postupom času vyvíja. Právna úprava a ochrana mena nie je záležitosťou čisto vnútroštátnou, ale je predmetom aj práva medzinárodného. Tento článok sa zameriava na úpravu a štandardy na oboch úrovniach a dáva do pozornosti aktuálne trendy či úskalia.

Key words: right to a name, name change, human rights, international law, transgender people, right to privacy, identity

Kľúčové slová: právo na meno, zmena mena, ľudské práva, medzinárodné právo, transrodovosť, právo na súkromie, identita

1 ÚVOD

V medzinárodnom práve ľudských práv je právo na meno nesporným a dlhodobo ustáleným základným ľudským právom. Jeho význam pre jednotlivca je azda každému čitateľovi zrejmý, pretože meno vnímame ako náš najosobnejší identifikátor, ktorý - či chceme, či nechceme - určitým spôsobom formuje aj našu osobnosť. Nehovoríme pri tom iba o mene a priezvisku, ktoré máme zapísané v občianskom preukaze, ale aj o rôznych prezývkach, pseudonymoch, iniciálach a podobne. Toto naše právo si v bežných každodenných situáciách ani neuvedomujeme, najmä pokiaľ meno máme a sme s ním zžití. Tak ako si my realizáciu tohto práva nie vždy uvedomujeme, tak si niektorí ľudia dennodenne uvedomujú, že ho realizovať nemôžu.

Hoci sa právo na meno najčastejšie spája s právami dieťaťa, ambíciou tohto príspevku je zamerať sa na dospelých ľudí, ktorí krstné meno a priezvisko pri narodení síce dostali, ale neodrážajú ich identitu z dôvodu zmeny pohlavia. Predmetom teda nebude právo na meno v širšom, ale skôr v užšom zmysle ako právo na zmenu mena. Článok sa v stručnosti venuje vývoju právnej úpravy na medzinárodnej úrovni a skúma právo na meno v kontexte rodovej identity. Zaoberá sa potenciálnymi, ale aj už vykryštalizovanými problémami súvisiacimi s realizáciou práva na meno transrodovými ľuďmi a poukazuje na nejednotnosť právnej úpravy na úrovni vnútroštátnej.

2 VÝVOJ MEDZINÁRODNOPRÁVNEJ ÚPRAVY

Napriek dôležitosti roly mena v živote jednotlivca a v spoločnosti, jeho právna úprava na medzinárodnej úrovni dlhú dobu absentovala. Je to síce paradox, no vzhľadom na odlišnosti v jednotlivých kultúrach, ako aj okolnosti zrodu „medzinárodného práva ľudských práv“ po druhej svetovej vojne, kedy sa ešte štáty báli právne viazať v tejto oblasti, je to aj pochopiteľné. V tých časoch sa v zásade ešte len kládla základná otázka uchopenia konceptu ľudských práv a v rôznych častiach sveta prevládali rôzne prístupy k menu a pomenovávaniu, ako uvádzajú de Varennes a Kuzborska vo

svojom článku.¹ Zatiaľ čo v krajinách common law systému prevažoval, dalo by sa povedať liberálny, *laissez-faire* prístup, v kontinentálnej Európe boli pravidlá prísnejšie a dbalo sa na súlad s náboženskými a kultúrnymi tradíciami. Nábožensky podmienené boli často aj mená v krajinách blízkeho východu a severnej Afriky, v ostatných častiach Afriky a v Ázii sa praktiky líšili v závislosti od (chýbajúceho) vplyvu tej-ktorej európskej mocnosti.²

Postupom času sa však upevňovala myšlienka ľudských práv a ľudskej dôstojnosti a pod vplyvom udalostí a režimov, ktoré ich vo veľkej miere potláčali, sa štáty čoraz viac prikláňali smerom k spoločnej ochrane týchto hodnôt. Svedčí o tom aj prijatie medzinárodných zmlúv garantujúcich ľudské práva, ktoré mali, na rozdiel od povojnovej Všeobecnej deklarácie ľudských práv, právnu záväznosť. Pokrok zaznamenalo aj samotné právo na meno, ktoré sa stalo súčasťou textov viacerých z nich.

Najrozpracovanejší koncept tohto práva na medzinárodnej úrovni existuje v súvislosti s deťmi, ktoré majú právo dostať meno, a to ihneď po narodení. S tým samozrejme súvisia aj ostatné práva ako právo na národnosť, či starostlivosť. Právo na meno dieťaťa výslovne zakotvujú najvýznamnejšie ľudskoprávne medzinárodné zmluvy univerzálneho a regionálneho charakteru, vrátane Dohovoru o právach dieťaťa, Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach (ďalej aj ako „Pakt“), Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, Amerického dohovoru o ľudských právach alebo Africkej charty o právach a blahu detí. Vôľa štátov v tejto oblasti odráža okrem praktických dôvodov (štát má záujem evidovať svojich občanov a všetkých, ktorí sa na jeho území nachádzajú), aj vážne dôvody na predchádzanie prípadným negatívnym dopadom na neregistrované deti (obmedzenie práva na vzdelanie, zdravie, nútené manželstvá, detská práca, obchodovanie s ľuďmi a tak ďalej).³

Predovšetkým bohatá rozhodovacia prax medzinárodných orgánov ochrany práva rozvinula jednotlivé právne inštitúty a ich chápanie. Týkalo sa to aj práva na meno, ktoré sa začalo vnímať čoraz silnejšie v súvislosti s dospelými osobami, pretože bolo previazané s inými právami, ako napríklad zákaz diskriminácie či ochrana súkromia. Do popredia sa totiž dostala identita človeka a tá sprevádza každého človeka celý život, bez ohľadu na vek, či pohlavie.

Týmto spôsobom pristupuje k ochrane práva na meno aj Európsky súd pre ľudské práva (ďalej aj ako „ESLP“ alebo „Súd“). Hoci Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej aj ako „Dohovor“), na rozdiel od vyššie spomenutých ľudskoprávných dohovorov, neobsahuje explicitnú zmienku o menách, ESLP konzistentne potvrdzuje, že meno, podobne ako fotka, fyzická alebo duševná integrita, je súčasťou súkromného života jednotlivcov.⁴ Z judikatúry je zrejmé, že pod ochranou je nielen priezvisko, ale aj krstné meno.⁵ V zmysle článku 8 Dohovoru má mať človek možnosť slobodne a samostatne rozvíjať a napĺňať svoju osobnosť a identitu, čo je základným predpokladom pre plnohodnotnú realizáciu práva na súkromie.⁶ Podobne sa k tejto problematike postavil aj Medziamerický súd pre ľudské práva, ktorý v jednom zo svojich rozsudkov uviedol:⁷

¹ DE VARENNES, F. et KUZBORSKA, E.: *Human Rights and a Person's Name: Legal Trends and Challenges*. In: *Human Rights Quarterly*, Vol. 37, No. 4, November 2015, s. 978. Dostupné online: https://repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/51595/DeVarenes_Human_2015.pdf?sequence=3 (cit. dňa 21.9.2022).

² *Ibid.*

³ Pozri napríklad Správu Úradu vysokého komisára OSN pre ľudské práva zo dňa 17.6.2014, A/HRC/27/22. Dostupné online: https://www.ohchr.org/sites/default/files/HRBodies/HRC/RegulatorySessions/Session27/Documents/A_HRC_27_22_ENG.doc (cit. dňa 21.9.2022).

⁴ *Vavříčka a ostatní v Česká republika*, sťažnosť č. 47621/13 a 5 ďalších, rozsudok ESLP zo dňa 08.04.2021, § 261.

⁵ Pozri napríklad *Guillot v Francúzsko*, sťažnosť č. 22500/93, rozsudok ESLP zo dňa 24.10.1996, § 22.

⁶ *Von Hannover v Nemecko* (č. 2), sťažnosť č. 40660/08 a č. 60641/08, rozsudok ESLP zo dňa 7.2.2012 § 95; *A.-M.V. v Fínsko*, sťažnosť č. 53251/13, rozsudok ESLP zo dňa 23.3.2017, § 76.

⁷ *Serrano Cruz Sisters v. El Salvador*, rozsudok Medziamerického súdu pre ľudské práva zo dňa 1.3.2005, § 68. Dostupné online: https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_120_ing.pdf (cit. dňa 6.10.2022)

Právo na meno je neodmysliteľne spojené s uznaním osobnej identity, čo znamená aj príslušnosť k rodine a komunite (...).

Právo na meno má dva rozmery. Po prvé, právo všetkých detí mať meno a byť riadne zaregistrované (...) Druhým rozmerom je právo na zachovanie identity vrátane štátnej príslušnosti, mena a rodinných vzťahov v súlade so zákonom bez nezákonných zásahov.

3 LIMITY PRÁVA NA MENO

Právo na meno nie je právom absolútnym a je možné ho obmedziť z dôvodu ochrany práv a záujmov ostatných. Formulácia možných zásahov je pritom v rôznych dohovoroch formulovaná alebo interpretovaná trochu inak. Ako príklad môžeme uviesť regionálny Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd a univerzálny Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach, ktoré sú právne záväzné aj pre Slovenskú republiku. Podľa článku 8 Dohovoru je do práva na meno možné zasiahnuť zo strany štátneho orgánu iba vtedy, ak je to „v súlade so zákonom a nevyhnutné v demokratickej spoločnosti v záujme národnej bezpečnosti, verejnej bezpečnosti, hospodárskeho blahobytu krajiny, predchádzania nepokojom alebo zločinnosti, ochrany zdravia alebo morálky alebo na ochranu práv a slobôd iných.“ Ku konceptu identity ako súčasťou práva na súkromie podľa článku 17 Paktu a jej úzkym prepojením s menom, sa vyjadril aj Výbor OSN pre ľudské práva. Podľa Výboru nesmie byť zásah do práva na výber a zmenu mena svojvoľný a protiprávny:

"Výbor poznamenáva, že článok 17 okrem iného stanovuje, že nikto nesmie byť vystavený svojvoľnému alebo nezákonnému zasahovaniu do svojho súkromia, rodiny, domova alebo korešpondencie. Výbor sa domnieva, že pojem súkromie sa vzťahuje na tú sféru života človeka, v ktorej môže slobodne vyjadrovať svoju identitu, či už vstupovaním do vzťahov s inými osobami alebo osamote. Výbor zastáva názor, že priezvisko človeka predstavuje dôležitú súčasť jeho identity a že ochrana pred svojvoľným alebo nezákonným zasahovaním do súkromia zahŕňa aj ochranu pred svojvoľným alebo nezákonným zasahovaním do práva na voľbu a zmenu vlastného mena."

"(...) Výbor pripomína svoj všeobecný komentár k článku 17, v ktorom poznamenal, že pojem svojvoľnosti "má zaručiť, aby aj zásahy ustanovené zákonom boli v súlade s ustanoveniami, cieľmi a zámermi Paktu a aby boli v každom prípade primerané konkrétnym okolnostiam". Preto žiadosť o uznanie zmeny mena možno zamietnuť len z dôvodov, ktoré sú primerané konkrétnym okolnostiam prípadu."

Okrem toho, že meno je významnou súčasťou vnútorného prežívania jednotlivca, plní tiež významné spoločenské a právne funkcie a zabezpečuje identitu jednotlivca pre rôzne účely, ako napríklad voľby, poistenie, dane, dedenie, manželstvo, cestovanie, či verejný registre. Je preto pochopiteľné, že štát a spoločnosť majú záujem na regulovaní mena. De Varennes uvádza štyri časté dôvody, pre ktoré majú štáty problém s registrovaním konkrétneho mena pre verejné účely: i) meno je ofenzívne, nevhodné (vzhľadom na pohlavie alebo záujmy dieťaťa) alebo obscénne, ii) meno je písané v inom písme, iii) meno nie je písané oficiálnym jazykom a iv) meno súvisí so statusom jednotlivca.⁸

Vo všeobecnosti je podľa ESĽP záujem ochrany súkromia a záujem štátu a spoločnosti regulovať používanie mien, kompatibilné.⁹ Avšak, zatiaľ čo v niektorých prípadoch rozhodol, že právne predpisy týkajúce sa registrácie mien sú v súlade s testom proporcionality, iné nie.¹⁰ Jednou zo situácií, kedy môže prísť do konfliktu záujem jednotlivca o zmenu mena s právnou reguláciou štátu je, ak niekto žiada o zmenu mena z dôvodu zmeny pohlavia. Nasledovná časť článku sa preto zameriava na zmenu mena v kontexte rodovej identity.

⁸ DE VARENNES, F. et KUZBORSKA, E.: *Human Rights and a Person's Name: Legal Trends and Challenges*. In: Human Rights Quarterly, Vol. 37, No. 4, November 2015, s. 1000. Dostupné online: https://repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/51595/DeVarences_Human_2015.pdf?sequence=3 (cit. dňa 21.9.2022).

⁹ *Burghartz v Švajčiarsko*, sťažnosť č. 16213/90, rozsudok ESĽP zo dňa 22.2.1994, § 24.

¹⁰ Porovnaj napríklad *Guillot v Francúzsko*, sťažnosť č. 22500/93, rozsudok ESĽP zo dňa 24.10.1996 a *Johansson v Finsko*, sťažnosť č. 10163/02, rozsudok ESĽP zo dňa 06.09.2007.

4 RODOVÁ IDENTITA A MENO

Rodová identita je jedným zo základných aspektov života. Konštatoval to aj Európsky súd pre ľudské práva, podľa ktorého predstavuje rodová identita súčasť osobnej identity garantovanej Dohovorom.¹¹ Pohlavie osoby sa človeku priraduje obvykle hneď po narodení a následne ho ovplyvňuje ako v sociálnom, tak aj právnom zmysle. Existujú však ľudia, ktorých vnútorne prežívané pohlavie nie je v súlade s tým, ktoré im bolo pri narodení určené. Ide o pomerne malú skupinu populácie, ktorá sa zvykne označovať ako „transgender“.

Transgender alebo transrodové osoby sú ľudia, ktorí sa identifikujú s iným pohlavím, než im bolo prisúdené pri narodení, alebo vyjadrujú svoju identitu inak, než osoby tohto pohlavia.¹² Prejavu skutočne prežívaného pohlavia pritom môžu byť rôzne, od estetickej úpravy zovňajšku, cez hormonálnu terapiu, rozhodnutie podstúpiť operatívnu premenu pohlavných orgánov, po administratívnu zmenu pohlavia a mena. Spôsob vyjadrenia svojej identity vníma každý človek inak, a tak isto to platí aj pri rodovej identite. Možnosť slobodne určiť svoju identitu (tzv. právo na sebaurčenie) predstavuje základ pre realizáciu osobnej autonómie. Uvedené potvrdil ESLP v kontexte aplikácie článku 8 Dohovoru na transrodových ľuďoch.¹³

Situácia v oblasti ľudských práv transrodových osôb bola dlho ignorovaná a zanedbávaná, hoci problémy, ktorým čelia, sú vážne a často špecifické len pre túto skupinu. Transrodoví ľudia zažívajú vysoký stupeň diskriminácie, intolerancie a otvorenej formy násillia.¹⁴ Napriek tomu, že mnohé medzinárodné ľudskoprávne zmluvy nezmieňujú *expressis verbis* práva členov LGBTI+, systematické porušovanie ich práv, vrátane práv transrodových ľudí v súvislosti s ich telesnou a duševnou integritou, je reflektované najmä prostredníctvom výkladu týchto zmlúv, ako to možno vidieť aj v rozhodovacej činnosti ESLP. Záležitosťami, akými je rodová identita, či sexuálna orientácia, sa zaoberajú (okrem judikatúry medzinárodných orgánov ochrany práv) aj nástroje soft law, ako napríklad odporúčania alebo rôzne strategické dokumenty.

Implementácia vyššie uvedených medzinárodnoprávných záväzkov a odporúčaní na vnútroštátnej úrovni sa však v jednotlivých štátoch líši. Jedným z problémov, s ktorými sa transrodoví ľudia zvyknú potýkať, je tzv. právna tranzícia, resp. prepis rodu alebo administratívna zmena pohlavia. Aby človek mohol žiť plnohodnotne v súlade so svojou skutočnou rodovou identitou, je dôležitá zmena jeho identifikačných údajov vo verejných registroch a v osobných dokladoch. Nejde pri tom iba o zmenu samotného údaju o pohlaví, ale aj o zmenu mena a priezviska, či iných údajov, ktoré odzrkadľujú rod (napr. na Slovensku je pohlavie možné určiť aj z rodného čísla). V dokumente o rodovej identite bývalý Komisar Rady Európy pre ľudské práva, Thomas Hammarberg, poukazuje na to, že „vo väčšine prípadov sú postupy na uznanie pohlavia kombináciou zložitých právnych a medicínskych požiadaviek, kde je hranica medzi týmito dvoma často rozmazaná“.¹⁵ Podmienky pre právnu tranzíciu sú v rôznych krajinách často úplne odlišné. Podľa Komisarára by sme prístupy mohli v zásade zdeliť do troch kategórií:¹⁶

- i) Neexistuje žiadna právna úprava týkajúca sa oficiálnej zmeny pohlavia.
- ii) Nevyžaduje sa podstúpenie chirurgického zákroku alebo hormonálnej terapie (ide o menšiu skupinu štátov).

¹¹ *A.P., Garçon a Nicot v Francúzsko*, sťažnosti č. 79885/12, 52471/13, 52596/13, rozsudok ESLP zo dňa 06.04.2017, § 95.

¹² K tomu viac European Union Agency for Fundamental Rights (FRA). *Being trans in EU, Comparative analysis of EU LGBTI survey data*. 2014, s. 14. Dostupné online: <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/being-trans-eu-comparative-analysis-eu-lgbt-survey-data> (cit. dňa 9.6.2022)

¹³ *Van Kück v Nemecko*, sťažnosť č. 35968/97, rozsudok zo dňa 12.6.2003, § 69 a § 73; *Y.Y v Turecko*, sťažnosť č. 14793/08, rozsudok ESLP zo dňa 10.03.2015, § 102.

¹⁴ Vysoký komisár OSN pre ľudské práva: *Human Rights and Gender Identity*, 2009, s. 3. Dostupné online: <https://rm.coe.int/16806da753> (cit. dňa 9.10.2022).

¹⁵ Rada Európy: *Protecting Human Rights of Transgender Persons*, s. 7. Dostupné online: <https://rm.coe.int/1680492119> (cit. dňa 9.10.2022).

¹⁶ Vysoký komisár OSN pre ľudské práva: *Human Rights and Gender Identity*, 2009, s. 8. Dostupné online: <https://rm.coe.int/16806da753> (cit. dňa 9.10.2022).

- iii) Vyžaduje sa predloženie určitého dokladu preukazujúceho nesúlad pohlaví u daného človeka.

Tretia kategória štátov (prevažná väčšina štátov Rady Európy) sa následne líši podľa typu dokladu, ktorý je potrebné predložiť relevantnej autorite. Takýto doklad musí, v závislosti od konkrétneho štátu, obsahovať údaj o tom, že človek absolvoval zmenu pohlavia pod lekárskej dohľadom a/alebo absolvoval nezvratnú sterilizáciu a/alebo podstúpil iné lekárske zákroky či testy, ako napr. hormonálnu liečbu, či terapie vo forme „real life experience“ (test života v preferovanom rode po určitú dobu). Európska komisia vo svojej štúdii zadelila členské štáty Európskej únie do nasledovných kategórií (stav v lete 2019):¹⁷

Kategória	Krajiny
V právnych predpisoch nie je stanovený žiadny postup	Bulharsko, Cyprus, Litva, Lotyšsko, Rumunsko
Zdravotné požiadavky (sterilizácia, operácia, hormonálna liečba)	Slovensko, Česko, Poľsko, Fínsko, Rakúsko, Estónsko, Španielsko, Taliansko, Veľká Británia
Diagnostika alebo dohľad zdravotníckeho orgánu	Slovinsko, Nemecko, Maďarsko, Chorvátsko, Švédsko, Holandsko
Žiadne lekárske požiadavky, ale vyžaduje sa rozvod alebo súdne konanie	Grécko, Francúzsko
Sebaurčenie	Belgicko, Dánsko, Írsko, Luxembursko, Malta, Portugalsko

Takéto požiadavky sú podľa Komisarja v jednoznačnom rozpore s povinnosťou rešpektovať fyzickú integritu človeka, pretože transrodoví ľudia si dané zákroky často neprajú, resp. ich objektívne nemôžu absolvovať. Súhlas s podstúpením týchto zákrokov často predstavuje jedinú možnosť, ako žiť normálny život a podľa Komisarja ide o neoprávnený zásah do ľudských práv.¹⁸ Podobne sa k otázke súladu požiadavky chirurgického zákroku s Dohovorom stavia aj Európsky súd pre ľudské práva vo svojej rozhodovacej činnosti.¹⁹ V kontexte práva na zmenu mena transrodovým človekom je potrebné spomenúť prípad vo veci *S.V. v Taliansko*.²⁰ V tomto prípade išlo o sťažovateľku, ktorá namietala porušenie práva na súkromný a rodinný život z dôvodu nemožnosti zmeny krstného mena počas viac ako dvoch rokov. Dôvodom tejto nemožnosti bolo to, že neukončila proces tranzície chirurgickým zákrokom. Súd jednomyselne rozhodol, že k namietanému porušeniu došlo. V odôvodnení rozsudku uviedol, že sťažovateľkina žiadosť bola odmietnutá čisto na základe formálnych argumentov a nebola zohľadnená jej individuálna situácia – sťažovateľka prechádzala tranzíciou už niekoľko rokov a jej vzhľad a sociálna identita boli ženské už dlhú dobu.

Pokiaľ ide o vzťah požiadaviek na zmenu mena a zmenu údaju o pohlaví, tie sú obvykle podobné ako pri zmene údaju o pohlaví, prípadne sa oba procesy prelínajú. Často však ide o proces náročný, zdĺhavý a nákladný. V niektorých krajinách je zmena mena prípustná až po preukázaní absolvovania chirurgického zákroku (v oblasti reprodukčných a pohlavných orgánov), ktorí si žiadatelia nepriali z rôznych dôvodov. V iných krajinách sa vyžaduje „iba“ hormonálna terapia, či

¹⁷ Originálna tabuľka v anglickom jazyku a viac informácií tu: Európska komisia: *Legal gender recognition in the EU*, 2020, s. 9. Dostupné online: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/legal_gender_recognition_in_the_eu_the_journeys_of_trans_people_towards_full_equality_sept_en.pdf (cit. dňa 9.10.2022).

¹⁸ Vysoký komisár OSN pre ľudské práva: Human Rights and Gender Identity, 2009, s. 8. Dostupné online: <https://rm.coe.int/16806da753> (cit. dňa 9.10.2022).

¹⁹ *A.P., Garçon a Nicot v Francúzsko*, sťažnosti č. 79885/12, 52471/13, 52596/13, rozsudok ESLP zo dňa 06.04.2017, § 131; *X a Y v Rumunsko*, sťažnosti č. 2145/16 a 20607/16, rozsudok ESLP zo dňa 19.01.2021, § 165.

²⁰ *S.V. v Taliansko*, sťažnosť č. 55216/08, rozsudok ESLP zo dňa 11.10.2018.

psychiatrická diagnóza. Faktom je, že následky sú pre týchto ľudí vážne a dotýkajú sa viacerých oblastí ich života, vrátane vzdelania, rodinného života, zamestnania, prístupu k zdravotnej starostlivosti a podobne.²¹

V závere možno uviesť ako príklad situáciu v Slovenskej republike. Zmenu mena a priezviska upravuje zákon č. 300/1993 Z. z. o mene a priezvisku. § 6 tohto zákona obsahuje situácie, kedy sa zmena mena povoľuje fakultatívne a kedy obligatórne. Napríklad ak ide o priezvisko hanlivé alebo ak sú na to dôvody hodné osobitného zreteľa, zmenu možno povoliť (ods.1). Zmena mena sa na druhej strane povolí vždy, ak štátny občan Slovenskej republiky, o ktorého meno ide, je aj štátnym občanom iného štátu a zmenou sa má dosiahnuť meno v tvare, ktorý je v súlade s právnym poriadkom alebo tradíciou tohto iného štátu (ods. 2). Pokiaľ ide o fyzickú osobu, u ktorej prebieha zmena pohlavia, povolí sa jej používať neutrálne meno a priezvisko na základe jej žiadosti a potvrdenia zdravotníckeho zariadenia, v ktorom liečba k zmene pohlavia prebieha (ods. 6).

O registrovanie mena a priezviska, ktoré by odrážali preferovaný rod, môžu teda transrodoví ľudia žiadať až po ukončení liečby. Ukončením liečby sa v praxi myslí definitívne ukončenie plodnosti odstránením reprodukčných orgánov. Tomuto chirurgickému zákroku musí predchádzať splnenie ďalších požiadaviek, konkrétne diagnostikovanie „transsexuálnosti“ odbornými lekármi a absolvovanie real-life testu. Súčasťou tranzície musí byť zároveň aj hormonálna terapia, pričom celý proces môže trvať niekoľko rokov.²²

Proces právnej tranzície (administratívne zavŕšenie zmeny pohlavia) v zásade spočíva vo vydaní nového rodného listu matrikou, ktorý obsahuje nový údaj o mene, pohlaví a rodnom čísle. Zákonou požiadavkou na zmenu a zápis základných identifikačných údajov človeka do matriky je lekárske posudok (verejná listina zdravotníckeho zariadenia).²³ Samotný obsah a formu takéhoto lekárskeho posudku, či podmienky pre jeho vydanie, však právny poriadok Slovenskej republiky neupravuje. Matriky z tohto dôvodu postupujú podľa zaužívanej praxe a nový rodný list vydajú na základe lekárskej správy, ktorá obsahuje údaj o novom, zmenenom pohlaví. Lekári, taktiež nemajúc usmernenie ohľadom vydávania lekárskeho posudkov pre účely matrik, vydávajú tieto posudky vtedy, ak pacient ukončí vyššie popísaný proces liečby.

Táto prax, ktorá v konečnom dôsledku vedie k ujme na právach transrodových ľudí, už bola v minulosti opakovane kritizovaná a Slovenská republika bola vyzývaná situáciu vyriešiť. Išlo o Verejnú ochrankyňu práv,²⁴ ale aj významné medzinárodné inštitúcie, medzi ktoré patrí Výbor OSN pre ľudské práva,²⁵ či Európska komisia proti rasizmu a intolerancii.²⁶ Okrem toho je prax v Slovenskej republike v zjavnom rozpore s judikatúrou ESĽP.

5 ZÁVER

Je zrejme, že medzinárodné právo smeruje k čoraz väčšej ochrane práv transrodových ľudí. Za dokument, ktorý môže zohrať významnú rolu, sa v súčasnosti považujú tzv. Yogyakartaťské princípy. Ide o súbor zásad o uplatňovaní medzinárodného práva ľudských práv vo vzťahu k sexuálnej orientácii a rodovej identite. Zásady potvrdzujú záväzné medzinárodné právne normy, ktoré musia dodržiavať všetky štáty. Na ich prijatí sa podieľali ľudskoprávni experti z rôznych oblastí a regiónov,

²¹ Vysoký komisár OSN pre ľudské práva: Human Rights and Gender Identity, 2009, s. 9. Dostupné online: <https://rm.coe.int/16806da753> (cit. dňa 9.10.2022).

²² Občianske združenie TransFúzia: *Situácia na Slovensku*. Dostupné na: <http://www.transfuzia.org/situacia-na-slovensku/tranzicia> (cit. dňa 07.02.2022).

²³ § 26 zákona č. 154/1994 Z. z. o matrikách; § 8 ods. 2 b) zákona č. 301/1995 Z. z. o rodnom čísle; § 7 ods. 3 zákona č. 300/1993 Z. z. o mene a priezvisku.

²⁴ Správy o činnosti verejného ochrancu práv za obdobie roka 2018 a za obdobie roka 2019 predložené Národnej rade Slovenskej republiky.

²⁵ Výbor OSN pre ľudské práva: *Záverečné komentáre k štvrtej správe Slovenskej republiky*, zo dňa 22. novembra 2016, CCPR/C/SVK/CO/4. Dostupné na: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2fSVK%2fCO%2f4&Lang=en (cit. dňa 15.02.2022).

²⁶ Európska komisia proti rasizmu a intolerancii: *Správa ECRI o Slovenskej republike*, prijatá 1. októbra 2020. Dostupné na: <https://rm.coe.int/ecri-6th-report-on-the-slovak-republic/1680a0a08a> (cit. dňa 07.02.2022).

vrátane Vysokého komisára OSN pre ľudské práva, sudcov, akademikov, či mimovládnych organizácií.

V našom regióne možno vyzdvihnúť najmä rozvíjajúcu sa judikatúru Európskeho súdu pre ľudské práva, ktorý interpretuje jednotlivé články Dohovoru v kontexte jeho chápania ako „živého nástroja“, ktorý nie je statický, ale naopak berie do ohľadu meniace sa podmienky a spoločenský rozvoj. Niektorí autori však v prístupe Súdu vidia nedostatky, ktoré prispievajú k patologizácii transrodovosti tým, že štátom priznáva príliš veľkú mieru voľnej úvahy a akceptuje patologizujúce podmienky štátov v procese právneho uznávania rodu,²⁷ iní sa zamýšľajú nad tým, ako v budúcnosti posúdi otázku prípadného nevyužívania označovania osôb pohlavím.²⁸

Pokiaľ ide o právo Európskej únie, Európska komisia vo svojej štúdii týkajúcej sa postavenia transrodových ľudí z roku 2020 konštatuje, že právny rámec obsahuje medzery a v súčasnosti nezabezpečuje dostatočnú ochranu – z tohto dôvodu by bolo potrebné revidovať zakladajúce zmluvy, ktoré by umožnili Európskej únii prijímať právnu reguláciu v tejto oblasti.²⁹ Členským štátom odporúča, aby zabezpečili jasný, transparentný a rýchly mechanizmus právneho uznania rodu ako v právnej úprave, tak aj v praxi.

Z uvedeného je zrejmé, že ešte stále je priestor na to, aby sa ochrana práv transrodových ľudí, vrátane ich práva na zmenu mena, upevnila a zefektívnila. Najdôležitejšie však bude, akým spôsobom pristúpi k plneniu medzinárodnoprávných záväzkov a k reflektovaniu odporúčaní samotné štáty. Situácia medzi jednotlivým štátmi je v niektorých prípadoch diametrálne odlišná, a to aj v rámci Európskej únie. Zatiaľ čo Nemecko smeruje k prijatiu zákona, ktorý úplne odstráni bariéry právnej tranzície a transrodoví ľudia si tak budú môcť zmeniť údaje súvisiace s pohlavím na báze sebaurčenia,³⁰ pri Maďarsku sa hovorí o kríze rodovej identity po tom, čo prijalo zákon znemožňujúci zmenu rodu. Na druhej strane, maďarská jurisprudencia obsahuje podporu pre práva transrodových a intersexuálnych ľudí na právne uznanie rodu. V rozhodnutí maďarského ústavného súdu z roku 2018 sa konštatuje, že štát má poskytnúť ľuďom spôsob, ako si legálne nechať uznať pohlavie, s ktorým sa stotožňujú.³¹ Pokiaľ ide o Slovenskú republiku, jej smerovanie je zatiaľ nejednoznačné. V apríli tohto roku totiž Ministerstvo zdravotníctva SR konečne prijalo podzákonný právny predpis, ktorý upravuje prepis rodu s tým, že nevyžaduje sterilizáciu ako podmienku, no pár mesiacov na to však bola jeho účinnosť pozastavená a aktuálne pretrváva v tejto oblasti právne vákuum.

Hľadanie rovnováhy medzi individuálnymi a štátnymi záujmami môže byť chýlostivé, rovnako ako hľadanie jednotného postoja na medzinárodnej úrovni, keďže regulácia mena ide ruka v ruku s hodnotami a kultúrou. Bude určite zaujímavé sledovať, ako sa bude medzinárodné právo ďalej vyvíjať a či sa dočkáme prijatia právne záväzných nástrojov, ktoré by túto problematiku špecificky upravovali.

²⁷ CANNOOT, P.: *The pathologisation of trans* persons in the ECtHR's case law on legal gender recognition*. In: Netherlands Quarterly of Human Rights, Vol. 37, Issue 1, 2019, Online ISSN: 2214-7357.

²⁸ HOLZER, L.: *Legal gender recognition in times of change at the European Court of Human Rights*. In: ERA Forum, 2022. DOI 10.1007/s12027-022-00710-z.

²⁹ Európska komisia: *Legal gender recognition in the EU*, 2020 s. 203-205. Dostupné online: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/legal_gender_recognition_in_the_eu_the_journeys_of_trans_people_towards_full_equality_sept_en.pdf (cit. dňa 9.10.2022).

³⁰ Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend: *Eckpunkte für das Selbstbestimmungsgesetz vorgestellt*, 30.6.2022. Dostupné online: <https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/aktuelles/alle-meldungen/eckpunkte-fuer-das-selbstbestimmungsgesetz-vorgestellt-199378> (cit. dňa 09.10.2022).

³¹ IQBAL, N. et EJAZ, S. M.: *The identity crisis for transgender people in Hungary: A transgression of human rights*, 7.8.2020. Dostupné online: <https://blogs.lse.ac.uk/socialpolicy/2020/08/07/the-identity-crisis-for-transgender-people-in-hungary-a-transgression-of-human-rights/> (cit. dňa 09.10.2022)

Použitá literatúra:

- CANNOOT, P.: *The pathologisation of trans* persons in the ECtHR's case law on legal gender recognition*. In: Netherlands Quarterly of Human Rights, Vol. 37, Issue 1, 2019, Online ISSN: 2214-7357.
- DE VARENNE, F. et KUZBORSKA, E.: *Human Rights and a Person's Name: Legal Trends and Challenges*. In: Human Rights Quarterly, Vol. 37, No. 4, November 2015, s. 977-1023. Dostupné online: https://repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/51595/DeVarenes_Human_2015.pdf?sequence=3 (cit. dňa 21.9.2022).
- HOLZER, L.: *Legal gender recognition in times of change at the European Court of Human Rights*. In: ERA Forum, 2022. DOI 10.1007/s12027-022-00710-z.
- Správa Úradu vysokého komisára OSN pre ľudské práva zo dňa 17.6.2014, A/HRC/27/22. Dostupné online: https://www.ohchr.org/sites/default/files/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session27/Documents/A_HRC_27_22_ENG.doc (cit. dňa 21.9.2022).
- Správy o činnosti verejného ochrancu práv za obdobie roka 2018 a za obdobie roka 2019 predložené Národnej rade Slovenskej republiky.
- Rada Európy: *Protecting Human Rights of Transgender Persons*, 2015. Dostupné online: <https://rm.coe.int/1680492119> (cit. dňa 9.10.2022).
- European Union Agency for Fundamental Rights (FRA). Being trans in EU, Comparative analysis of EU LGBTI survey data. 2014, s. 14. Dostupné online: <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/being-trans-eu-comparative-analysis-eu-lgbt-survey-data> (cit. dňa 9.6.2022)
- Európska komisia proti rasizmu a intolerancii: *Správa ECRI o Slovenskej republike*, prijatá 1. októbra 2020. Dostupné na: <https://rm.coe.int/ecri-6th-report-on-the-slovak-republic/1680a0a08a> (cit. dňa 07.02.2022).
- Európska komisia: *Legal gender recognition in the EU*, 2020. Dostupné online: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/legal_gender_recognition_in_the_eu_the_journeys_of_trans_people_towards_full_equality_sept_en.pdf (cit. dňa 9.10.2022).
- Výbor OSN pre ľudské práva: *Záverečné komentáre k štvrtej správe Slovenskej republiky*, zo dňa 22. novembra 2016, CCPR/C/SVK/CO/4. Dostupné online: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2fSVK%2fCO%2f4&Lang=en (cit. dňa 15.02.2022).
- Občianske združenie TransFúzia: *Situácia na Slovensku*. Dostupné online: <http://www.transfuzia.org/situacia-na-slovensku/tranzicia> (cit. dňa 07.02.2022).
- Vysoký komisár OSN pre ľudské práva: *Human Rights and Gender Identity*, 2009. Dostupné online: <https://rm.coe.int/16806da753> (cit. dňa 9.10.2022).
- A.-M.V. v Fínsko, sťažnosť č. 53251/13, rozsudok ESĽP zo dňa 23.3.2017
- A.P., Garçon a Nicot v Francúzsko, sťažnosti č. 79885/12, 52471/13, 52596/13, rozsudok ESĽP zo dňa 06.04.2017, § 95.
- Burghartz v Švajčiarsko, sťažnosť č. 16213/90, rozsudok ESĽP zo dňa 22.2.1994, § 24.
- Guillot v Francúzsko, sťažnosť č. 22500/93, rozsudok ESĽP zo dňa 24.10.1996
- Johansson v Fínsko, sťažnosť č. 10163/02, rozsudok ESĽP zo dňa 06.09.2007
- S.V. v Taliansko, sťažnosť č. 55216/08, rozsudok ESĽP zo dňa 11.10.2018.
- Van Kück v Nemecko, sťažnosť č. 35968/97, rozsudok zo dňa 12.6.2003
- Vavříčka a ostatní v Česká republika, sťažnosti č. 47621/13 a 5 ďalších, rozsudok ESĽP zo dňa 08.04.2021
- Von Hannover v Nemecko (č. 2), sťažnosť č. 40660/08 a č. 60641/08, rozsudok ESĽP zo dňa 7.2.2012
- X a Y v Rumunsko, sťažnosti č. 2145/16 a 20607/16, rozsudok ESĽP zo dňa 19.01.2021
- Y.Y v Turecko, sťažnosť č. 14793/08, rozsudok ESĽP zo dňa 10.03.2015
- Serrano Cruz Sisters v. El Salvador, rozsudok Medziamerického súdu pre ľudské práva zo dňa 1.3.2005, § 68. Dostupné online: https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_120_ing.pdf (cit. dňa 6.10.2022)
- Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend: *Eckpunkte für das Selbstbestimmungsgesetz vorgestellt*, 30.6.2022. Dostupné online: <https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/aktuelles/alle-meldungen/eckpunkte-fuer-das-selbstbestimmungsgesetz-vorgestellt-199378> (cit. dňa 09.10.2022).

IQBAL, N. et EJAZ, S. M.: The identity crisis for transgender people in Hungary: A transgression of human rights, 7.8.2020. Dostupné online: <https://blogs.lse.ac.uk/socialpolicy/2020/08/07/the-identity-crisis-for-transgender-people-in-hungary-a-transgression-of-human-rights/> (cit. dňa 09.10.2022)

Kontaktné údaje:

Mgr. Sandra Žatková, PhD. (*née Sakolciová*)
sandra.zatkova@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Šafárikovo námestie 6
811 02 Bratislava
Slovenská republika

THE ROLE OF THE UNITED NATIONS IN PROMOTING AND ENHANCING THE RULE OF LAW IN THE FIELD OF HUMAN RIGHTS

Edyta Lis

Faculty of Law and Administration, Maria Curie-Skłodowska University in Lublin

Abstract: The rule of law and human rights go hand in hand as they seek to protect individuals from unauthorized interference by States. Since its establishment, the rule of law has been at the very heart of the United Nations activities both at the national and the international level. This article demonstrates that there is interdependence and mutual reinforcement of the rule of law and human rights. It does this through the analysis of the measures taken by the United Nations main bodies concerning the promotion and strengthening of the rule of law in the field of human rights.

Key words: rule of law, human rights, United Nations, peace and security, sustainable development.

1 INTRODUCTION

The idea of the rule of law is of significant importance, both at the national and at the international level, but there are some difficulties in precisely defining its content. This concept is viewed differently in national and international legal orders¹. In regard to international law, the concept of rule of law refers to the features inherent in the international legal order including the protection of human rights. It means that the addressees of international law norms should comply with the law². This concept is taken broadly and encompasses the process of both the enforcement and observance of law³. It requires, as well as, measures to ensure adherence to the principles of supremacy of law, equality before the law, accountability to the law, fairness in the application of the law, separation of powers, participation in decision-making, legal certainty, avoidance of arbitrariness and procedural and legal transparency⁴. The rationale for the principle of rule of law in international law is the limitation of the power of sovereign states through legal norms⁵. The rule of law for the United Nations (UN) is the 'principle of governance in which all persons, institutions and entities, public and private are accountable to laws, which are consistent with international human rights norms and standards'. This idea is at the very heart of the UN work and is essential for protection and promotion of human rights⁶. The first direct reference to the rule of law is embodied in the preamble of the Universal Declaration on Human Rights, which stipulates that 'human rights should be protected by the rule of law'⁷. Therefore, rule of law and human rights go hand in hand, as they seek to protect individuals from unauthorized interference by State power. Since its establishment, the Organization has adopted legal

¹ See for e. g. MCORQUODALE, R.: *Defying the International Rule of Law: Defying the Gravity?*. In: *International and Comparative Law Quarterly*, 2016, vol. 65, no. 2, pp. 277-304; LIS, E.: *The rule of law w opiniach doradczych i wyrokach Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości*. In: *Studia Prawnicze*, 2018, no. 2 (214), pp. 5-33.

² KUMM, M.: *International Law in National Courts: The International Rule of Law and the Limits of the Internationalist Model*. In: *Virginia Journal of International Law*, 2003, vol. 44, no. 1, p. 22.

³ *The rule of law at the national and international levels: comments and information received from Governments*, Report of the Secretary-General, Mexico, A/62/121, 11 July 2007, para 4, p. 24.

⁴ *The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies*, Report of the Secretary-General, S/2004/616, 23 August 2004, para 6.

⁵ NOLLKAEMPER, A.: *National Courts and the International Rule of Law*, Oxford 2011, p. 1.

⁶ LÓPEZ-CARLOS, A., DAHL, A.L., GROFF, M. (eds.), *Global Governance and the Emergence of Global Institutions for the 21st Century*, Oxford 2020, p. 218.

⁷ *Universal Declaration of Human Rights*, A/RES/217(III) A, 10 December 1948.

instruments and undertaken numerous activities to promote and enhancement of the rule of law in the field of human rights⁸.

2 GENERAL ASSEMBLY

The General Assembly (GA) is one of the six main bodies of the UN and a policy-making organ of the Organization. This body notably considered the rule of law during the Vienna World Conference on Human Right in 1993 and reaffirmed that rule of law is essential for the protection and promotion of human rights⁹. The UN Millennium Declaration refers to the rule of law with regard to peace, security and disarmament issues¹⁰. But for the first time in the World Summit Outcome, the rule of law was included at the national and international levels¹¹. The national rule of law governs relations between the national government and individuals under its jurisdiction¹². In international law, the rule of law can be characterized as a subordination of will of States to the body of rules applied by international courts¹³. In the Declaration of the High-level Meeting of the General Assembly on the Rule of Law and the National and International Levels adopted in September 2012, all States and international organizations recognized that they are subject to fair, equitable law¹⁴. Furthermore, the UN and its principal organs should respect the rule of law and all of its activities should be guided by this rule. The Sustainable Development Goals so-called Global Goals, stressed that rule of law at national and international levels is essential for sustainable development¹⁵. Since then, multiple action have been taken in order to strengthen the rule of law and to protect human rights. It is worth mentioning the Rule of Law Coordination and Resource Group (RoLCRG) chaired by the Deputy Secretary-General supported by its secretariat, which ensures that the UN is able to tackle new threats and challenges and identifies new opportunities¹⁶.

References to the rule of law were also made by other bodies than the GA. In 2012, the Human Rights Council (HRC), a subsidiary body of the GA¹⁷, stressed that integrity of judicial system is essential for the protection of human rights and enhancement of the rule of law. In 2015, HRC adopted a resolution according to which it established a forum on human rights, democracy and the rule of law. The Forum is a platform for upholding dialogue, cooperation between the UN organs, bodies, specialized agencies, mechanism, programme in the field of democracy, human rights and the rule of law¹⁸. The last Forum, held in November 2021, was dedicated to the topic of equal access to justice for all¹⁹ and the forthcoming one, in November 2022, will focus on the subject 'Strengthening

⁸ See ARAJÄRVI, N.: *The Core Requirements of the International Rule of Law in the Practice of States*. In: Hague Journal on the Rule of Law, 2021, vol. 13, pp. 173-193.

⁹ LÓPEZ-CARLOS, A., DAHL, A.L., GROFF, M. (eds.), *Global Governance*, p. 218.

¹⁰ *United Nations Millenium Declaration*, A/RES/55/2, 18 September 2000, para 9.

¹¹ SELOU, E.: *The Rule of Law and the Debate on it in the United Nations*. In: *The Rule of Law and Its Application to the United Nations*, FEINÄUGLE C.A. (ed.), Baden-Baden 2016, p. 19; *World Summit Outcome*, A/RES/60/1, 24 October 2005, para 11.

¹² KANETAKE, M.: *The Interfaces between the National and International Rule of Law: The Case of UN Targeted Sanctions*. In: *International Organizations Law Review*, 2012, vol. 9, no. 2, p. 272.

¹³ FITZMAURICE, G.G.: *The United Nations and the Rule of Law*. In: *Transactions of the Grotius Society*, 1952, p. 135.

¹⁴ *The rule of law at the national and international levels*, A/RES/66/102, 13 January 2012, paras 3-5; *Declaration of the High-level Meeting of the General Assembly on the Rule of Law at the National and International Levels*, A/RES/67/1, 30 November 2012, para 2.

¹⁵ *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015, A/RES/70/1, 21 October 2015, para 9.

¹⁶ *The rule of law at the national and international levels*, A/RES/62/70, 8 January 2008, para 4.

¹⁷ Human Rights Council, Nineteenth session, *Integrity of the judicial system*, A/HRC/RES/19/31, 18 April 2012.

¹⁸ Human Rights Council, Twenty-eighth session, *Human rights, democracy and the rule of law*, A/HRC/RES/28/14, 9 April 2015, para 1.

¹⁹ Human Rights Council, Forty-ninth session 28 February – 1 April 2022, Third session of the Forum on Human Rights, *Democracy and the Rule of Law*, Report of the Chair, A/HRC/49/80, 27 January 2022.

democracies to build back better: challenges and opportunities²⁰. Furthermore, the HRC established thematic mandates concerning e.g.: independence of justice and lawyers²¹; promotion of truth, justice, reparation and guarantees of non-recurrence²²; the promotion of a democratic and equitable international order²³. Mandate holders undertake country visits in order to report on human rights issues and they submit annual thematic reports.

As regards the migration process, the GA in 2018 indicated links between the rule of law, due process and access to justice, which are essential to migration governance. Hence, according to the GA, the rule of law 'means that the State, public and private institutions and entities, as well as persons themselves, are accountable to laws that are publicly promulgated, equally enforced and independently adjudicated, and are consistent with international law'²⁴.

The Sixth Committee, one of the main Committees of the GA, during its 76th session in 2021 considered criminal accountability of the UN officials and experts on mission; crimes against humanity; the scope and application of the principle of universal jurisdiction, protection of persons in the event of disasters, measures to eliminate international terrorism, administration of justice at the UN. It also decided to include in the provisional agenda of its seventy-seventh session the item entitled 'The rule of law at the national and international levels'²⁵.

The International Law Commission, the subsidiary body of the GA, which is responsible for codification and progressive development of international law, during its 73rd session debated on: immunity of State officials from foreign criminal jurisdiction; protection of the environment in relation to armed conflicts; peremptory norms of general international law (*jus cogens*); succession of States in respect of State responsibility; general principles of law; sea-level rise in relation to international law²⁶.

3 SECURITY COUNCIL

According to article 1(1) of the United Nations Charter, the main purpose of the Organization is to maintain international peace and security²⁷ and the primary responsibility in this field bears the Security Council (SC). For the first time the SC used the expression 'rule of law' in its resolution concerning the situation in Burundi²⁸. Since then, the SC has made numerous references to the rule of law in its resolutions²⁹. In practice, the SC recall the rule of law and human rights in regard to: illicit

²⁰ Human Rights Council, Forty-sixth session 22 February–24 March 2021, *Human rights, democracy and the rule of law*, A/HRC/RES/46/4, 31 March 2021.

²¹ See Commission of Human Rights, Fiftieth session, E/CN.4/1994/41, 12 November 1993; Special Rapporteur on the independence of justice and lawyers, available at: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-independence-of-judges-and-lawyers>, access: September 12, 2022.

²² See Human Rights Council, Eighteenth session, *Special Rapporteur on the promotion of truth, justice, reparation and guarantees of non-recurrence*, A/HRC/RES/18/7, 13 October 2011; Special Rapporteur on the promotion of truth, justice, reparation and guarantees of non-recurrence, available at: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-truth-justice-reparation-and-non-recurrence>, access: September 12, 2022.

²³ See Human Rights Council, Eighteenth session, *Promotion of a democratic and equitable international order*, A/HRC/RES/18/6, 13 October 2011; Independent Expert on the promotion of a democratic and equitable international order, available at: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/ie-international-order>, access: September 12, 2022.

²⁴ *Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration*, A/RES/73/195, 11 January 2019, para 15 (d).

²⁵ Available at: <https://www.un.org/en/ga/sixth/76/action.shtml>, access: September 12, 2022.

²⁶ Available at: <https://legal.un.org/ilc/sessions/73/>, access: September 12, 2022.

²⁷ Text available at: <https://treaties.un.org/doc/Publication/CTC/uncharter-all-lang.pdf>, access: September 12, 2022.

²⁸ Burundi, S/RES/1040 (1996), 29 January 1996, para 2.

²⁹ *The Role of the Security Council in Strengthening a Rules-based International System*, Final Report and Recommendations from the Austrian Initiative, 2004-2008, Simon Chesterman Institute for International Law and Justice, New York University School of Law, Vienna, para 17; FASSBENDER,

trafficking and diversion of arms and related material of all types³⁰, socio-economic development³¹, security sector reforms³², children affected by armed conflicts³³, peace operations³⁴, transitional justice³⁵ among others. Furthermore, in order to promote and enhance the rule of law at national level, the SC established *ad hoc* criminal tribunals for former Yugoslavia³⁶ and Rwanda³⁷ and also significantly contributed to the setting up of hybrid tribunals, which are half-national and half-international e.g. the Special Court for Sierra Leone³⁸, the Special Tribunal for Lebanon³⁹.

In order to promote human rights and the rule of law, the SC adopted in 2000 landmark resolution dealing with women, peace and security⁴⁰, which calls for an increase in the participation of women at decision-making levels in conflict resolution and peace processes and adoption of a gender perspective in negotiation and conclusion of peace treaties. Henceforth, the SC has adopted several resolution on this issues⁴¹. In the line with resolution 1888, the Office of the Special Representative of the Secretary-General on Sexual Violence in Conflict (OSRSG-SVC) was created⁴². It is an Office of the United Nations Secretariat, which assists the Secretary General's Special Representative on Sexual Violence in Conflict (SRSG-SVC)⁴³. In addition, on the basis of the same resolution of the SC, the United Nations Team of Experts on the Rule of Law and Sexual Violence in Conflict was established. The Team supports national authorities in enhancing the rule of law to ensure criminal accountability for perpetrators of conflict-related sexual violence. In order to fulfil its mandate, in June 2021 the Team launched the Model Legislative Provisions⁴⁴ and strengthened cooperation with international organizations such as the African Union, the European Union, Genocide Network, the League of Arab States⁴⁵.

In 2003, the SC met at the Ministerial level to discuss the topic of 'Justice and the Rule of Law: the United Nations Role'⁴⁶.

At national level the UN support the rule of law especially in the context of conflict and of post-conflict situations⁴⁷. Hence, in line with resolution of the GA⁴⁸ and the SC⁴⁹ the advisory body of

B.: *What's in a Name? The International Rule of Law and the United Nations Charter*. In: Chinese Journal of International Law, 2018, vol. 17, no. 3, pp. 779-784.

³⁰ *The question concerning Haiti (BINUH)*, S/RES/2645 (2022), 15 July 2022.

³¹ *The situation in Mali (MINUSMA)*, S/RES/2640 (2022), 29 June 2022.

³² *The situation concerning the Democratic Republic of the Congo*, S/RES/2612(2021), 20 December 2021, paras 1, 20.

³³ *Children and armed conflict*, S/RES/2601(2021), 29 October 2021, para 5.

³⁴ *United Nations peacekeeping operations*, S/RES/2594(2021), 9 September 2021, paras 1, 7.

³⁵ *The situation in Afghanistan*, S/RES/2489(2019), 17 September 2019, para 7(b).

³⁶ International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), S/RES/827 (1993), 25 May 1993.

³⁷ *Establishment of the International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR) and adoption of the Statute of the Tribunal*, S/RES/955 (1994), 8 November 1994.

³⁸ *Sierra Leone*, S/RES/1315 (2000), 14 August 2000.

³⁹ *Middle East*, S/RES/1664 (2006), 29 March 2006.

⁴⁰ *Women and Peace and Security*, S/RES/1325 (2000), 31 October 2000, paras 2, 8.

⁴¹ See for e.g.: *Women and peace and security*, S/RES/1820 (2008), 19 June 2008, paras 9-10; *Women and peace and security: Sexual violence in conflict*, S/RES/2467 (2019), 23 April 2019, paras 14, 22.

⁴² *Women and peace and security*, S/RES/1888 (2009), 30 September 2009, para 4.

⁴³ *About the Office*, available at: <https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/about-us/about-the-office/>, access: September 12, 2022.

⁴⁴ *Model Legislative Provisions and Guidance on Investigation and Prosecution of Conflict-Related Sexual Violence*, the United Nations Office of the Special Representative of the Secretary-General on Sexual Violence in Conflict, 18 June 2021.

⁴⁵ *About the UN Team of Experts*, available at: <https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/our-work/team-of-experts/>, access: September 12, 2022.

⁴⁶ *Statement by the President of the Security Council*, S/PRST/2003/15, 24 September 2003.

⁴⁷ *Strengthening and coordinating United Nations rule of law activities*, Report of the Secretary-General, A/74/139, 11 July 2019, para 9.

⁴⁸ *The Peacebuilding Commission*, A/RES/60/180, 30 December 2005.

⁴⁹ *Post-conflict peacebuilding*, S/RES/1645 (2005), 20 December 2005.

the GA and the SC was created: the Peacebuilding Commission. The Commission's mandate is to advise on peacebuilding and sustaining peace, act as a bridge among the principal organs by sharing its advice among others⁵⁰. The Commission several times referred to the rule of law and human rights in regard to peacebuilding and the role of the Peacebuilding Fund in the strengthening of national and local institutions and organizations, including in the area of the rule of law and human rights⁵¹. It is worth mentioning that in 2019 a group of five Independent Eminent Persons were appointed in order to prepare a document on the implementation of the resolutions on the peacebuilding architecture⁵².

What is more, in 2005 the SC established the Working Group on Children and Armed Conflict. The Group is mandated to review reports of the monitoring and reporting mechanism, including to submit requests to other UN bodies, if it is necessary⁵³.

In 2010, the SC confirmed its commitment to promoting and enhancement of the rule of law and emphasized that respect for international humanitarian law is an essential element of the rule of law⁵⁴.

As a result, the SC has also begun to include human rights and the rule of law in its decision-making. Due to the fact that the SC sanctions had targeted third parties it started to apply so-called smart sanctions, which affect relevant individuals, entities, groups, undertakings⁵⁵. In order to ensure fair, clear and transparent procedures for listing and delisting individuals and entities on the sanction list and removing them from it on the request of the SC, the Focal Point was established within the Secretariat. The aim of the Focal Point is to consider petitioners' requests for delisting⁵⁶. In addition, according to the resolution adopted in 2009, the SC set up the Office of the Ombudsperson⁵⁷, which is responsible for collecting information; interacting with petitioners, States and organizations in regard to requests; submitting comprehensive reports to the Sanctions Committee and biannual reports to the SC⁵⁸.

In 2018, the SC adopted a resolution, which stressed that the rule of law was essential in conflict prevention, peacekeeping, conflict resolution, peacebuilding, protection human rights⁵⁹. It is worth mentioning that in 2020, the SC held its first open debate on human rights in UN peace operations⁶⁰.

⁵⁰ See *Review of the United Nations peacebuilding architecture*, A/RES/70/262, 12 May 2016, para 4; *Post-conflict peacebuilding*, S/RES/2282 (2016), 27 April 2016, para 4; *Review of the United Nations peacebuilding architecture*, A/RES/75/201, 28 December 2020 para 2.

⁵¹ See e. g. Remarks by H.E. Mr. Muhammad Abdul Muhith Chair of the United Nations Peacebuilding Commission (PBC) At the Security Council high-level Open Debate on 'Peace and Security in Africa: Capacity Building for sustaining peace', New York, 8 August 2022; *Report of the Peacebuilding Commission on its fifteenth session*, A/76/678–S/2022/89, 3 February 2022, paras 8, 18; JARUMA, B.: *The Effective Framework of the Rule of Law for Peace Building and Security*. In: *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 2013, vol. 91, pp. 105-112.

⁵² *2020 Review of the Peacebuilding Architecture Proposal for suggested Terms of Reference*, available at:

https://www.un.org/peacebuilding/sites/www.un.org.peacebuilding/files/documents/suggested_tors_for_the_2020_review_-_final1.pdf, access: September 12, 2022. See e.g. *Identical letters dated 31 January 2020 and 3 February 2020 from the Secretary-General addressed to the President of the General Assembly and the President of the Security Council*, A/74/680–S/2020/91, 6 February 2020.

⁵³ *Post-conflict peacebuilding*, S/RES/1612 (2005), 26 July 2005.

⁵⁴ *Statement by the President of the Security Council*, S/PRST/2010/11, 29 June 2010.

⁵⁵ See ELGEBEILY, S.A.: *The Rule of Law in the United Nations Security Council Decision-making Process: Turning the Focus Inwards*, London-New York 2017, pp. 113.

⁵⁶ *General issues relating to sanctions*, S/RES/1730 (2006), 19 December 2006.

⁵⁷ *Threats to international peace and security caused by terrorist acts*, S/RES/1904 (2009), 17 December 2009, paras 20-21.

⁵⁸ *Threats to international peace and security caused by terrorist acts*, S/RES/2610(2021), 17 December 2021, Annex II.

⁵⁹ *United Nations peacekeeping operations*, S/RES/2447 (2018), 13 December 2018.

⁶⁰ *Report of the Secretary-General on the Work of the Organization 2021*, (A/76/1, seventy-sixth session), 2021, p. 82.

4 ECONOMIC AND SOCIAL COUNCIL

In line with the Declaration of the High-level Meeting of the General Assembly on the Rule of Law and the National and International Levels, enhancement of the rule of law at national and international levels is crucial for sustained economic growth, sustainable development, the eradication of poverty and hunger and the promotion and protection of human rights⁶¹. Within the UN, the forum intended for consideration, preparing reports, initiating studies and making recommendation on economic, social, cultural, educational, public health, and related issues is responsible the Economic and Social Council (ECOSOC).

In order to exercise its mandate, the ECOSOC established the Commission on Human Rights⁶², which was replaced in 2006 by the HRC. The Commission dealt with grave and systematic violation of human rights, rose awareness in the field of promotion and enjoyment of human rights and was supported by the Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights, groups, individual experts, representatives and special rapporteurs, mandated to report and advice on specific thematic or countries situation to the Commission⁶³.

One of vital components of the rule of law is justice. Montesquieu has said that justice is true relationship of appropriateness which exists between two things and raises its voice, but has trouble being heard amid the tumult of passion⁶⁴. Hence, in 1992 the Commission on Crime Prevention and Criminal Justice was created by the ECOSOC. The Commission is one of nine functional commissions of the ECOSOC, the policy-making body on crime prevention and criminal justice issues⁶⁵, and the preparatory body for the United Nations Crime Congress⁶⁶. Its mandate and priorities are set out in a resolution issued by the ECOSOC⁶⁷ and the GA⁶⁸ including: enhancement of international cooperation in combating national and transnational crime and crime prevention in urban area. In 2021 the United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice was held in Kyoto, which led to the adoption of the Kyoto Declaration. The document stressed negative impact of crime on the rule of law, human rights, socio-economic development, including security. Furthermore, the declaration sets out measures to promote the rule of law including e.g.: access to justice and equal treatment before the law, access to legal aid, effective combating corruption. The Commission is also obliged to adopt measures as part of the follow-up to this declaration in order to enhance international cooperation and the rule of law towards the achievement of the 2030 Agenda⁶⁹. The Commission also contributes to the implementation the Sustainable Development Agenda 2030 and pointed out that sustainable development and the rule of law were strongly interrelated⁷⁰. The ECOSOC several times stressed in its resolutions mutual relations and reinforcement between the rule of law and sustained development⁷¹.

⁶¹ A/RES/66/102.

⁶² Commission on Human Rights and Subcommission on the Status of Women, E/RES/5(I), 16 February 1946.

⁶³ *Special Procedures*, available at: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/special-procedures>, access: September 12, 2022; MURPHY, T., MÜLLER, A.: *The United Nations Special Procedures: Peopling Human Rights, Peopling Global Health*. In: *Human Rights in Global Health: Rights-Based Governance for a Globalizing World*, MASON MEIER, B., GOSTIN, L.O. (eds.), Oxford 2018, pp. 488-493.

⁶⁴ LOY, R.J. (ed.): *The Persian Letters Montesquieu, Letter LXXXIII*, New York 1961, p. 165.

⁶⁵ E/1992/1, 6 February 1992.

⁶⁶ See <https://www.unodc.org/unodc/en/crimecongress/about.html>, access: September 12, 2022.

⁶⁷ E/1992/22, 30 July 1992.

⁶⁸ *Questions relating to the programme budget for the biennium 2006–2007*, A/RES/61/252, 13 March 2007, para XI.

⁶⁹ Fourteenth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice Kyoto, Japan, 7–12 March 2021, *Kyoto Declaration on Advancing Crime Prevention, Criminal Justice and the Rule of Law: Towards the Achievement of the 2030 Agenda for Sustainable Development*, Annex, A/RES/76/181, 11 January 2022, paras 1, 48-57, 96.

⁷⁰ *Ibidem*, para 3.

⁷¹ See e.g.: *Strengthening criminal justice systems during and after the coronavirus disease (COVID-19) pandemic*, E/RES/2021/23, 29 July 2021.

5 INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE

The International Court of Justice (ICJ) has twofold functions: to settle international disputes in accordance with international law and to issue advisory opinions. As for now, the ICJ has issued 28 advisory opinions and 140 judgments⁷². Through its judgments and advisory opinions the Court makes an important contribution to clarifying or shaping legal norms in many areas of international law including human rights. As a rule, the Court takes into account the rulings and advisory opinions issued because they reflect the Court's well-established practice and contribute to legal certainty, which is an immanent feature of the proper administration of justice and contributes to the promotion and strengthening of the rule of law⁷³. The Court has also contributed to the clarification of international law in the field of human rights. At first, the Court raised issues concerning the protection of human rights in the context of the cases decided by it⁷⁴. But the Court's important contribution to the development of both the human rights and the promotion and enhancement of the rule of law can be seen in cases relating to the formation of the right to self-determination of peoples. Unfortunately, mainly in regard to the process of decolonization⁷⁵. Probably the first case which the ICJ decided on the basis of human rights treaties both universal and regional, in addition to the Vienna Convention on Consular Relations, was the *Diallo* case⁷⁶. Since then, the ICJ has started to touch upon the issue of human rights more willingly⁷⁷. What's more, it makes cross-references to its own jurisprudence as well as to the decisions of treaty bodies and regional human rights tribunals, which ensures consistency, uniformity and legal certainty and in effect enhancement of the rule of law⁷⁸. Furthermore, the ICJ determined the relationship between international humanitarian law and human rights. In its landmark advisory opinions concerning *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*⁷⁹ and in the *Wall*⁸⁰ opinions the ICJ apply the theory of *lex specialis*⁸¹ but failed explain what did it mean. The Court only pointed out that, in some cases, exclusively international humanitarian law was applicable, while in others exclusively human rights, and others are subject to both branches of international law⁸². Nonetheless, the ICJ has stressed that during an armed conflict human rights are applicable⁸³. As

⁷² All cases available at: <https://www.icj-cij.org/en/list-of-all-cases>, access: September 12, 2022.

⁷³ LAUTERPACHT, H.: *The Development of International Law by the International Court*, London 1958, p. 14.

⁷⁴ SIMMA, B.: *Human Rights Before the International Court of Justice: Community Interest Coming to Life?*. In: *The Development of International Law by the International Court of Justice*, TAMS, C.J., SLOAN, J., (eds.), Oxford 2013, pp. 301-325. See e.g. *Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, Advisory Opinion of 28 May 1951, pp. 23-24.

⁷⁵ HIGGINS, R.: *Themes and Theories: Selected Essays, Speeches, and Writings in International Law*, vol. 1, Oxford 2009, pp. 643-644. See e. g. *Legal Consequences of the Separation of the Chagos Archipelago from Mauritius in 1965*, Advisory Opinion of 25 February 2019, ICJ Reports 2019, paras 144-182. Cf. *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, Advisory Opinion of 9 July 2004, ICJ Reports 2004, paras 88, 115, 118, 122, 149-159.

⁷⁶ Separate opinion of Juge Cançado Trindade, *Ahmadou Sadio Diallo* (Republic of Guinea v. Democratic Republic of the Congo), Judgment of 30 November 2010, ICJ Reports 2010, para 232.

⁷⁷ See e.g. *Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination* (Georgia v. Russian Federation), Judgment of 1 April 2011, Preliminary objections, ICJ Reports 2011, paras 67-68, 137, 170.

⁷⁸ See e.g. *Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination* (Qatar v. United Arab Emirates), Judgment of 4 February 2021, ICJ Reports 2021, paras 100-102.

⁷⁹ Advisory Opinion of 8 July 1996, para 25.

⁸⁰ ICJ Reports 2004, para 106.

⁸¹ See e.g.: TOMUSCHAT, C.: *Human Rights and International Humanitarian Law*. In: *European Journal of International Law*, 2010, vol. 21, no. 1, pp. 17-18.

⁸² ICJ Reports 2004, para 106.

⁸³ *Ibidem*. See e.g. DIENELT, A.: *Armed Conflicts and the Environment: Complementing the Laws of Armed Conflict with Human Rights Law and International Environmental Law*, Cham 2019, pp. 147-148.

Rosalyn Higgins said, the best way of promotion and enhancement rule of law by the ICJ is conscientious application of international law⁸⁴.

6 SECRETARIAT

The United Nations Secretariat is composed of the Secretary General (SG) and the staff required. From the very beginning the SG has recognized the connection between the rule of law and human rights, especially with regard to conflict and post-conflict societies and the capacity-building of states that are in transition from a state of war to peace⁸⁵. In its reports, the SG's emphasized that such ideas as justice, the rule of law, and transitional justice are indispensable for the promotion and protection human rights, among others. Furthermore, they have emphasized that within the UN the legal basis for promotion and enhancement the rule of law is the UN Charter, together with its four pillars: international human rights law, international humanitarian law, international criminal law and international refugee law⁸⁶. In 2000 Kofi Annan launched the UN Global Compact in order to mobilize companies around the world to adjust their activities around the ten universal principles on human rights, labour, environment and corruption prevention⁸⁷. What is more, in 2008 the SG adopted the guiding principles and framework for strengthening the rule of law activities at national level. It encompasses crisis, post-crisis, conflict-prevention, conflict, post-conflict and development actions. This document also indicates that the promotion of the rule of law is essential for implementing the UN mission i.e.: the maintain international peace and security; achieve economic and social progress and development, promote and respect full enjoyment of human rights⁸⁸. In order to do so, in 2012 the SG established the Global Focal Point for the Rule of Law (GFP) mandated to strengthen the provision of rule of law assistance to prevent conflict, to protect human rights, restore justice and security⁸⁹. In 2013, the Secretary General Ban Ki-Moon adopted the Human Rights Up Front initiative⁹⁰ aimed at strengthening prevention, which transcend three main the UN pillars, including human rights and development, and at improving the capability of the UN to respond to grave violation on human rights and humanitarian law.

What is more, a human rights approach is also evident in the issues concerning transnational justice⁹¹. The next SG, in his 2017 Report, proposed a reform in the peace and security pillar in order to bring this pillar closer to human rights and development pillars. As a main goal, António Guterres recognized conflict prevention⁹². What is more, the Office of Rule of Law and Security Institutions will provide operational support for security sector institutions, disarmament, demobilization and reintegration, and demining action⁹³. Most recently, António Guterres stressed interdependence

⁸⁴ HIGGINS, R.: *Themes and Theories*, p. 1339.

⁸⁵ See e.g.: S/2004/616, paras 3, 5; *Guidance Note of the Secretary-General: UN Approach to Rule of Law Assistance*, para A 1, available at: <https://www.un.org/ruleoflaw/files/RoL%20Guidance%20Note%20UN%20Approach%20FINAL.pdf>, access: September 12, 2022; *The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies*, S/2011/634, 12 October 2011, paras 6-16, 41-46.

⁸⁶ S/2004/616, paras 5, 9.

⁸⁷ See *UN Global Compact Strategy 2021–2023*, available at: <https://www.unglobalcompact.org/library/5869>, access: September 12, 2022.

⁸⁸ *Guidance Note*.

⁸⁹ See *GFP 2021 Progress Report*, available at: <https://www.un.org/ruleoflaw/wp-content/uploads/2022/08/GFP-Progress-Report-2021-Final.pdf>, access: September 12, 2022.

⁹⁰ See STRAUSS, E.: *The UN Secretary-General's Human Rights Up Front Initiative and the Prevention Of Genocide: Impact, Potential, Limitations*. In: *Genocide Studies and Prevention: An International Journal*, 2018, vol. 11, no. 3, pp. 48-57.

⁹¹ DEVEREUX, A.: *Human Rights and the UN Security Council, Peacekeeping and the Rule of Law: The Unruly Cousin or the Bedrock of the Family?*. In: Working Paper No. 3.1, pp. 7-12, available at: https://regnet.anu.edu.au/sites/default/files/publications/attachments/2015-05/Devereux_3.1_0_0.pdf, access: September 12, 2022.

⁹² *Restructuring of the United Nations Peace and Security Pillar*, Report of the Secretary-General, A/72/525, 13 October 2017, paras 13, 18, 47.

⁹³ *Ibidem*, para 32.

between international peace and security and the rule of law and human rights. He emphasized that in the world torn by armed conflicts, human rights and the rule of law are under attack⁹⁴.

On the occasion of the seventy-fifth anniversary of the UN, due to the fact of comprehensive disregard for human rights, the SG launched the initiative 'The Highest Aspirations: A Call to Action for Human Rights'⁹⁵, which sets out guiding principles in 7 areas: rights at the core of sustainable development; rights in times of crisis; gender, equality and equal rights for women; public participation and civic space; rights of future generations, especially climate justice; rights at the heart of collective action; and new frontiers of human rights. In this document, in particular, in the framework of sustainable development, the close relationship between human rights and the rule of law was underlined.

The SG also prepares annual reports on the work of the Organization⁹⁶, as well as to the GA⁹⁷, the SC⁹⁸ and the ECOSOC⁹⁹ in which the SG's draws attention to interlinked dimensions: human rights and the rule of law. What is more, present SG António Guterres in his report launched action to promote a new vision for the rule of law, building on the Sustainable Development Goal 16 and the 2012 Declaration¹⁰⁰.

7 CONCLUSION

The origins of the rule of law can be traced back to Aristotle¹⁰¹. Nowadays, although the UN Charter did not refer explicitly to the rule of law, we can find this idea in the preamble of the Charter of the UN. It calls for the restoration of faith in fundamental human rights, the dignity and worth of the human being, the equality of men and women, the improvement of the economic and social well-being of all individuals, maintenance of justice and fulfilment of international obligations¹⁰². Over time, the UN has more directly pointed to the close relationship between the rule of law and human rights and has taken numerous measures to strengthen the rule of law at national and international levels. The practice of the main bodies of the UN indicates that the rule of law is a crucial element of sustaining peace, development, human rights, humanitarian law, international justice among others and that all institutions, bodies, entities, norms should be consistent with human rights¹⁰³. Unfortunately, these efforts are still insufficient and in many cases instead of strengthening, there is a weakening of the rule of law resulting in violation of human rights. In 2006, the GA created the HRC to replace the much-criticized Human Rights Commission, which had been a fig leaf for states that violated human rights. But not much has changed, although the HRC has an elevated status – as a GA subsidiary

⁹⁴ *Secretary-General's remarks at Security Council meeting on 'Maintenance of International Peace and Security: Promoting Common Security Through Dialogue and Cooperation'*, 22 August 2022, available at: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2022-08-22/secretary-generals-remarks-security-council-meeting-maintenance-of-international-peace-and-security-promoting-common-security-through-dialogue-and-cooperation>, access: September 12, 2022.

⁹⁵ Available at: https://www.un.org/sg/sites/www.un.org.sg/files/atoms/files/The_Highest_Aspiration_A_Call_To_Action_For_Human_Right_English.pdf, access: September 12, 2022.

⁹⁶ See e.g. *Report of the Secretary-General on the Work of the Organization 2021*, pp. 52, 58-59.

⁹⁷ See e.g. *Regional confidence-building measures: activities of the United Nations Standing Advisory Committee on Security Questions in Central Africa*, Report of the Secretary-General, A/77/145, 27 July 2022, paras 12, 37.

⁹⁸ See e.g. *United Nations Organization Stabilization Mission in the Democratic Republic of the Congo*, Report of the Secretary-General, S/2022/252, 21 March 2022, pp. 27, 33.

⁹⁹ See e.g. *Release of women and children taken hostage, including those subsequently imprisoned, in armed conflicts*, Report of the Secretary-General E/CN.6/2022/8, 21 December 2021, paras 5, 39, 43.

¹⁰⁰ *Our Common Agenda*, Report of the Secretary-General, 2021, paras 23, 94, available at: <https://www.un.org/en/content/common-agenda-report/>, access: September 12, 2022.

¹⁰¹ WACK, R.: *The Rule of Law under Fire?*, Oxford-London-New York-New Delhi-Sydney 2021, pp. 7-9.

¹⁰² See e.g. FASSBENDER, B.: *What's in a Name?*, pp. 763-772.

¹⁰³ See e.g. *In larger freedom: towards development, security and human rights for all*, Report of the Secretary-General, A/59/2005, 21 March 2005, paras 13, 113, 127-129, 133-137.

body. The Council still includes countries that grossly violate human rights, such as China (PRC), and until April 2022 the Russian Federation, and the United States¹⁰⁴. The SC never acknowledged that it is bound by human rights norms adopted by the UN¹⁰⁵. As to the peace and security pillar we still face gross violation of human rights during armed conflicts. Neither party to a conflict feels obliged to comply with the minimum standards of international humanitarian norms. In the course of peacekeeping operations there are many abuses, including sexual ones, on the part of the UN's personnel, both civil and military. In such cases, it is difficult to talk about bringing anyone to justice, when according to Article 105 of the UN Charter, the Organization and its officials enjoy immunities¹⁰⁶. As to the ICJ, at first it was reluctant to deal with cases involving human rights issues. Gradually, the situation has been changed but there are some obstacles. Firstly, it is a court of sovereign States not individuals and secondly, the ICJ jurisdiction in human rights cases is limited. In case of human rights treaties, there are compromissory clauses allowing the Court to deal with the cases. But first of all, the parties to the dispute should exhaust the negotiation, if it has failed – the arbitration procedure, and only then bring the case to the ICJ¹⁰⁷. When interpreting treaties concerning human rights, the Court applied the rules of the Vienna Convention on the Law of Treaties but also took into account their characteristics and was willing to apply evolutionary interpretation to ensure the effectiveness of the treaty¹⁰⁸. Regrettably, in many cases, the ICJ evaded answers to important questions for the entire international community, such as whether the right to self-determination legitimizes secession?¹⁰⁹ or whether it is legal to use nuclear weapons when the existence of a state is threatened?¹¹⁰. What is more, despite the reiteration by the SG that the rule of law is at the heart of the Organization's activities and many reforms proposed by them in the realm of promotion of human rights¹¹¹; peace and security, including security sector reforms¹¹² so that instead of applying a culture of response to threats the UN would adopt the culture of prevention, the culture of reaction still prevails. As we see, there is much to do. The Covid-19 pandemic reveals inequalities that affected vulnerable groups the most. It has raised awareness of the need to strengthen cooperation in combating contemporary challenges and threats. Therefore, in order to strengthen the rule of law and respect for human rights, reinforced cooperation between States, international organizations, institutions and civil society is required.

Selected Bibliography:

- ARAJÄRVI, N.: *The Core Requirements of the International Rule of Law in the Practice of States*. In: Hague Journal on the Rule of Law, 2021, vol. 13, pp. 173-193.
- BOUTELLIS, A., CONNOLLY, L.: *The State of UN Peace Operations Reform: An Implementation Scorecard*, International Peace Institute, November 2016, pp. 1-25.
- CRAWFORD, J., KEENE, A.: *Interpretation of the human rights treaties by the International Court of Justice*. In: International Journal of Human Rights 2020, vol. 24, no. 7, pp. 935-956.
- DEVEREUX, A.: *Human Rights and the UN Security Council, Peacekeeping and the Rule of Law: The Unruly Cousin or the Bedrock of the Family?*. In: Working Paper No. 3.1, pp. 1-17, available at:

¹⁰⁴ See <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/current-members>, access: September 12, 2022.

¹⁰⁵ FASSBENDER, B.: *What's in a Name?*, pp. 789.

¹⁰⁶ See e.g. UN News, *Fresh allegations of sexual abuse made against UN peacekeepers in Central African Republic*, available at: <https://www.un.org/africarenewal/news/fresh-allegations-sexual-abuse-made-against-un-peacekeepers-central-african-republic>, access: September 12, 2022.

¹⁰⁷ CRAWFORD, J., KEENE, A.: *Interpretation of the human rights treaties by the International Court of Justice*. In: International Journal of Human Rights 2020, vol. 24, no. 7, pp. 936-938.

¹⁰⁸ See e.g. Ibidem, pp. 940-945; *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970)*, Advisory Opinion 21 June 1971, ICJ Reports 1971, para 53.

¹⁰⁹ See Dissenting Opinion A.G. Kooroma, *Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo*, Advisory Opinion 22 July 2010, ICJ Reports 2010, pp. 467-476.

¹¹⁰ See e.g. *Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict*, Advisory Opinion of 8 July 1996, ICJ Reports 1996, p. 66.

¹¹¹ See e.g. A/59/2005, paras 181-183.

¹¹² See e.g. BOUTELLIS, A., CONNOLLY, L.: *The State of UN Peace Operations Reform: An Implementation Scorecard*, International Peace Institute, November 2016, pp. 2-25.

https://regnet.anu.edu.au/sites/default/files/publications/attachments/2015-05/Devereux_3.1_0_0.pdf, access: September 12, 2022.

DIENELT, A.: *Armed Conflicts and the Environment: Complementing the Laws of Armed Conflict with Human Rights Law and International Environmental Law*, Cham 2019. 349 pages. ISBN 978-3-030-99339-9.

ELGEBEILY, S.A.: *The Rule of Law in the United Nations Security Council Decision-making Process: Turning the Focus Inwards*, London-New York 2017. 222 pages. ISBN 978-1-315-41345-7 (ebk).

FASSBENDER, B.: *What's in a Name? The International Rule of Law and the United Nations Charter*. In: *Chinese Journal of International Law*, 2018, vol. 17, no. 3, pp. 761-798.

FITZMAURICE, G.G.: *The United Nations and the Rule of Law*. In: *Transactions of the Grotius Society*, 1952, pp. 135-150.

HIGGINS, R.: *Themes and Theories: Selected Essays, Speeches, and Writings in International Law*, vol. 1-2, Oxford 2009. pages 1421. ISBN 978-0-19-826235-0.

JARUMA, B.: *The Effective Framework of the Rule of Law for Peace Building and Security*. In: *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 2013, vol. 91, pp. 105-112.

KANETAKE, M.: *The Interfaces between the National and International Rule of Law: The Case of UN Targeted Sanctions*. In: *International Organizations Law Review*, 2012, vol. 9, no. 2, pp. 267-338.

KUMM, M.: *International Law in National Courts: The International Rule of Law and the Limits of the Internationalist Model*. In: *Virginia Journal of International Law*, 2003, vol. 44, no. 1, pp. 19-32.

LAUTERPACHT, H.: *The Development of International Law by the International Court*, London 1958, 408 pages.

LIS, E.: *The rule of law w opiniach doradczych i wyrokach Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości*. In: *Studia Prawnicze*, 2018, no. 2 (214), pp. 5-33.

LOPEZ-CARLOS, A., DAHL, A.L., GROFF, M. (eds.), *Global Governance and the Emergence of Global Institutions for the 21st Century*, Oxford 2020, 545 pages. ISBN 978-1-108-56929-3 (epub).

LOY, R.J. (ed.): *The Persian Letters Montesquieu, Letter LXXXIII*, New York 1961. 352 pages.

MCORQUODALE, R.: *Defying the International Rule of Law: Defying the Gravity?*. In: *International and Comparative Law Quarterly*, 2016, vol. 65, no. 2, pp. 277-304.

MURPHY, T., MÜLLER, A.: *The United Nations Special Procedures: Peopling Human Rights, Peopling Global Health*. In: *Human Rights in Global Health: Rights-Based Governance for a Globalizing World*, MASON MEIER, B., GOSTIN, L.O. (eds.), Oxford 2018. 575 pages. ISBN 978-0-19-067268-3 (pbk).

NOLLKAEMPER, A.: *National Courts and the International Rule of Law*, Oxford 2011. 337 pages. ISBN 978-0-19923667-1.

SELOU, E.: *The Rule of Law and the Debate on it in the United Nations*. In: *The Rule of Law and Its Application to the United Nations*, FEINÄUGLE C.A. (ed.), Baden-Baden 2016. 378 pages. ISBN 978-3-8487-3133-6.

SIMMA, B.: *Human Rights Before the International Court of Justice: Community Interest Coming to Life?*. In: *The Development of International Law by the International Court of Justice*, TAMS, C.J., SLOAN, J., (eds.), Oxford 2013. 400 pages. ISBN 978-0-19-965321-8.

STRAUSS, E.: *The UN Secretary-General's Human Rights Up Front Initiative and the Prevention Of Genocide: Impact, Potential, Limitations*. In: *Genocide Studies and Prevention: An International Journal*, 2018, vol. 11, no. 3, pp. 48-59.

TOMUSCHAT, C.: *Human Rights and International Humanitarian Law*. In: *European Journal of International Law*, 2010, vol. 21, no. 1, pp. 15-23.

WACK, R.: *The Rule of Law under Fire?*, Oxford-London-New York-New Delhi-Sydney 2021. 167 pages. ISBN 978-1-50995-060-7 (epdf).

Contact information:

Edyta Lis, PhD

e-mail: edyta.lis@umcs.pl

Faculty of Law and Administration, Department of Public International Law, Maria Curie-Skłodowska University in Lublin

Plac Marii Curie-Skłodowskiej 5

20-031 Lublin

Poland

PRÁVNICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave